

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

Voortgangsrapportage
Nota Dierenwelzijn &
Nationale Agenda Diergezondheid
2009

Februari 2010

Inhoud

1	Inleiding	—6
2	Burger en consument	—7
2.1	Productiewijze van landbouwsector transparant	— 7
2.2	Tussensegment voor varkens- en kippenvlees	— 7
2.3	Stimuleren duurzame consumptie	— 8
2.4	Etikettering dierenwelzijn	— 8
2.5	Dialogo over dierenwelzijn	— 8
3	Landbouwhuisdieren	—10
3.1	Integraal duurzame stallen	—10
3.2	Integraal beoordelingskader	—11
3.3	Robuuste dieren/Natuurlijke weerstand	—11
3.4	Dierenwelzijn internationaal	—11
3.5	Melkveehouderij	—13
3.6	Kalverhouderij	—14
3.7	Dikbilhouderij	—15
3.8	Varkenshouderij	—15
3.9	Pluimvee	—16
3.10	Verwaarlozing landbouwhuisdieren	—17
3.11	Doden van dieren	—18
3.12	Transport van dieren	—18
3.13	Preventie van dierziekten	—20
3.14	Bedrijfsgebonden dierziekten	—21
3.15	Bestrijding van dierziekten	—21
3.16	Vaccinatie	—23
3.17	Structuur veehouderij en diergezondheid	—23
4	Hobbydieren	—25
4.1	Communicatie	—25
4.2	Differentiatie in beleid	—25
4.3	Onderzoek naar alternatieven voor identificatie van hobbydieren	—25
5	Paarden	—27
5.1	Welzijnsverbetering	—27
5.2	Professionalisering van de vertegenwoordiging van de paardensector	—27
5.3	Communicatie over diergezondheidsonderwerpen	—27
5.4	Plan van aanpak gezondheid paarden	—28
5.5	Paardenziekten	—28
5.6	Afrikaanse Paardenpest	—29
5.7	Zoönosen	—29
6	Dieren in de natuur	—30
6.1	Populatiebeheer en schadebestrijding	—30
6.2	Invasieve exoten in relatie tot dierenwelzijn	—31
6.3	Opvang gewonde niet-gedomesticeerde dieren	—31
6.4	In het wild levende grazers	—32
6.5	Vervreemding van de natuur verminderen	—32
6.6	Wildheid van natuurdieren	—33
6.7	Diervriendelijkere bestrijdingsmethoden plaagdieren	—33
6.8	Importverbod voor producten van zeehonden	—33

6.9	Dutch Wildlife Health Centre	—34
6.10	Inrichtingsplannen per robuuste verbinding	—34
6.11	Nulstand zwijnen	—35
6.12	CITES	—35
7	Vissen	—37
7.1	Diervriendelijkere dodingsmethode van paling en meerval	—37
7.2	Maatlat voor duurzame kweek van vissen	—37
7.3	Fundamenteel onderzoek naar natuurlijk gedrag van vissen	—37
7.4	Praktijkonderzoek naar het huidige transport van levende kweekvissen	—38
7.5	Terugdringen van bijvangsten en selectievere vangstmethode	—38
7.6	Evaluatie huidige gedragscode sportvisserij	—38
7.7	Visgezondheid	—38
8	Gezelschapsdieren	—39
8.1	Communicatie en voorlichting over dierenwelzijn en diergeneeskundige zorg	—38
8.2	Zelforganisatie van de gezelschapsdierensector	—40
8.3	Onderzoeksprogramma Welzijn Gezelschapsdieren	—40
8.4	Positieflijst	—40
8.5	Certificatiesysteem voor honden en katten en dierenspecialzaken	—40
8.6	Verplichte Identificatie & Registratie voor honden	—41
8.7	Erfelijke problemen bij rashonden	—41
8.8	Regeling Agressieve Dieren	—42
8.9	Professionalisering dierenambulances	—42
8.10	Lokale initiatieven	—42
8.11	Handhavingcapaciteit	—43
8.12	Rol en verantwoordelijkheid overheid, sector, eigenaar	—43
8.13	Scheiden van konijnen	—43
9	Dierentuindieren	—44
9.1	Evaluatie Dierentuinbesluit	—44
10	Circusdieren	—45
10.1	Onderzoek naar welzijn circusdieren	—45
11	Proefdieren	—46
11.1	Wet op de dierproeven	—46
11.2	Herziening Europese dierproevenrichtlijn	—46
11.3	Kabinetsvisie alternatieven voor dierproeven	—46
12	Diergezondheid en dierenwelzijn: horizontale thema's	—47
12.1	EU-strategie voor diergezondheid	—47
12.2	Risicogebaseerd beleid	—47
12.3	Categorisatie dierziekten	—48
12.4	Kostentoedeling dierziektebestrijding	—48
12.5	Veterinaire organisatie en infrastructuur	—49
12.6	Diergeneesmiddelen	—50
12.7	Kennis, research en development	—50
12.8	Klimaatverandering, globalisering en emerging diseases	—54
12.9	Bestrijden aan de bron	—55
12.10	NWO-onderzoek dierenwelzijn	—57

13	Openstaande moties	—59
14	Bijlage 1: Totaaloverzicht acties NDW en NAD	—62
15	Bijlage 2: Samenhang tussen Voortgangsrapportage NDW en NAD & meetpunten in Staat van het Dier	—73
16	Bijlage 3: Afgeronde acties in 2008 en 2009	—75

1 Inleiding

Voor u ligt de tweede voortgangsrapportage over de Nota Dierenwelzijn en de Nationale Agenda Diergezondheid. In deze rapportage wordt verslag gedaan van de voortgang en stand van zaken van de uitvoering van beide nota's over het jaar 2009. Daarbij wordt tevens gerapporteerd over de openstaande moties.

De Nota Dierenwelzijn en de Nationale Agenda Diergezondheid hebben als ambitie om het welzijn en de gezondheid van dieren in Nederland te verbeteren. In beide nota's zijn diverse acties geformuleerd waarlangs deze verbetering zal worden gerealiseerd (zie bijlage 1). Om de ontwikkeling van het welzijn en de gezondheid te kunnen volgen en het effect van het dierenwelzijns- en diergezondheidsbeleid te kunnen beoordelen, zal jaarlijks een **Staat van het dier** worden uitgebracht, een monitoringsrapportage waarmee het welzijn en de gezondheid van dieren in Nederland kan worden gemonitord. Deze verschijnt tegelijkertijd met de voortgangsrapportage. Om de samenhang tussen beide rapportages inzichtelijk te maken is in bijlage 2 een schema opgenomen waarin de verschillende hoofdstukken uit de voortgangsrapportage zijn gekoppeld aan de meetpunten uit de Staat van het dier. Verder is bij verschillende acties een verwijzing naar de betreffende paragraaf in de Staat van het dier opgenomen (? Staat van het dier: paragraaf ...).

Diverse acties uit de NDW en NAD zijn in het jaar 2008 afgerond en hierover is gerapporteerd in de eerste voortgangsrapportage over het jaar 2008. Over deze acties wordt in deze rapportage niet opnieuw gerapporteerd. Zij staan in bijlage 3 opgesomd. Een aantal van deze acties heeft wel een vervolg gekregen. Daar waar dit het geval is wordt hiervan verslag gedaan en wordt het oude actienummer gebruikt.

Leeswijzer

De tweede voortgangsrapportage kent dezelfde indeling als de eerste voortgangsrapportage en sluit zoveel mogelijk aan bij de hoofdstukindeling van de Nota Dierenwelzijn en de Nationale Agenda Diergezondheid waarbij de acties zijn geordend per diercategorie. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de acties die betrekking hebben op burger en consument. In de hoofdstuk 3 t/m 12 komen de acties van de verschillende diercategorieën aan de orde. De nummers van de acties uit de Nota Dierenwelzijn en de Nationale Agenda Diergezondheid zijn in de rapportage zoveel mogelijk gekoppeld aan de titels van de paragrafen en staan tussen haakjes (NDW nr../NAD nr.). Hoofdstuk 13 bevat een overzicht van de stand van zaken van de op 1 januari 2010 openstaande moties.

2 Burger en consument

2.1 Productiewijze van landbouwsector transparant (NDW 1)

De varkenssector (i.c. de stichting Varkens in Zicht) heeft een meerjarig plan opgesteld, waarvoor LNV in 2008 een startsubsidie heeft verstrekt. De pluimveesector heeft ook initiatieven genomen voor een meerjarige aanpak. In 2009 is in de reguliere gesprekken met de varkens – en pluimveesector over de verschillende onderwerpen in het kader van dierenwelzijn en diergezondheid benadrukt dat transparantie en communiceren over wat de landbouwsector doet van belang is om verbinding te maken en te houden met de omgeving. Hier zijn nog geen specifieke nieuwe activiteiten uit voortgevloeid. Deze actie maakt ook onderdeel uit van de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij.
? Staat van het dier: paragraaf 2.3.9

LNV wil ook zelf bijdragen aan de beschikbaarheid van objectieve informatie over de bedrijfsvoering in de veehouderij. Er is gesproken met het Voedingscentrum om de informatie die op hun website staat over dierenwelzijn te gaan ondersteunen met filmpjes over de diverse houderijsystemen. In 2010 zal worden bekeken hoe hieraan invulling kan worden gegeven.

Verder is door LNV onderzoek uitgezet bij Wageningen UR Livestock Research om meer inzicht te krijgen in welk aanbod van transparantie aansluit bij de maatschappelijke behoefte aan transparantie in Nederland. Het productieproces op het boerenbedrijf is vaak nog een te zeer van de samenleving afgesloten proces. LNV streeft ernaar dat dieren door de burger te zien zijn in het landschap, via webcams in de stallen of in bezoekersruimten op het bedrijf. Bovendien wordt er naar gestreefd dat diezelfde transparantie richting de consument er ook is in de fokkerij en handel in gezelschapsdieren, in de visserij en in circussen. Het onderzoek is in oktober 2009 gestart en loopt tot en met 2010.
? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

2.2 Tussensegment voor varkens- en kippenvlees (NDW 2)

Op 19 mei 2009 heeft LNV het Convenant 'Marktontwikkeling Verduurzaming Dierlijke Producten' getekend (zie TK 28 973, nr. 34), samen met vertegenwoordigers van LTO, CBL, Veneca, COV, Nepluvi, Anevei en de Dierenbescherming. Hierin is afgesproken dat er wordt gestreefd naar een omzetgroei van duurzame dierlijke producten van 15% per jaar: "de aankoop van verduurzaamde dierlijke producten door de consument in de supermarkt en bedrijfsrestaurants stijgt tussen 2009 en 2011 jaarlijks met 15%". Het convenant biedt ondersteuning bij de marktontwikkeling van of het opschalen naar een substantieel tussensegment. Er is 1 mln per jaar beschikbaar voor kansrijke projecten, die liefst zoveel mogelijk als initiatieven van een gehele keten moeten worden ingediend. In de zomer is gewerkt aan het uitwerken van de werkwijze: o.a. opstellen van procedures, informatie voor potentiële projectindieners en het instellen van een projectbureau. In 2009 is in totaal voor ruim € 700.000 aan projecten goedgekeurd. Het ging daarbij vooral om projecten in de pluimvee sector (kip en kalkoen). Het aanbod van 'tussenproducten' – zoals scharrelkip - in het schap is sinds eind 2009 toegenomen. De cijfers hierover zullen in meer detail bekend worden bij de

presentatie van de eerste monitor duurzame producten, waar duurzame dierlijke producten deel van uit maakt. Deze monitor wordt voor de zomer verwacht. Een veelbelovende ontwikkeling is de aankondiging van Dierenbescherming, Albert Heijn en Vion in januari 2010 om samen te zorgen voor een substantieel tussensegment varkensvlees: vanaf 2011 zal Albert Heijn alleen nog maar varkensvlees verkopen met minimaal 1 ster van het Beter Leven Kenmerk van de Dierenbescherming.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.3

2.3 Stimuleren duurzame consumptie (NDW 3)

Het Voedingscentrum heeft in september en december 2009 twee mediacampagnes uitgevoerd. Het betreft tv-spotjes over de thema's dierenwelzijn (kip en varken), voedselverspilling, milieu en klimaat. De campagne had het hoofdthema: Elke winkelwagen vertelt een verhaal. Welk verhaal vertelt jouw winkelwagen? Op de website is achtergrondinformatie te vinden over de genoemde thema's.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.13

2.4 Etikettering dierenwelzijn (NDW 4)

Op 28 oktober 2009 heeft de Europese Commissie het rapport over etikettering van dierenwelzijn uitgebracht. Het rapport bevat geen beleidsvoorstellen, maar dient als discussiedocument. Op basis van een discussie tussen de Europese Raad, de Europese Commissie en het Europees Parlement kan de Europese Commissie beleidsalternatieven voorbereiden. Het BNC fiche is op 8 december 2009 aan de Tweede Kamer aangeboden (zie TK 22 112, nr. 980).

In de Landbouwrapport van december 2009 heeft Nederland aan de Commissie en de aankomende Voorzitterschappen opgeroepen verdere stappen te nemen om tot concrete beleidsalternatieven te komen. Ook heeft Nederland aangegeven dat etikettering en informatiecampagnes gericht moeten zijn op het promoten van diervriendelijke producten en dat Nederland voorstander is van de totstandkoming van een Europees netwerk van referentiecentra voor de bescherming en het welzijn van dieren.

2.5 Dialoog over dierenwelzijn (NDW 5)

In 2009 is er geen maatschappelijke dialoog over dierenwelzijn gevoerd wegens andere prioriteiten. Er is nu voorzien in twee dialogen in 2010 in samenwerking met Kasteel Groeneveld. Kasteel Groeneveld fungeert als een buitenplaats van LNV en organiseert zelfstandig jaarlijks diverse activiteiten rond een bepaald thema. Voor 2010 is dat het thema 'Buiten' en voor 2011 het thema 'Dier en mens'. De dialogen zullen binnen deze thema's worden ondergebracht. De precieze vraagstelling wordt momenteel verkend.

Gelet op de maatschappelijke opvattingen van burgers over dierenwelzijn is in december 2009 om twee adviezen aan de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA) gevraagd: een advies inzake grondhoudingen en opvattingen over dieren en de betekenis van dit inzicht voor het dierbeleid en een advies over de vraag in hoeverre de overheid een verantwoordelijkheid en taak heeft om in te spelen op de ontwikkelingen in de fokkerij van landbouw- en gezelschapsdieren. Deze tweede adviesaanvraag komt voort uit de zorg die in de samenleving heerst over de welzijns- en gezondheidsproblemen van dieren als gevolg van de fokkerij zoals biggensterfte, inteelt, doorgefokte dieren en de ethische vragen die de fokkerij

oproept. Vanuit LNV bestaat de wens om beter aan te sluiten bij de ontwikkelingen in de fokkerij en om onze eigen rol daarin te bepalen. Dit komt mede voort uit de ambitie dat de veehouderij in Nederland zich in 15 jaar moet hebben ontwikkeld tot een in alle opzichten duurzame veehouderij. De fokkerij is daarvan ook een belangrijk onderdeel. Beide adviezen zullen voor de zomer van 2010 aan LNV worden uitgebracht.

3 Landbouwhuisdieren

3.1 Integraal duurzame stallen (NDW 6, 18-21, 37-40, 46-49, NAD 22)

Integraal duurzame en diervriendelijke stallen zijn stal- en houderijsystemen waarin verschillende duurzaamheidsthema's in onderlinge samenhang verbeterd zijn ten opzichte van huidige stalsystemen. De ambitie voor 2011 is om 5% van deze stallen te hebben in Nederland. Die ambitie is overgenomen in de Uitvoeringsagenda Duurzame veehouderij welke op 19 mei 2009 is afgesloten met de sector en maatschappelijke organisaties (zie TK 28 973, nr 34).

Dierenwelzijn speelt hierin een belangrijke rol. Het aandeel gerealiseerde integraal duurzame stallen was op 1 januari 2009 2,2% (zie TK 28 286, nr. 289). Voor 1 januari 2010 wordt gestreefd naar een percentage van 2.8%. Het afgelopen jaar zijn er verschillende acties uitgevoerd om nieuwe ideeën te genereren en uitvoering mogelijk te maken. Dit voorjaar zal bekend zijn hoe groot het aandeel gerealiseerde integraal duurzame stallen was op 1 januari 2010.

De herontwerptrajecten voor stallen die worden uitgevoerd door de Animal Sciences Groep van Wageningen-UR zijn in volle gang. De stalontwerpen voor de melkveehouderij (Kracht van Koeien) zijn gereed. Het herontwerptraject voor varkenshouderij (Varkansen) wordt begin 2010 afgerond. In 2009 is gestart met herontwerptrajecten voor de vleeskuikenhouderij en de legpluimveehouderij die voor de eiproducentenindustrie produceert. In 2010 wordt gestart met herontwerptrajecten voor eenden, konijnen en kalkoenen.

In december 2009 is het SBIR (Small Business and Innovation Research) programma opengesteld voor ondernemers die vernieuwende ideeën hebben voor de ontwikkeling van integraal duurzame stal- en houderijsystemen. De bedrijven met de beste voorstellen krijgen een opdracht van de overheid voor een haalbaarheidsonderzoek. De besten daarvan krijgen de mogelijkheid om hun ideeën verder te onderzoeken en te ontwikkelen, bijvoorbeeld door bouw van een prototype. Na deze fase ligt er een product dat klaar is om te vermarkten.

De investeringsregeling integraal duurzame stallen is in 2009 twee keer opengesteld; in het voorjaar en in het najaar. Er was 3.5 respectievelijk 2.5 miljoen euro subsidie beschikbaar. Vanwege overtekening is het oorspronkelijke subsidiebedrag voor voorjaar 2009 opgehoogd tot 4.7 miljoen euro. Het bedrag voor het najaar 2009 is vanwege ruime overtekening opgehoogd tot 6 miljoen euro. Ook in 2010 zal de investeringsregeling integraal duurzame stallen twee keer worden opengesteld, een keer onder artikel 68 van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in februari en een keer als nationale regeling in het najaar.

Ook in 2009 konden melkvee-, varkens- en pluimveehouders gebruik maken van de regeling MIA (Milieu Investeringsaftrek) en Vamil (Willekeurige afschrijving Milieu Investerings) op basis van de Maatlat Duurzame Veehouderij. Veehouders die in aanmerking willen komen voor de MIA Vamil regeling moeten investeren in bovenwettelijke maatregelen op het gebied van dierenwelzijn en ammoniak. Per 1 april 2009 is de Maatlat Duurzame Veehouderij uitgebreid met de deelmaatlaten diergezondheid en energie. Aan een maatlat voor vleeskalverhouderij wordt de laatste hand gelegd. Het streven is om de maatlat voor vleeskalverhouderij begin 2010 te koppelen aan de MIA en Vamil regeling.

De nieuwe garantstellingsmodule (in de plaats van het Borgstellingsfonds) is in werking getreden. Dit houdt onder meer in dat het garantiebedrag verhoogd wordt

tot maximaal 2.5 miljoen euro voor investeringen die voldoen aan de Maatlat Duurzame Veehouderij.

Daarnaast treedt de regeling groenfinanciering ook voor melkveehouderij naar verwachting begin 2010 in werking. Op dit moment loopt er al een pilot.

? Staat van het dier: paragraaf 2.2.3

3.2 Integraal beoordelingskader (NDW 7, 8)

In de nota naar aanleiding van het verslag inzake de Wet dieren (zie TK 31 389, nr. 9) is een ethisch toetsingskader opgenomen dat de mogelijkheid biedt om in de besluitvorming over belangrijke thema's de effecten op alle relevante waarden te toetsen zoals de intrinsieke waarde van het dier, dierenwelzijn, volksgezondheid, economie en milieu. Weging van alternatieven behoort daartoe ook. Bij toekomstige besluitvorming zal steeds zo duidelijk mogelijk inzichtelijk worden gemaakt hoe deze besluitvorming is onderbouwd, op basis van welke weging zij is ingegeven en op basis van welk doorslaggevend belang of belangen keuzen zijn gemaakt.

Om dit toetsingskader goed te kunnen hanteren is eind 2009 door het Ethiek Instituut van de Universiteit van Utrecht in opdracht van LNV een training 'Ethiek en beleid' verzorgd voor beleidsmedewerkers die zich bezig houden met de vraagstukken die spelen in het kader van de Nota Dierenwelzijn, de Nationale Agenda Diergezondheid en de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij. De training had ten doel om de kennis van beleidsmedewerkers over ethiek te vergroten en om beleidsmedewerkers in staat te stellen om de ethische dimensie in hun werk te kunnen hanteren op een wijze die recht doet aan de diversiteit in de samenleving. In 2010 zal deze manier van werken verder in de beleidsontwikkeling worden geïntegreerd.

3.3 Robuuste dieren/Natuurlijke weerstand (NDW 9 en 10)

Al enkele jaren wordt gezocht naar maatstaven waarmee bepaald kan worden welke mate van weerbaarheid landbouwhuisdieren in de huidige houderijsystemen hebben. Aan de hand van deze maatstaven kan dan gewerkt worden aan het mogelijkere verhogen van deze weerbaarheid. Het thema 'robuustheid en adaptatievermogen' is in 2008 opgenomen in het onderzoeksprogramma "waardering van dierenwelzijn" van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en LNV. Er wordt nu op meerdere gebieden onderzoek gedaan naar de natuurlijke weerstand van het Nederlandse vee, en de wijze waarop deze vergroot kan worden. In 2009 zijn 5 voorstellen gehonoreerd.

Ook in het kader van het project familiekudde is er aandacht voor robuuste dieren en natuurlijke weerstand. Melkveehouders en onderzoekers van Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut ontwikkelen een compleet nieuw houderijsysteem voor koeien: de familiekudde. Uitgangspunt is hier de behoefte van de koe en niet, zoals in de ligboxenstal, de efficiëntie en het gemak voor de boer.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

3.4 Dierenwelzijn internationaal (NDW 11 t/m 17)

Actieve coalitievorming met lidstaten die een voorhoedepositie in willen nemen (NDW 11)

In 2008 is een netwerk tot stand gebracht van gelijkgezinde lidstaten. De samenwerking verloopt prima. Met name met Duitsland wordt samen opgetrokken.

Betere bundeling en samenwerking van (internationaal) wetenschappelijk onderzoek (NDW 12)

In 2009 is nader onderzocht of er voldoende basis en aanleiding is om een European Research Area Network (ERANET) op te zetten voor dierenwelzijn, zoals deze ook bestaat voor diergezondheid (zie paragraaf 12.7 'Kennis, research en development', actie NAD 104). Nederland zit in de actieve groep van lidstaten die het voorbereidende werk verzorgd. Er is nog geen besluit over genomen.

Onderzoek ten behoeve van aanscherping Vleeskuikenrichtlijn (NDW 13)

Zie paragraaf 3.9 'Pluimvee', actie NDW 45.

Behoud van het Europees verbod op de legbatterij per 2012 (NDW 14)

Het verbod op het gebruik van de legbatterij per 1 januari 2012 staat niet ter discussie. Nederland heeft het initiatief genomen om samen met gelijkgezinde lidstaten een brief aan de Europese Commissie te sturen waarin wordt opgeroepen dat de Commissie zich inspant voor een adequate implementatie van het verbod in de lidstaten per 1 januari 2012. Deze brief is eind 2009 verstuurd.

Stoppen met castratie in EU-verband (NDW 15)

Zie paragraaf 3.8 'Varkenshouderij', actie NDW 32 en 33.

Aanscherpen Transportverordening (NDW 16)

Zie paragraaf 3.12 'Transport van dieren', actie NDW 58.

Europese welzijnsregeling voor (opfok)vleeskuikenouderdieren, kalkoenen, nertsen en konijnen (NDW 17)

Nederland heeft de Europese Commissie eind 2009 een brief geschreven en verzocht om regelgeving voor (opfok)vleeskuikenouderdieren, kalkoenen, nertsen en konijnen voor te bereiden. Nederland zal deze wens ook agenderen bij de totstandkoming van een nieuw EU Actieplan dierenwelzijn.

Welfare Quality

Welfare Quality is een 5-jarig onderzoeksproject, dat is gefinancierd uit het Europese Kaderprogramma. Het project Welfare Quality is eind 2009 afgerond (zie www.welfarequality.net). De resultaten van het onderzoek zijn in oktober 2009 door het Zweedse voorzitterschap in Zweden gepresenteerd. Aan dit project hebben vele onderzoeksinstituten uit de Europese Unie deelgenomen. Ook Nederlandse onderzoeksinstituten waren sterk vertegenwoordigd in het project. Welfare Quality heeft voor pluimvee, runderen en varkens voor in totaal 7 diercategorieën meetprotocollen opgeleverd. De meetprotocollen bevatten indicatoren, waarmee het welzijn direct aan het dier kan worden gemeten. Dit is een belangrijke stap in het kunnen beoordelen en objectiveren van dierenwelzijn. Het is zaak dat het werk van Welfare Quality voldoende wordt ingebed in de praktijk door de partijen die betrokken zijn op het terrein van dierenwelzijn. Diverse Nederlandse partijen kunnen zinvol gebruik maken van deze meetprotocollen van Welfare Quality. Op korte termijn organiseert LNV een bijeenkomst met verschillende partijen uit de voedselketen, de Dierenbescherming en onderzoekers om de toepassingsmogelijkheden te bespreken. Op basis hiervan zal de Tweede Kamer worden geïnformeerd. Verder wordt door Nederland ook in Brussel gepleit voor het inbedden van de resultaten van Welfare Quality in het Europese beleid voor dierenwelzijn.

Bevorderen weidegang (NDW 22)

Het Project Koe en Wij is in 2009 beëindigd. LNV heeft bij aanvang van het project de voorwaarde gesteld dat het bedrijfsleven bij een vervolgprijs meer financiële verantwoordelijkheid op zich moest nemen. Als gevolg van prioritering heeft het bedrijfsleven afgezien van verdere deelname aan het project. Royal Friesland Campina heeft als opvolger van Friesland Foods besloten door te gaan met weidemelk inclusief het betalen van een weidepremie. Het aandeel onder de leden van FrieslandCampina dat in aanmerking komt voor weidepremie is stabiel. Van de ruim 14.000 Nederlandse leden van de coöperatie ontvangt zo'n 77% weidepremie. De Stichting Weidegang heeft eind 2009 besloten zijn werkzaamheden in de komende jaren te gaan voortzetten.

Bij de Stichting Weidegang zijn in 2009 323 vragen van melkveehouderijen over weidegang binnengekomen. Met name uit Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Friesland zijn veel vragen binnengekomen. Ongeveer de helft van veehouders wil weten of het nog aantrekkelijk is te blijven weiden bij groei van hun bedrijf of bij de aanschaf van een automatisch melksysteem. De andere helft veehouders wil advies of het beweidingssysteem nog past bij hun huidige bedrijfsvoering.

In 2008 liepen op bijna de helft van de dagen in het weideseizoen, de melkkoeien zowel overdag als 's nachts in de wei. Dit was een jaar eerder 29 procent. Hiermee was dag en nachtbeweiding in 2008 erg populair. Mogelijk heeft het goede weer daar extra aan bijgedragen. Evenals in 2007 en 2008 heeft ongeveer 80% ofwel 1,2 mln melkkoeien in het weideseizoen in de wei gelopen. Op bedrijven in het zuidelijk weidegebied worden relatief veel melkkoeien op stal gehouden, maar hier wint de weidegang in 2008 terrein. In het westelijk weidegebied is de weidegang nog het meest populair.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.3

Welzijnseisen voor huisvesting van melkvee (NDW 23)

In het najaar van 2008 is gestart met de amvb Huisvesting melkveehouderij die minimum welzijnseisen stelt voor de huisvesting van melkvee. Hierover vindt regelmatig overleg plaats met de sector en maatschappelijke organisaties. Het streven is dat deze amvb begin 2011 van kracht wordt.

Alternatief voor de huidige grote oorflappen (NDW 24)

TNO heeft in opdracht van het ministerie van LNV onderzocht welke mogelijke alternatieven er zijn voor het huidige oormerk bij runderen. Het resultaat van het onderzoek is een eindrapport waarin uiteen wordt gezet welke onderzoeksmethodiek gebruikt is en wat de alternatieven zijn die uit dit onderzoek naar voren zijn gekomen. In het onderzoek is ook gebruik gemaakt van de kennis die in de sector zelf aanwezig is. De alternatieven die op dit moment het meest kansrijk worden geacht, zijn de vernieuwde maagbolus die geschikt is voor kalveren jonger dan 3 dagen en een verbeterde versie van een injectaat (onderhuids aangebracht). Beide op basis van Radio Frequency Identification (RFID) technologie. Hiermee worden de problemen van bestaande elektronische identificatiemiddelen aangepakt zodat ze een volwaardig alternatief voor oormerken zijn. Verder in de toekomst ziet TNO zelfs mogelijkheden waarbij de identificatie op basis van natuurlijke of onzichtbaar aangebrachte kenmerken kan plaatsvinden. TNO heeft ook prototypes van de kansrijke alternatieven gemaakt.

Tot slot is tegemoet gekomen aan een belangrijke wens die werd geuit door verschillende geraadpleegde mensen uit de praktijk, namelijk dat de runderen ook visueel te herkennen moeten zijn, zonder tussenkomst van apparatuur. Voor de door de sector gewenste zichtbare identificatie is aanvullend een kleiner,

diervriendelijker en esthetischer oormerk ontworpen. Dit oormerk kan in combinatie met de inwendige RFID chip (in injectaat of bolus) gebruikt worden. Het oormerk is eenvoudig door de gebruiker met de hand aan te brengen en kan van eigen identificatiekleuren en tekens voorzien worden. LNV zal zich inzetten om deze weg in Europa verder te verkennen.

3.6 Kalverhouderij

(NDW 26, 27, 29, 30)

Verbetering transportcondities op de wagens (NDW 26)

Zie paragraaf 3.12 'Transport van dieren', actie NDW 59.

Import van kalveren over lange afstand (NDW 27)

De sector wordt opgeroepen de mogelijkheden te onderzoeken om minder afhankelijk te worden van de import van kalveren over de lange afstand. De sector is uitgenodigd om in 2008 een analyse te maken van de mogelijkheden. In januari 2009 heeft de kalvesector een brief aan LNV gestuurd over preventiemaatregelen tegen besmettelijke dierziekten die zij voornemens is te ontwikkelen. Het onderwerp transport wordt hierin kort aangestipt, maar dit is ontoereikend met het oog op de in de nota verwoorde actie. Hierover zal in de 1^e helft van 2010 nader overleg gevoerd worden.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.4

Rubber matten (NDW 29)

De actie om rubber matten per 2009 verplicht te stellen in stallen waar vleeskalveren anders dan op stro worden gehuisvest is gewijzigd als gevolg van de motie van Van der Vlies cs. (zie TK 28 286, nr. 170). In opdracht van LNV is door WUR-ASG gewerkt aan het opzetten van een praktijkonderzoek teneinde een alternatief vloertype te identificeren dat beter is, in termen van het welzijn van de kalveren, dan de bestaande houten lattenbodem. Alternatieve vloertypen worden vergeleken op de effecten op loop- en ligcomfort, diergezondheid en stalklimaat. Daarbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij het project welzijnsmonitor vleeskalveren (zie actie NDW 30). Eind 2008 is gestart met een eerste uitwerking van het onderzoek in samenwerking met de sectorvertegenwoordigers. Het onderzoek is in twee fasen opgesplitst waarbij in fase 1 een aantal vloeren worden uitgetest op hokniveau en in fase twee de meest perspectiefvolle vloeren worden beproefd op afdelingsniveau. Dit betekent dat in 2013 het onderzoek kan worden afgerond en advies uitgebracht kan worden. De sector betaalt mee aan het onderzoek.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

Welzijnsmonitor kalveren (NDW 30)

WUR-ASG is begin 2005 gestart met het ontwikkelen van een welzijnsmonitor voor vleeskalveren. De welzijnsmonitor is een instrument waarmee kalverwelzijn op gestandaardiseerde wijze op bedrijfsniveau kan worden vastgesteld. De welzijnsmonitor maakt onderdeel uit van het Europese Welfare Quality Project (zie paragraaf 3.3). Voor de welzijnsmonitor kalveren is een uitgebreide praktijktest gehouden op 150 vleeskalverbedrijven. Op elk bedrijf zijn bij een representatieve steekproef van kalveren waarnemingen gedaan aan het gedrag, de klinische gezondheid en, na slachting, pathologische afwijkingen aan lebmaag, pens en longen. Behalve deze dierkenmerken zijn ook gegevens verzameld over huisvesting en verzorging. Ook bedrijven in Italië en Frankrijk deden hieraan mee. In maart 2009 zijn de laatste kalveren uit het onderzoek geslacht, waarna de gegevens statistisch geanalyseerd en verwerkt zijn. De monitor zal naar verwachting medio 2010 gereed zijn voor gebruik in de praktijk.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

3.7 Dikbilhouderij

(NDW 31)

Dikbilhouderij (NDW 31)

In opdracht van de Federatie Vleesveestamboeken en LNV is afgelopen jaren door WUR-ASG in samenwerking met de sector onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om te komen tot een forse reductie van het aantal keizersneden bij dikbillen, met de focus op twee rassen waarbij het natuurlijk afkalven moeilijk gaat. Om de noodzaak van keizersneden te verminderen is ingezet op een aangepast fokprogramma en een gedragsverandering bij vleesveehouders. Er wordt samengewerkt met universiteiten en fokkerijorganisaties in België en Engeland die goede ervaringen hebben met natuurlijke afkalving bij vleesveerassen.

In juni 2008 is een groep voorlopers gestart. Het gewijzigde fokprogramma is van start gegaan in 2009. Het project loopt goed en de eerste resultaten zijn perspectiefvol, al zijn er wel tegenvallers in de praktische uitwerking. Op basis van het onderzoek en de eerste resultaten van de voorlopers is het streven en de verwachting dat 50% reductie in 10 jaar goed mogelijk is. De groep voorlopers, die een ambassadeursfunctie vervult, wordt begeleid door onderzoekers. Gezien de positieve resultaten is de sector gevraagd te komen met een implementatie- en monitoringsplan. De ondersteuning van de sector vanuit LNV zal in 2010 voortgezet worden door middel van financiering van een procesbegeleider van WUR-ASG.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

3.8 Varkenshouderij

(NDW 32, 33, 35, 36)

Afspraken over afzet van varkensvlees van verdoofd gecastreerde biggen (NDW 32, 33)

Verdoofd castreren wordt inmiddels in Nederland op grote schaal toegepast. Sinds de zomer van 2009 ligt vlees van verdoofd gecastreerde varkens in de schappen. De ontwikkeling van de methode en het implementeren in de praktijk is gebeurd onder hoge tijdsdruk. Om eventuele kinderziektes er uit te halen en om te bezien of er nog verbeteringen mogelijk zijn, is medio 2009 een evaluatie uitgevoerd naar het effect van gasverdoven op het welzijn van de big en de werkwijze in de praktijk. Aan dit rapport is in december 2009 de laatste hand gelegd. De Tweede Kamer is hierover recent geïnformeerd.

De acties die worden ondernomen om in Nederland nog voor 2015 helemaal te kunnen stoppen met castreren gaan gestaag door. De aandacht is gefocust op het terugdringen van het vóórkomen van berengeur door middel van fokkerij, management, voer en detectie aan de slachtlijn. In de loop van 2010 zal de Tweede Kamer apart worden geïnformeerd over de stand van zaken.

In Europa staat castratie op de agenda, maar de discussie zoals deze in Nederland speelt leeft nog niet in alle EU-landen. Diverse gesprekken met landen, onderzoekers en de Europese Commissie worden gevoerd om dit onderwerp EU breed te blijven agenderen. LNV heeft voor de Commissie op 26 november 2009 een toelichting geven over de Nederlandse aanpak. De Commissie heeft aangegeven dat zij zich kan vinden in de Nederlandse aanpak en dat deze bruikbare resultaten oplevert voor een mogelijke Europese aanpak. De Commissie heeft aangegeven dat er in de zomer van 2010 een Europese workshop komt. Verder is een Europees vervolgonderzoek gestart om binnen de EU op termijn te stoppen met castreren dan wel castratie onder verdoving toe te passen. Naast stoppen dan wel het verdoofd

castreren zet Nederland zich in op het geaccepteerd krijgen van producten van varkens die niet gecastreerd zijn op de Europese markt.

Verhoging welzijnseisen in Varkensrichtlijn en vasthouden aan groepshuisvesting voor dragende zeugen (NDW 35)

De wetenschappelijke rapporten die nodig zijn voor de evaluatie van de Varkensrichtlijn door de Europese Commissie zijn gereed. Tijdens de presentatie van de eerste resultaten van het EU-project Welfare Quality in Zweden in oktober 2009 is duidelijk geworden dat de Europese Commissie voornemens is een kaderverordening dierenwelzijn op te stellen en daar vigerende wetgeving onder te laten vallen. Dat betekent dat de herziening van de Varkensrichtlijn voor onbepaalde tijd is uitgesteld.

Vergroting export van biggen naar Duitsland en alternatieven voor het lange afstand transport van slachtvarkens (NDW 36)

Het Landbouw Economisch Instituut van Wageningen-UR (WUR-LEI) heeft in opdracht van de varkenssector onderzoek gedaan naar de mogelijkheid om de afzetkansen voor Nederlandse biggen op de Duitse markt te vergroten en te verbeteren. Het onderzoek is in juli 2008 gepubliceerd en biedt perspectieven voor de gestelde ambitie in de Nota Dierenwelzijn.

Door het leggen van de prioriteit in 2009 op diverse andere welzijnsonderwerpen zoals groepshuisvesting van zeugen en castratie van biggen is het opstellen van een plan van aanpak door de sector om lange afstandstransporten van biggen en slachtvarkens te verminderen nog niet aan de orde geweest. In 2010 zal getracht worden deze draad op te pakken.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.4

3.9

Pluimvee

(NDW 42 t/m 45)

Verbod op de verrijkte kooi

In maart 2009 is de motie Ouwehand (zie TK 31 700 XIV, nr. 106) uitgevoerd, waarbij de overgangstermijn voor de bedrijven die geïnvesteerd hebben in verrijkte kooien of te verrijken kooien is teruggebracht van 1 januari 2021 naar 1 januari 2017. De AMvB houdende wijzigingsvoorstel van het Legkippenbesluit 2003, met o.a. de normen voor de koloniehuisvesting en de nieuwe overgangstermijn voor de verrijkte kooien of te verrijken kooien is in het voorjaar 2009 naar de Tweede Kamer gestuurd. Naar aanleiding hiervan is door een motie van kamerlid Atsma in juli 2009 (zie TK 21 501-32, nr. 347) de regering verzocht door middel van een onafhankelijk onderzoek de directe en de indirecte schade in kaart te laten brengen. Op basis van de resultaten van dit onderzoek heeft de Tweede Kamer bij motie Atsma c.s. (32 123 XIV nr. 89) de overgangstermijn voor bestaande verrijkte of te verrijken kooien vastgesteld tot 1 januari 2021. Deze motie wordt verwerkt in een voorstel voor een wijzigingsbesluit van het Legkippenbesluit 2003 dat zal worden nagehangen bij de Staten Generaal.

Terugdringen ingrepen (NDW 42)

De pluimveesector heeft 5 jaar de tijd (tot eind 2011) om te komen tot huisvestingssystemen die ingrepen overbodig maken. De sector heeft een plan van aanpak gemaakt dat o.a. uit onderzoek bestaat. Aan het plan is een inspanningsverplichting gekoppeld voor de sector. De onderzoeksprojecten hebben als doel ingrepen uit te bannen. Indien dit niet haalbaar blijkt, is als doel gesteld te komen tot mildere vormen van ingrepen. LNV heeft zitting in de Stuurgroep Ingrepen om o.a. de voortgang te bewaken en de inspanningsverplichting van de sector te monitoren. WUR-ASG heeft in 2009 een literatuurstudie over de ingrepen

bij pluimvee geactualiseerd, een deskstudie uitgevoerd over de snavelbehandeling bij kalkoenen en gaat in 2010 verder met een onderzoek naar hanenmanagement in relatie tot de bezettingsdichtheid in de vermeerderingssector. In 2010 start een onderzoek over het belang van strooisel in de vroege opfok om pikkerij tegen te gaan in een later stadium.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.5 en 2.3.7

Implementatie Vleeskuikenrichtlijn (NDW 43)

In juni 2010 dient de Vleeskuikenrichtlijn geïmplementeerd te zijn in de nationale regelgeving. In oktober 2009 is een afsprakenkader getekend tussen overheid en sector dat betrekking heeft op geleidelijke invoering van aanvullende welzijnsregels - boven op de Europese norm- op vleeskuikenbedrijven. Hierover is de Tweede Kamer geïnformeerd in oktober (zie TK 28 286, nr. 318). Deze aanvullende welzijnseisen worden onderdeel van het Vleeskuikenbesluit dat in het voorjaar van 2010 naar de Kamer zal worden gestuurd.

Gevolgen genetische aanleg voor welzijn vleeskuikens (NDW 44)

De Vleeskuikenrichtlijn bepaalt dat de Europese Commissie voor januari 2011 een rapport uitbrengt over de invloed van genetische parameters op het welzijn van vleeskuikens. De EFSA voert momenteel een onderzoek uit dat als basis gaat dienen voor een rapport van de Commissie. Nederlandse onderzoekers participeren in het werk van de EFSA. Op basis van het rapport van de Commissie ontstaat er ruimte voor Nederland om dit onderwerp op EU niveau te agenderen. Dit betekent dat in 2011 het moment geschikt is om als Nederland invulling te geven aan deze actie.

Aanscherping en aanvulling van normen in Vleeskuikenrichtlijn (NDW 45)

De Vleeskuikenrichtlijn bepaalt dat de Europese Commissie voor juli 2012 een rapport uitbrengt over de toepassing van de richtlijn en de effecten op het welzijn van de vleeskuikens. Het rapport zal ook ingaan op de ontwikkeling van dierenwelzijnsindicatoren. Op basis van dat rapport ontstaat er ruimte voor aanscherping en aanvulling van de normen in de huidige richtlijn. Dit betekent dat 2012 het moment geschikt is voor Nederland om invulling te geven aan deze actie. Het Europese Welfare Quality Project, waarin ook dierenwelzijnsindicatoren voor pluimvee zijn ontwikkeld, is eind 2009 afgesloten (zie ook paragraaf 3.3). In 2010 wordt gekeken hoe deze indicatoren concreet kunnen worden toegepast in de praktijk.

3.10 Verwaarlozing landbouwhuisdieren

(NDW 52)

In 2008 is door de Werkgroep verwaarlozing landbouwhuisdieren een vierjarig projectplan opgesteld met voorstellen voor nieuwe impulsen in de aanpak en preventie van verwaarlozing. Nadruk ligt op het geven van adequate, op de persoon afgestemde hulp. De werkgroep bestaat uit LNV, LTO, Vertrouwensloket Preventie Verwaarlozing Landbouwhuisdieren (VL), de Gezondheidsdienst voor Dieren en de Vereniging GGZ Nederland.

Het project loopt op schema. De in behandeling zijnde zaken blijken zeer complex te zijn, kosten tijd en stellen ook de nodige eisen aan de expertise van de behandelaars. De samenwerking met het Algemeen Maatschappelijk Werk en GGZ heeft dan ook een sterk toegevoegde waarde. Een aantal zaken is uit het project weer overgeheveld naar de AID, omdat de veehouders niet of onvoldoende gemotiveerd waren mee te werken aan een structurele oplossing. Daarnaast loopt een aantal trajecten wel voorspoedig. Voor het presenteren van definitieve evaluatieresultaten is het echter nog te vroeg.

? Staat van het dier: paragraaf 2.2.1

3.11 Doden van dieren

(NDW 53, 54, 56)

Bedwelingsmethoden van eendagskuikens, pluimvee en varkens (NDW 53, 54)

Door WUR-ASG, het Rathenau Instituut en WUR-LEI is onderzoek gedaan of er een realistisch en maatschappelijk verantwoord alternatief ontwikkeld kan worden voor het doden van eendagskuikens. Dit heeft geresulteerd in het rapport 'Het doden van eendagshaantjes, kan dat niet anders?' dat op 13 oktober 2008 aan de Tweede Kamer is gestuurd (zie TK 31 700 XIV, nr. 9). Uit de publieksenquête is de voorkeur gekomen voor een aantal mogelijke alternatieven.

Voor één van de alternatieven, de combinatiekip, wordt een mogelijkheid gezien voor een beperkte deelmarkt van eier- en vleesproductie. Op dit moment loopt er een initiatief waarin met financiële ondersteuning van het ministerie van LNV de mogelijkheden van de ontwikkeling van een marktconcept op basis van een combinatiekip worden onderzocht. Hierover is de Tweede Kamer in oktober 2009 geïnformeerd (zie TK 28 973, nr. 37).

De overige alternatieven betreffen het uitselecteren van de mannelijke eieren door het kijken in het vers gelegde ei, het beïnvloeden van de geslachtvorming door aanpassing van de omgevingsfactoren van de kip en het herkennen van het geslacht in het ei door middel van een fluorescerend gen. Alvorens een definitieve onderzoeksrichting in te slaan, zullen deze drie alternatieven eerst nog beoordeeld worden op de criteria technisch haalbaar, kosten en diervriendelijkheid. Zodra de resultaten hiervan bekend zijn, kan de maatschappelijke dialoog over de alternatieven worden gestart en volgt een debat over dit vraagstuk met de Tweede Kamer.

Het onderzoek naar diervriendelijke methoden voor het bedwelmen van pluimvee en varkens is afgerond. Het onderzoek naar diervriendelijke methoden voor het bedwelmen van pluimvee heeft aangetoond dat de multipole waterbadverdoving van pluimvee het welzijn van de dieren tijdens het bedwelmen onvoldoende kan garanderen. Dit is de reden dat met de sector is afgesproken dat per 1 januari 2011 alle bij Nepluvi aangesloten pluimveeslachterijen het multipole waterbad hebben uitgefaseerd (zie TK 28 286, nr. 291).

Het onderzoek naar diervriendelijke methoden voor het bedwelmen van varkens heeft aangetoond dat het aanpassen van de CO₂ gasconcentraties geen wezenlijke bijdrage levert voor het verbeteren van het dierenwelzijn (zie TK 28 286, nr. 278).

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.6 en 2.3.7

Reversibel bedwelmen (NDW 56)

Om inzicht te krijgen op de aanvullende voorwaarden in het Besluit ritueel slachten is in 2009 de VWA en AID opdracht gegeven een nalevingsonderzoek uit te voeren. Dit onderzoek bevindt zich in de eindfase. Over de resultaten van dit onderzoek wordt de Tweede Kamer geïnformeerd.

In afwachting van de verdere behandeling van het initiatief wetsvoorstel van kamerlid Thieme (PvdD) is nog geen standpunt bepaald over het literatuuronderzoek van WUR-ASG 'Ritueel slachten en het welzijn van dieren' dat op 9 december 2008 naar de Tweede Kamer is gestuurd (zie TK 28 286, nr. 250).

3.12 Transport van dieren

(NDW 57 t/m 60)

Kwaliteitssystemen (NDW 57)

De transportsector kent nu drie private transportkwaliteitssystemen: het kwaliteitssysteem Dierwaardig Vervoer van de Stichting Kwaliteitsregeling

Veertransport en het kwaliteitssysteem van Veetrans die beide toezien op het transport van dieren vanaf het primaire bedrijf en het kwaliteitssysteem NBW-Q van de Stichting NBW-Q dat toeziet op het transport van varkens vanaf verzamelplaatsen. Ernst & Young voert een evaluatie uit om te beoordelen in hoeverre de systemen ook in de praktijk voldoende werkzaam zijn. Deze is voorjaar 2010 gereed. LNV is nog steeds voorstander voor één integraal kwaliteitssysteem. De sector heeft aangegeven hier aan te willen gaan werken.

Aanscherpen Transportverordening (NDW 16, 58)

Nederland heeft in de Landbouw - en Visserijraad van september 2009 een oproep gedaan voor de herziening van de Transportverordening. De huidige Europese Commissie zal niet meer werken aan een voorstel, omdat diens mandaat is afgelopen. Nederland heeft een brief aan de Commissie geschreven en gevraagd naar de stand van zaken.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.4

Verbetering condities op de wagen voor lange afstandstransporten (NDW 59)

Begin 2009 is de transportsector per brief herinnerd aan het verzoek een plan op te stellen met voorstellen om te komen tot verbetering van de condities op de wagen voor lange afstandstransporten. Tot op heden heeft LNV nog steeds geen plan ontvangen. Wel is een plan van aanpak van de kalversector ontvangen over preventiemaatregelen tegen besmettelijke dierziekten. Het plan dient op het onderdeel transport nog verder aangescherpt te worden (zie ook paragraaf 3.6 'Kalverhouderij', NDW 27). Hierover zal in de 1^e helft van 2010 nader overleg gevoerd worden.

De Transportverordening kent naast middelvoorschriften ook doelvoorschriften. Deze doelvoorschriften kunnen voor de duidelijkheid nader omschreven worden. Het nader omschrijven zal het voldoen aan de doelvoorschriften beter waarborgen. Dit zal in de breedte een positief effect hebben op de naleving, waardoor de condities tijdens lange transporten zullen verbeteren. Om deze reden heeft LNV door WUR-ASG onderzoek laten uitvoeren naar de minimale stahoogte, beladingsgraden en drinksystemen. Daarnaast bestaat er nog een aantal punten dat nader gespecificeerd kan worden.

Deze punten heeft LNV bij de sector neergelegd. De sector is uitgenodigd voor een overleg eind maart om te bekijken in hoeverre een verbeterde naleving van een aantal punten bereikt kan worden. Deze nadere specificering dient voor 30 juni 2010 te zijn uitgewerkt en kan een plaats krijgen in de huidige kwaliteitssystemen, in de Beleidsregels dierenwelzijn of in een plan van aanpak.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

Handhavingsstrategie (NDW 60)

Op 1 januari 2009 is het algemene interventiebeleid van de VWA in werking getreden. De kernpunten van dit beleid zijn dat er meer aandacht is voor zware overtredingen en dat geringe overtredingen, die niet leiden tot risico's, geen directe sancties opleveren. Per 1 januari 2009 is, conform deze kernpunten, een specifiek interventiebeleid opgesteld voor de Transportverordening; een onderdeel daarvan was de aanpassing van de Beleidsregels dierenwelzijn. In dit verband kunnen ook andere bestuursrechtelijke maatregelen, zoals de last onder dwangsom, beter benut worden.

De wijziging van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren strekkende tot het opnemen van bepalingen inzake bestuurlijke boetes is inmiddels aangenomen door de Tweede Kamer en wordt nu behandeld door de Eerste Kamer. Dit pakket aan maatregelen leidt tot een vernieuwd en duidelijkere handhavingsstrategie.

3.13 Preventie van dierziekten

(NAD 23, 33, 36 t/m 37, 49 en 50)

Preventieregelgeving diergezondheid (NAD 49, 50)

Op 1 januari 2009 is de herziene Regeling preventie, bestrijding en monitoring van besmettelijke dierziekten en zoönosen en TSE's (hierna: preventieregelgeving) van kracht geworden. Tevens is in het voorjaar van 2009 een handhavingsprogramma voor de herziene regeling preventie van start gegaan. Onderdeel van het handhavingsprogramma zijn de combiteams op preventie. In 2008 werden combiteams van AID en VWA ingezet voor dierenwelzijnscontroles rond vervoer van dieren. In 2009 is de inzet van deze combiteams verder verbreed naar de controle van preventievoorschriften op verzamelplaatsen. In 2010 worden deze controles voortgezet.

In 2009 is de regeling preventie gewijzigd ten aanzien van de norm eenvoudige wasplaats op het primaire bedrijf. Er is een versoepeling voor de rundvee- en schapen- en geitenbedrijven met meer dan tien dieren, die geen dieren meer aanvoeren op het bedrijf. Deze wijziging is per 1 januari 2010 ingegaan. Deze wijziging is een vorm van maatwerk die leidt tot minder lastendruk bij vooral de gesloten melkveehouderijbedrijven.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.6

Kwaliteitssystemen (NAD 23, 33)

De herziene preventieregelgeving biedt een kapstok voor private kwaliteitssystemen. In de regelgeving is de mogelijkheid gecreëerd om vanaf 1 januari 2009 af te kunnen wijken van bepaalde (strengere) normen (preventievoorschriften) bij deelname aan een door LNV erkend kwaliteitssysteem. Voor twee normen, te weten de tweede verzamelslag slachtschapen en –geiten en het verzamelen van vetweiderunderen, heeft de sector een half jaar extra gelegenheid gekregen voor het opstellen van private kwaliteitssystemen. Deze kwaliteitssystemen zijn in oktober 2009 door LNV goedgekeurd. Ook is het private kwaliteitssysteem voor de norm tweede verzamelslag kalveren door LNV goedgekeurd.

Diverse sectorpartijen hebben in 2009 kwaliteitssystemen voor diverse normen uit de regeling preventie opgesteld. Initiatief kwam vanuit de veehandel, transportsector, de waaghouders en de kalversector. Vanuit LNV is aangespoord op samenwerking tussen deze verschillende sectorpartijen, omdat deze sectorpartijen voor dezelfde normen uit de regeling preventie ieder werken aan een eigen kwaliteitssysteem. Er zijn op dit moment ontwikkelingen binnen de sector gaande om tot samenvoeging van kwaliteitssystemen te komen.

In het algemeen overleg van 2 juli 2009 is aan de Tweede Kamer toegezegd dat per 1 juli 2010 de wettelijke basis voor het verzamelen van weidelammeren op vetweidebedrijven binnen een privaat kwaliteitssysteem mogelijk wordt gemaakt, mits het elektronische I&R systeem goed functioneert. De sector is uitgenodigd om met een goed plan te komen.

Identificatie & registratie (NAD 36, 37)

Per 1 januari 2010 is het systeem voor identificatie en registratie van schapen en geiten operationeel. De dieren geboren vanaf 1 januari 2010 dienen verplicht voorzien te worden van een elektronisch identificatiemiddel. In de centrale database

van Dienst Regelingen worden alle individuele dieren gedurende hun leven geregistreerd, inclusief alle verplaatsingen. Daarbij is voortgebouwd op de bestaande database voor runderen. Vanaf januari 2010 moeten alle aanwezige dieren en verplaatste dieren gemeld worden en uiterlijk medio 2010 staan alle dieren in de database.

3.14 Bedrijfsgebonden dierziekten (NAD 21, 31, 32)

De Raad voor Dieraangelegenheden (RDA) is in december 2008 om advies gevraagd inzake de verantwoordelijkheid- en rolverdeling tussen verschillende actoren (houder, overheid en overige partijen) voor het huidige diergezondheidsbeleid. Daarbij wordt ook gekeken naar de rollen van actoren bij de bedrijfsgebonden dierziekten Dit advies is inmiddels opgeleverd en wordt momenteel bestudeerd (zie paragraaf 8.12 'Rol en verantwoordelijkheid overheid, sector, eigenaar', actie NAD 4, 5).

In november 2008 is het project 'Bedrijfsgebonden dierziekten' gestart dat door de WUR-ASG samen met de Gezondheidsdienst voor Dieren wordt uitgevoerd. In dit project wordt bekeken welke bedrijfsgebonden dierziekten en aandoeningen in de verschillende sectoren van belang zijn en wordt een prioritering van dierziekten en aandoeningen gemaakt met mogelijke oplossingen. Begin 2010 worden de resultaten opgeleverd. Daarna zal samen met het bedrijfsleven een gezamenlijk plan van aanpak ter vermindering van de bedrijfsgebonden dierziekten en aandoeningen worden gemaakt.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.4

3.15 Bestrijding van dierziekten (NAD 26, 27, 38 t/m 42, 51 t/m 54)

Communicatie bestrijdingsbeleid (NAD 26)

In het kader van de bestrijding van dierziekten is communicatie en voorlichting essentieel. Daarom maakt LNV gebruik van de meest moderne communicatie- en voorlichtingstechnieken. Zo is bijvoorbeeld in het kader van de bestrijding van Q-koorts een kennisbank ingericht op de website van LNV, waarop iedereen informatie over Q-koorts kan vinden. Er staan ook Engelse vertalingen op deze site. Het is zelfs mogelijk om geïnformeerd te worden door middel van twitter.

Aangezien niet iedereen gebruik maakt van deze moderne communicatiemiddelen, worden ook nieuwsbrieven gestuurd naar alle betrokken organisaties. Dit gebeurt overigens zonder de eigen verantwoordelijkheid van de betrokken productschappen en koepelorganisaties uit het oog te verliezen. Deze koepelorganisaties zijn verantwoordelijk voor de (verdere) informatieverspreiding richting achterban.

Input stakeholders bij bestrijdingsbeleid (NAD 27,42)

In de NAD is als actiepunten opgenomen dat de sector wordt opgeroepen tot het leveren van input aan de overheid voor het vormgeven van de maatregelen in tijden van crisis. In tijden van crisis kan de sector bij de bestrijding van dierziekten input leveren aan de overheid voor het vormgeven van maatregelen in het zogenaamde basisoverleg met stakeholders. Dat gebeurt momenteel ook in het kader van de bestrijding van Q-koorts. Buiten tijden van crisis wordt er ook regelmatig overleg gevoerd met de sector, hetgeen kan resulteren in aanpassing van het beleid of de draaiboeken. In het kader van de onderhandelingen met stakeholders over het convenant Financiering bestrijding besmettelijke dierziekten 2010-2014 (zie paragraaf 12.4) is dit punt ook aan de orde geweest. Met de stakeholders is geconcludeerd dat inspraak van stakeholders bij de bestrijding van dierziektecrises goed is geregeld. Deze actie is hierbij dan ook afgerond.

Categorisatie dierziekten (NAD 38)

Zie paragraaf 12.3 'Categorisatie dierziekten', actie NAD 87.

OIE-compartimentering (NAD 39, 40)

LNV heeft zich in 2009 opnieuw internationaal sterk gemaakt voor het verder uitwerken van het principe van OIE-compartimentering. Nederland heeft bij de World Health Organisation for Animals (OIE) als woordvoerder namens de EU zijn inbreng geleverd. Daarnaast heeft Nederland gepleit voor opname van het principe van OIE-compartimentering in EU wetgeving. Deze is op 1 juli 2009 door middel van een Europese Verordening (Verordening (EG) Nr. 616/2009) van kracht geworden. Deze Verordening is alleen van toepassing op pluimvee en andere in gevangenschap levende vogels en als dierziekte is voorlopig alleen gekozen voor Aviaire influenza. Pluimveebedrijven kunnen nu dus voor Aviaire influenza een OIE-compartimentserkenning aanvragen bij hun bevoegde autoriteit. Ze moeten hiervoor voldoen aan de voorwaarden die gesteld zijn in de Verordening.

In de aanloop op de Verordening hebben zich bij LNV een aantal pluimveebedrijven gemeld voor een OIE-Compartimentserkenning. Hiervoor is in 2008 een Nederlands pilotproject gestart. Deze pilot loopt en medio 2010 zal als aan de gestelde voorwaarden voldaan is, het eerste pluimveebedrijf een OIE-Compartiments erkenning krijgen.

Early warning systematiek (NAD 41)

In 2010 zal de early warning bij wilde zwijnen verbeterd worden en gaat de uitbreiding van de tonsilmonitoring met de faculteit diergeneeskunde van start. Deze aanpassingen zijn in 2009 voorbereid.

Oefenen van de beleidsdraaiboeken met de crisisorganisatie (NAD 51, 52) en afspraken met buurlanden en andere relevante lidstaten (NAD 53)

Om beleidsdraaiboeken actueel te houden wordt regelmatig geoefend. Om de crisisparaatheid verder op peil te houden zijn opleidingsprogramma's ontwikkeld en worden regelmatig testen uitgevoerd om de paraatheid van de veterinaire organisatie te testen. Oefeningen vinden niet alleen op departementaal en interdepartementaal niveau plaats, ook tussen lidstaten. Samen met het ministerie van VWS is LNV momenteel bezig met de voorbereidingen van de table-top oefening met Beneluxpartners, die in maart 2010 plaatsvindt. Dan wordt de bestrijding van MKZ geoefend. Eind 2011/begin 2012 zal een gezamenlijke (dierziekte) oefening plaatsvinden met Duitsland.

Mede ter versterking van de samenwerking op het gebied van dierziektebestrijding vindt er jaarlijks een bijeenkomst plaats tussen de veterinaire diensten en is er bestuurlijk overleg tussen Duitsland, België en Nederland. Vanzelfsprekend wordt de aanpak van de bestrijding van besmettelijke dierziekten altijd in EU-verband afgestemd.

De actualisatie van de beleidsdraaiboeken varkenspest, Afrikaanse varkenspest en blaasjesziekte is vertraagd. Deze actie zal in de eerste helft van 2010 afgerond worden.

Inzet in internationaal verband om Nederlandse visie op bestrijding geaccepteerd te krijgen (NAD 54)

Nederland neemt als EU-lidstaat standaard deel aan het Standing Committee on the food chain and animal health (Scofcah) van het Health & Consumer Protection Directorate -General van de Europese Commissie en het CVO-overleg. Daarnaast neemt Nederland deel aan de World Health Organisation for Animals (OIE) en Food and Agriculture Organization (FAO). Het inbrengen van de Nederlandse visie op

bestrijding van dierziekten is een doorlopend actiepun, ook in bilaterale contacten met de Europese Commissie, EU-lidstaten en derde landen.

3.16 Vaccinatie

(NAD 28, 43 t/m 45)

Afzet producten van gevaccineerde dieren (NAD 28, 43, 45)

De mogelijke handelsbelemmeringen bij de afzet van producten van gevaccineerde dieren zijn een belangrijk aandachtspunt bij de inzet van vaccinatie bij de bestrijding van besmettelijke dierziekten. Deze discussie is opnieuw opgepakt door een Commissie van deskundigen in het kader van de onderhandelingen over het convenant Financiering bestrijding besmettelijke dierziekten 2010-2014 (zie paragraaf 12.4) en heeft geresulteerd in een voorstel tot uitwerking. Dit voorstel voorziet in een vergoeding voor een vooraf gedefinieerde set van gelimiteerde schadecomponenten uit een (op te richten) collectief sectorfonds aan de individuele ondernemer die zijn veestapel moet laten vaccineren in het kader van dierziektebestrijding. Het doel van de vergoeding is het maximaal stimuleren van de medewerking aan de bestrijding van een dierziekte door de veehouder om hiermee eventuele dierziekte uitbraken (en daarmee de schade) zo beperkt mogelijk te houden.

Hoewel het afdekken van gevolgschade in aanleg een verantwoordelijkheid van de sector zelf is, spannen sector en LNV zich in 2010 gezamenlijk in om de opzet en inrichting van genoemd fonds onder te brengen binnen de kaders van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB, artikel 68). Dit vloeit mede voort uit het voornemen van LNV om private initiatieven voor risicobeheer in de agrarische sector te willen stimuleren en ondersteunen (zie ook paragraaf 12.4).

Tevens zal vanuit zowel overheid als sector het lobbywerk op (inter)nationaal niveau voor verbetering en bredere acceptatie van vaccinatiestrategieën voor diverse dierziekten (bijv. KVP en AI) worden voortgezet.

Nieuwe vaccins en diagnostische middelen (NAD 44)

In 2009 zijn de bestaande samenwerkingsverbanden en lobbycircuits voortgezet. De eerder ingestelde nationale spiegelgroep diergezondheid, de nationale afgeleide van het European Technology Platform waarin overheid, bedrijfsleven en onderzoeksinstituten deelnemen, blijft beschikbaar voor o.a. gezamenlijke onderzoeksagendering, versterking van de onderlinge samenwerking en aanpak van knelpunten bij de ontwikkeling en/of introductie van nieuwe geneesmiddelen en diagnostica op de markt.

3.17 Structuur veehouderij en diergezondheid

(NAD 30 en 48)

In de Nationale Agenda Diergezondheid is opgenomen dat het niet binnen de ambitie van deze agenda ligt om de discussie over de structuur van de veehouderij opnieuw te starten.

Vragen over structuur en systemen worden geadresseerd in de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij die op 19 mei 2009 (TK 28 973 nr. 34) is ondertekend. In deze agenda wordt aangegeven hoe betrokken partijen concreet invulling zullen geven aan de Toekomstvisie Veehouderij van januari 2008 (TK 28 973 nr. 18). De Uitvoeringsagenda is ondertekend door overheden, sector, ketenpartijen en NGO's en is opgebouwd langs 6 speerpunten. Binnen dit kader zijn langetermijndageningen benoemd. In het kader van speerpunt 2 'welzijn en gezondheid van dieren' is er aandacht voor vragen over structuur en systemen in relatie tot dierenwelzijn en diergezondheid. Zo is er als uitdaging benoemd om kansen in nabije markten beter te benutten (export biggen, import nuchtere

kalveren). Nog voor de zomer zal aan de Tweede Kamer worden gerapporteerd over de voortgang van deze Uitvoeringsagenda.

4 Hobbydieren

4.1 Communicatie (NAD 10 t/m 17 en NDW 51)

Het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have heeft zich in 2009 verder ontwikkeld tot een voor de doelgroep interessant, betrouwbaar en gezaghebbend informatiepunt. Dit wordt mede ondersteund door het ministerie van LNV dat geregeld verwijst naar het bestaan van het Landelijk Kennisnetwerk als het gaat om voorlichting over diergezondheid en dierenwelzijn aan de brede groep van kleinschalige, hobbymatige houders en kinderboerderijen. Niet alleen voor de gebruikersgroep maar ook voor andere media geldt het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have als een betrouwbare informatiebron.

De website van het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have telde eind 2009 ruim 2000 pagina's met informatie. In 2009 is de website door meer dan 190.000 unieke bezoekers bezocht.

Het Landelijk Kennisnetwerk Levende Have, c.q. Stichting Levende Have, werkt ook samen met andere partijen, zoals Dierenbescherming (brochure Schuilstallen in het Buitengebied), Dienst Regelingen (brochure e-I&R schapen en geiten), RIVM (voorlichting over zoonosen), Boerenbond/Welkoop (distributie brochures), Het Woud (voorlichting en kortingsactie mestonderzoek) en CGN/WUR (boekje over fokkerij voor de kleinschalige en hobbymatige houder).

In 2009 verschenen er vier informatieve stalkalenders over kippen, schapen, ezels en paarden die een voorlichtende functie hebben op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.12

4.2 Differentiatie in beleid (NAD 14, 18 t/m 20)

Het ingezette diergezondheidsbeleid gericht op een gedifferentieerde aanpak voor hobbydierhouders is voortgezet. Bij de bestrijding van Q-koorts zijn de hobbymatig gehouden geiten uitgezonderd van de aanvullende beheersmaatregel met betrekking tot het doden van dieren.

Ten aanzien van de beheersing van blauwtong zijn er speciale communicatiemiddelen ingezet om zorg te dragen dat de hobbymatige houders van dieren zo goed mogelijk geïnformeerd werden over de mogelijkheden van vaccinatie, om zo de vaccinatiegraad onder de hobbydieren te verhogen.

In 2009 zijn onderzoeksvorstellen geformuleerd om de specifieke risicofactoren van en naar de hobbymatig gehouden runder-, schapen-, en geitenhouderij verder te onderzoeken om meer maatwerk bij dierziektepreventie en -bestrijding mogelijk te maken. Dit onderzoek zal in 2010 worden uitgevoerd door de GD.

Verder is voortgang is geboekt bij het opnieuw vaststellen van een grens van aantal schapen en geiten die niet onder het convenant financiering besmettelijke dierziekten vallen.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

4.3 Onderzoek naar alternatieven voor identificatie van hobbydieren (NAD 15)

In de regeling identificatie en registratie van dieren zijn per 1 juli 2009 alternatieven voor de identificatie van schapen en geiten geboden. Speciaal voor de hobbymatig gehouden dieren kan er naast het oormerk ook gebruik gemaakt worden van combinaties van een merk met een maagbolus, merk en injectaat, pootband en

tatoeage. Er zijn voor bepaalde combinaties wel beperkingen, zoals het niet kunnen exporteren. Het is aan de fabrikanten van identificatiemiddelen om de verschillende identificatie middelen op de markt te brengen. Leveranciers moeten wel eerst een erkenning van LNV hebben alvorens zij een merk voor identificatie en registratie kunnen aanbieden aan de houders.

Alternatieve identificatiemiddelen voor hobbymatig gehouden runderen zijn meegenomen in het onderzoek dat TNO heeft uitgevoerd naar innovatieve methoden voor identificatiemiddelen, zie paragraaf 3.5 'Melkveehouderij', actie NDW 2 4.

5 Paarden

5.1 Welzijnsverbetering (NDW 82, 83 en NAD 64)

Begin 2009 heeft de Sectorraad Paarden het Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij gepubliceerd. Hierover is een debat gevoerd met de Tweede Kamer. Als vervolg hierop heeft de Sectorraad in augustus een Uitvoeringsagenda opgesteld. Momenteel is LNV in gesprek met de Sectorraad over de door hen opgestelde voortgangsrapportage over 2009. Binnenkort zal met een aparte brief de Tweede Kamer worden geïnformeerd over de voortgang van het welzijnsbeleid in de paardensector.

5.2 Professionalisering van de vertegenwoordiging van de paardensector (NAD 61)

Tijdens de jaarlijkse sectordag Paard op 6 april 2009 hebben vertegenwoordigers van de georganiseerde Nederlandse paardenhouderij zich met grote meerderheid uitgesproken voor de sectorbrede aanpak van gemeenschappelijke issues door de Sectorraad Paarden. Men gaf aan dat de sector zelf verantwoordelijkheid dient te nemen voor zaken als de verdere verbetering van het dierenwelzijn in de paardenhouderij. Ook ten aanzien van onderwerpen als de monitoring van diergezondheid en de ontwikkeling van een sluitende systematiek voor identificatie en registratie van paarden zagen zeer grote meerderheden een voorttrekkersrol weggelegd voor de Sectorraad.

Er is verder gewerkt aan professionaliserings door het Nederlands Hippisch Kenniscentrum op te richten en beleidsondersteunde onderzoeksprojecten uit te voeren. LNV heeft financiële steun aan deze projecten verleend.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

5.3 Communicatie over diergezondheidsonderwerpen (NAD 65, 70)

In januari 2009 hebben WUR-LEI en WUR-ASG een onderzoek afgerond naar hoe verschillende typen paardenliefhebbers beter bereikt kunnen worden met bestaande (en nieuw ontwikkelde) kennis over de preventie en vermindering van welzijnsproblemen bij paarden. Dit heeft geresulteerd in het rapport 'Passie voor Paarden, een onderzoek naar kenmerken en informatiebronnen voor paardenliefhebbers'. In september 2009 organiseerde de Sectorraad Paarden een studiedag over dit onderzoek. Deze studiedag was bedoeld om de sector bewust te maken van verschillende doelgroepen binnen de grote groep paardenliefhebbers en van de noodzaak om deze groepen op hun eigen wijze te benaderen en aan te spreken. Er is tijdens deze dag volop gediscussieerd over het inzetten van de onderzoeksresultaten bij de verdere uitwerking van het plan van aanpak welzijn in de paardenhouderij.

In 2009 is ook het Nederlands Hippisch Kenniscentrum gestart. Dit kenniscentrum zal een netwerk vormen en een platform voor de communicatie tussen onderzoek, onderwijs en de sector. Een belangrijk onderdeel van het takenpakket van het kenniscentrum is ook haar rol in de uitvoering van het plan van aanpak 'Welzijn in de paardenhouderij'. Het kenniscentrum heeft onder meer als taak onderzoeken over paardenwelzijn en paardengezondheid voor een breder publiek beschikbaar te maken.

Met betrekking tot het transport van dieren heeft de sectorraad in 2009 in een persbericht uitleg gegeven over de nieuwe transportverordening en hoe er met het welzijn van paarden op transport om moet worden gegaan. De nadruk ligt hierbij op welzijn en niet op preventie van insleep van dierziekten via dit transport.

5.4 Plan van aanpak gezondheid paarden (NAD 62, 63, 68, 69, 71)

Een werkgroep van de Sectorraad Paarden is gestart met het schrijven van het plan van aanpak gezondheid paarden. De Universiteit van Utrecht en de Gezondheidsdienst voor Dieren zijn hier ook bij betrokken. Het plan van aanpak gezondheid richt zich in eerste instantie op een aantal infectieuze paardenziekten. De ziekten die nu hoogste prioriteit hebben zijn Afrikaanse Paardenpest, Infectieuze Anaemie en West Nile virus. Vervolgens zullen de meer endemische ziekten aan de orde komen zoals Droes, Influenza en Rhinopneumonie. In het plan van aanpak gezondheid zal de Sectorraad nader ingaan op de rollen en verantwoordelijkheden van de sector ten opzichte van verschillende ziekten. Het plan vormt de basis voor de discussies over monitoring, surveillance, bestrijding en de financiering daarvan. Het plan wordt naar verwachting in 2010 afgerond.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

5.5 Paardenziekten (NAD 66, 67, 72)

Leidraad exotische ziekten (NAD 66)

De leidraad III Infectieuze aandoeningen bij het paard is gereed. De leidraad is ontwikkeld door de groep geneeskunde van het paard (onderdeel van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde). Met deze leidraad kunnen dierenartsen in het veld paardenziekten beter en sneller herkennen.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

Identificatie- en Registratiesysteem (NAD 67)

De Sectorraad Paarden heeft aangegeven een verplichte registratie van eigenaren of houders van paarden noodzakelijk te achten voor dierziektebestrijding bij een uitbraak van Afrikaanse Paardenpest (APP). LNV onderzoekt of dit instrument inderdaad noodzakelijk is of dat dierziektebestrijding van besmettelijke bestrijdingsplichtige dierziekten (zoals APP) ook op een snellere en goedkopere manier te realiseren is. Daartoe loopt tot het begin van 2010 een onderzoek naar de mogelijkheden voor de bestrijding van APP.

Bij de implementatie van de nieuwe Europese Verordening I&R paardachtigen zijn gesprekken opgestart tussen de Sectorraad en PVE over het actualiseren van het huidige registratiesysteem. Dit verbeterde systeem kan op termijn een goede hulp zijn bij een verdere professionalisering van de sector (zie actie NAD 61).

Onderzoek naar vectorgebonden ziekten bij paarden (NAD 72)

Er lopen verschillende onderzoeken naar Afrikaanse Paardenpest. Uit een eerder door Kennisonline van WUR uitgevoerde literatuurstudie is duidelijk geworden waar de kennislacunes ten aanzien van vectoren liggen. De Faculteit Diergeneeskunde heeft in een drietal projecten meer onderzoek gedaan naar het gedrag van de *Culicoides* bij paarden. Uit dit onderzoek is gebleken dat de kans op verspreiding van Afrikaanse Paardenpest aan de kust kleiner is dan in het oosten en zuiden van Nederland en dat paarden en pony's in bos- en/of stadgebied c.q. in de nabijheid van stilstaand water meer risico lopen. Verder is duidelijk geworden dat knutten ook in een paardenstal kunnen voorkomen. Op dit moment geeft een knutten val geen duidelijke vermindering van het aantal knutten rond de stal. Ook het dragen van een

boett-deken zal waarschijnlijk geen volledige bescherming geven tegen een infectie met Afrikaanse Paardenpest, omdat ook rond de benen van paarden knutten worden aangetroffen.

Het onderzoek van de WUR-ASG naar de epidemiologie en de bestrijding van Afrikaanse paardenpest loopt enige vertraging op door een gebrek aan data in de paardensector. Een aantal onderdelen zullen daarom doorgeschoven worden naar 2010 en eventueel 2011. De bevindingen van de Faculteit Diergeneeskunde zullen meegenomen worden in het onderzoek. Zodra er resultaten bekend zijn worden deze gecommuniceerd. Zo wordt er een symposium georganiseerd en zullen de resultaten in wetenschappelijke tijdschriften worden gepubliceerd.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

5.6 Afrikaanse Paardenpest

(NAD 73 en 74)

Vaccin (NAD 73)

Als onderdeel van het project "Een diermodel voor Afrikaanse paardenpest" wordt door het Centraal Veterinair Instituut van Wageningen UR gekeken naar vaccin ontwikkeling voor Afrikaanse paardenpest. Hierin wordt nauw samengewerkt met onderzoeksgroepen van Zuid Afrika en de Europese Commissie. Omdat er al diverse groepen werken aan vaccin ontwikkeling, zal het Nederlands onderzoek zich richten op de diagnostiek en het ontwikkelen van medicijnen die de passieve immunisatie opwekken.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

De Europese Commissie heeft aangekondigd voor Afrikaanse paardenpest een vaccinbank in te richten voor ten minste 150.000 dosis. Deze vaccinbank bestaat uit het vaccin dat op dit moment in Zuid Afrika gebruikt wordt en zal vervangen worden door een beter vaccin zodra dit beschikbaar is.

Beleidsdraaiboek (NAD 74)

Het beleidsdraaiboek Afrikaanse Paardenpest is nog niet definitief gemaakt. Veel van de reacties zijn al wel verwerkt. De afronding zal niet lang meer op zich laten wachten. Het draaiboek wordt vervolgens aan de Tweede Kamer aangeboden.

5.7 Zoönosen

(NAD 75)

Het project Emzoo (Emerging zoönosen) dat wordt uitgevoerd onder leiding van het RIVM heeft een dierziekte prioritering opgeleverd waarin alle voor Nederland belangrijke emerging zoönosen zijn geïnventariseerd en geprioriteerd naar mate van bedreiging. Bij een aantal van deze zoönosen is tevens het paard betrokken. Met name de paardenencephalitiden, rabiës en veroorzakers van diaree komen hierin naar voren. In het afgelopen jaar is er vanwege het voorkomen van West Nile Fever (WNF) in Italië een monitoring bij paarden opgezet door het ministerie van VWS en het RIVM in samenwerking met GD. Hierbij is geen WNF virus in Nederland aangetoond. Zie verder paragraaf 12.7 'Klimaatverandering, globalisering en emerging diseases' (actie NAD 116).

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

6 Dieren in de natuur

6.1 Populatiebeheer en schadebestrijding

(NDW 86)

Ontwikkeling preventieve alternatieve middelen

Het Faunafonds heeft op verzoek van LNV een aantal onderzoeken naar alternatieve preventieve middelen uitstaan om faunaschade aan landbouwgewassen te voorkomen of te bestrijden met het doel om het afschot van dieren te verminderen.

Het Faunafonds laat deze winter (2009-2010) een proef uitvoeren met honden (Border Collies) om winterganzen te verjagen naar de begrensde foerageergebieden. Sinds 1 oktober 2009 is een bedrijf bezig met het verjagen van kol-, grauwe, brand- en kleine rietganzen op 39 bedrijven naar die begrensde foerageergebieden. De proef loopt nog door tot en met 30 april 2010. Uit de evaluatie van deze proef moet duidelijk worden welke inspanningen en financiën er in Nederland nodig zijn om de overwinterende ganzen en smienten op deze manier naar de gewenste opvanggebieden te verjagen. Als de proef succesvol is kan deze nieuwe methode worden toegevoegd aan al bestaande verjaagmethodieken.

Ten aanzien van de andere proeven met alternatieve afweermiddelen meldt het Faunafonds het volgende:

Firefly bird diverter (bakenkaart): De firefly bird diverter lijkt een effectieve methode te zijn om de schade aan fruitteelt te beperken. In de percelen waar de 'firefly' is geplaatst, is namelijk nauwelijks tot geen schade meer geconstateerd.. Omdat het een zeer beperkte praktijkproef betrof zal het komend oogstseizoen de proef op grotere schaal mogelijk herhaald worden.

Wasol®-systeem: Minder succesvol was de proef met het WASOL systeem, de proef waarbij geurlinten in Limburg zijn opgehangen om te voorkomen dat wilde zwijnen gewassen zouden beschadigen. Tijdens de proef bleek dat de stroken nauwelijks een versturende werking op de wilde zwijnen hadden.

Afrasteren broedgebied-opgroeihabitat: Met het afrasteren van het broedgebied voorkomt men dat de jonge pullen met de ouderganzen gaan grazen in reguliere weidegronden van boeren. Uit onderzoek van het Faunafonds blijkt dat wanneer kuikens uitsluitend op natuurlijke vegetatie zijn aangewezen hun overleving een natuurlijker niveau heeft in vergelijking tot hun overleving op voedselrijk grasland. De definitieve evaluatie van de rasters wordt in de loop van 2010 verwacht

Rijpend fruitschade door mezen: Het Faunafonds heeft onderzoek uitgevoerd naar de schade aan rijpende appels en peren veroorzaakt door mezen. Uit dit onderzoek blijkt dat de schade zich voornamelijk voordoet langs de randen en windsingels van het perceel. De resultaten van vervolgonderzoek laten zien dat het aanplanten van een buffer van zuurdere fruitsoorten aan de rand van een perceel een effectief preventief middel is.

Populatiebeheer

Overzomerende ganzen

Een nieuwe invalshoek over beheer en schadebestrijding van dieren is vorig jaar opgenomen in de voortgangsrapportage namelijk dat het beperken van de negatieve gevolgen aan de natuurdoelstellingen van een gebied kan betekenen dat een populatie getalsmatig beheerd moet worden voor de overleving van andere diersoorten en ter bescherming van kwetsbare flora. Als voorbeeld is toen genoemd de populatie jaarrondverblijvende ganzen en de pilot op Texel. Naast de pilot loopt

een breder onderzoek naar de gevolgen van de toenemende aantallen overzomerende ganzen. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door Alterra. Eind 2011 zijn hiervan de resultaten bekend en wordt de Tweede Kamer geïnformeerd. Tevens is eind 2009 experimenteel onderzoek door WUR-ASG uitgevoerd naar de welzijnsaspecten in het geval dat de ganzen worden gedood met koolstofdioxide al dan niet in combinatie met argon. Hiervan worden de eerste de resultaten in maart 2010 gepubliceerd.

Beheer wilde zwijnen

In 2009 heeft LNV een ex ante evaluatie naar verschillende vormen van wilde zwijnenbeheer door Alterra laten uitvoeren. Deze ex ante evaluatie is tot stand gekomen in samenwerking met provincie Gelderland, faunabeheereenheid Veluwe, betrokken terreinbeheerders en deskundigen. Eind 2009 is de Tweede Kamer geïnformeerd over de resultaten van dit onderzoek (zie TK 31 581, nr 11).

6.2 Invasieve exoten in relatie tot dierenwelzijn (NDW 86a)

Sinds de vorige Voortgangsrapportage zijn de invasieve exoten onder de Nota Dierenwelzijn gebracht.

Er komt een handel- en bezitverbod voor drie uitheemse eekhoornsoorten. Het gaat om de grijze eekhoorn, de Pallas' eekhoorn en de Amerikaanse voseekhoorn. De soorten vormen een bedreiging voor de inheemse rode eekhoorn als ze zich in het wild verspreiden.

Aanleiding voor de maatregelen is een risico-analyse die de Zoogdiervereniging VZZ heeft uitgevoerd in opdracht van het Team Invasieve Exoten van het ministerie van LNV. De VZZ heeft 38 uitheemse eekhoornsoorten geanalyseerd die in Nederland in de huisdierhandel verkrijgbaar zijn. De praktijk laat zien dat niet te voorkomen is dat deze dieren soms ontsnappen waarmee er een reële kans is dat ze zich in Nederland vestigen en verspreiden.

Voor de grijze eekhoorn, de Pallas' eekhoorn en de Amerikaanse voseekhoorn zijn extra preventieve maatregelen nodig, omdat het risico van grootschalige verdringing van de inheemse rode eekhoorn groot is als deze soorten in het wild terecht komen. De grijze eekhoorn en Pallas' eekhoorn kunnen daarnaast voor de mens schadelijke ziektes overbrengen en schade veroorzaken aan bomen.

Er zal tevens getracht worden om in het wild voorkomende exotische eekhoorns zo mogelijk levend te vangen en onder te brengen bij opvangadressen.

6.3 Opvang gewonde niet-gedomesticeerde dieren (NDW 87)

Het kwaliteitsprotocol voor de opvang van inheemse niet-gedomesticeerde dieren (VOND) is in juli 2009 gepubliceerd. Het doel van het protocol is om de kwaliteit van de opvang te garanderen. Alle opvangcentra zullen op 1 juli 2012 aan de kwaliteitsnormen moeten voldoen. Alle 222 centra hebben hierover een brief met toelichting van LNV ontvangen. Er zijn signalen dat een aantal centra vanwege gebrek aan financiële middelen of vanwege vergrijzing toch al van plan was te sluiten. Vooralsnog is niet gebleken dat centra enkel vanwege de invoering van het Opvangprotocol zouden moeten sluiten. Als toch blijkt dat alleen om die reden centra moeten sluiten, dan is LNV bereid om alsnog een tegemoetkoming in overweging te nemen (TK 29 446, nr. 69). Sluitingen vinden dus niet plaats alleen vanwege de invoering van het protocol.

6.4 In het wild levende grazers (NDW 88)

In de maanden december en januari zijn er periodes geweest met meer dan gemiddelde sneeuwval en vorst en daarbij hebben provincies, jagers en terreinbeheerders Natuurmonumenten (NM) en Staatbosbeheer (SBB) laten blijken oog te hebben voor het welzijn van de dieren in de natuur. Er is door betrokkenen getracht zoveel mogelijk rust te bewaren. De meeste dieren hebben de proeve goed doorstaan. Door de natuurorganisaties, SBB en NM, wordt niet bijgevoerd omdat het een averechts effect heeft. Het verstoort namelijk het natuurlijk gedrag, zorgt voor activiteit waardoor de energiebehoefte toeneemt (hongergevoel), bevordert de voortplanting (waardoor de balans tussen de populatieomvang en het natuurlijk voedselaanbod verstoord raakt), en de sterke dieren zullen ten koste van de zwakkere het eerst eten. Daarbij komt dat het natuurlijke gedrag van zelfredzaamheid kan veranderingen in hulpafhankelijk gedrag, omdat er niet meer actief gefoerageerd wordt en in plaats daarvan wacht op eten. Het uitgevoerde beheer in de Oostvaardersplassen is conform het ICMO advies.

6.5 Vervreemding van de natuur verminderen (NDW 89)

Met regelmaat wordt gemeld dat het huidige natuurbeleid niet aansluit bij de beleving van de burgers. Waar het huidige natuurbeleid zich vooral richt op bescherming van kwetsbare en zeldzame waarden, willen burgers graag natuur om van te genieten en om te gebruiken. Natuur wordt daarbij door burgers breed opgevat, en omvat zowel groen, landschap als de natuurlijke leefomgeving. In 2009 heeft het Consumentenplatform van LNV zich bezig gehouden met de vraag hoe LNV de wensen van burgers en consumenten beter centraal kan stellen in het natuurbeleid. Dit heeft geresulteerd in het rapport 'Van picknickplek tot ecoduct - over mensenwensen voor natuur', op 17 april 2009).

Natuur- en milieueducatie (NME)

In het kader van de nota 'Kiezen, leren, meedoen, naar een effectieve inzet van natuur- en milieueducatie in Nederland 2008-2011' (zie TK 20 487, nr. 21) worden op ruim 40 plaatsen in Nederland 'arrangementen' gemaakt, waarin overheden, scholen, NME-organisaties en natuur- en milieuorganisaties samenwerken. Daarnaast zijn er 'communities of practice' waarin kennis wordt uitgewisseld. Op een aantal specifieke locaties informatie rond biodiversiteit geconcentreerd, waaronder een educatief project in Artis, in Naturalis en in bezoekerscentra en op de website Kennisnet.

Programma Lekker Groen

In januari 2009 heeft het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) het programma 'Lekker Groen!' opgericht als vervolg op het programma Jeugd, Natuur, Voedsel en Gezondheid. Doel van Lekker Groen! is om de doelgroep jeugd breder en beter te bereiken rond de LNV-beleidsonderwerpen. Door meer vraaggestuurd te werken (en aan te sluiten bij de belevingswereld van jeugd). En door een beleidsaanpak te formuleren, waarmee niet alleen de basisschoolleeftijd wordt bereikt, maar ook de (ouders van) 0-4 jarigen, de oudere jeugd (12 jaar en ouder), jongeren uit sociaal economisch lagere milieus en jeugd met een biculturele achtergrond.

Communicatieplan over natuurbeleid en biodiversiteit

Het rijksbrede communicatieproject over biodiversiteit, comBIO, is eind december 2009 volgens plan afgerond. Er is een advies ontwikkeld over de interdepartementale communicatie over biodiversiteit. Met de communicatie wordt

beoogd om het publiek bewust te maken van het belang van biodiversiteit voor ons bestaan en om handelingsperspectieven te bieden. De communicatie zal in de komende jaren via drie lijnen verlopen, namelijk:

1. Coalitie Biodiversiteit 2010, een gelegenheidsverband om de boodschappen van diverse maatschappelijke partijen op elkaar af te stemmen met betrekking tot het Internationale biodiversiteitsjaar 2010. Deelnemers zijn andere overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven. Op 28 januari 2010 heeft de opening van het Nederlandse Jaar van de Biodiversiteit plaats gevonden in combinatie met de opening van het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit in Naturalis, Leiden.
2. Maatschappelijke Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke Hulpbronnen onder leiding van Hans Alders. Deze Taskforce adviseert het Rijk over het lange-termijnbeleid voor biodiversiteit.
3. Departementale lijnen. Dit geldt o.a. voor de departementale internetdossiers biodiversiteit.

Voor alle lijnen is met behulp van comBIO de webinfrastructuur geactualiseerd. De bestaande Nederlandse site voor het Biodiversiteitsverdrag is vernieuwd en toegankelijk onder www.biodiversiteit.nl. Deze naam wordt voor 2010 verbonden aan een algemeen webportal voor alle bovengeschetste communicatielijnen. Later dit jaar zal de Tweede Kamer hierover nader worden geïnformeerd.

6.6 Wildheid van natuurdieren (NAD 90)

Bureau risicobeoordeling van de Voedsel en WarenAutoriteit heeft op verzoek van LNV op 15 december 2009 een advies gegeven inzake kadavers in de Oostvaardersplassen en Veluwezoom. Hierin wordt geadviseerd om gedurende twee jaar het achterlaten van een beperkt aantal kadavers van wilde grote grazers 'toe te staan' en het te monitoren op publieksattitude, geuroverlast, populatieaaseters en ziekteverwekkers. Het project 'Dood doet leven' van Natuurmonumenten, Staatbosbeheer en Stichting Ark biedt hier een goed kader voor. In eerste instantie zullen grotere kadavers van bijvoorbeeld edelherten en/of runderen met een webcam gevolgd worden. Het betreft alleen kadavers van dieren in de Veluwezoom en in de Oostvaardersplassen, omdat beide gebieden aangemerkt zijn als grote eenheden natuurgebied en de dieren een status hebben van dieren in het vrije wild. Het achterlaten van kadavers geeft een positieve bijdrage aan de biodiversiteit door onder meer het aantrekken van diverse aaseters. Tevens wordt het publiek vertrouwd gemaakt met dode dieren in de natuur.

6.7 Diervriendelijkere bestrijdingsmethoden plaagdieren (NDW 91)

LNV vindt het van belang dat bij het toestaan van nieuwe bestrijdingsmethoden het aspect van dierenwelzijn zorgvuldig wordt meegenomen. De Landelijke Coördinatiecommissie Muskusrattenbestrijding (LCCM) heeft opdracht gegeven voor onderzoek naar diervriendelijker vangstmethode van de muskusrat en beverrat. In dat kader heeft LCCM aan de Vereniging van Uitvinders (NOVU) gevraagd om brainstormsessie te organiseren voor oplossingen. Dit heeft echter nog niks concreets opgeleverd. Overigens ligt de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de bestrijding bij provincies en waterschappen.

6.8 Importverbod voor producten van zeehonden

Op 16 september 2009 is Verordening (EG) Nr. 1007/2009 van het Europees Parlement en de Raad betreffende de handel in zeehondenproducten gepubliceerd (PbEU L286). Het Europese handelsverbod is, anders dan het oorspronkelijke

Commissievoorstel, in grote lijnen gelijk aan het Nederlandse handelsverbod in zeehondenproducten. Het verbod verbiedt het op de markt brengen van zeehondenproducten. Op dit verbod zijn zeer beperkt uitzonderingen mogelijk: voor producten afkomstig van door de Inuit en andere inheemse gemeenschappen traditioneel voor hun levensonderhoud beoefende jacht; voor incidentele invoer zonder commerciële redenen en voor persoonlijk gebruik; en voor bijproducten van overeenkomstig de nationale wetgeving gereguleerde jacht die uitsluitend wordt beoefend zonder commercieel oogmerk met het oog op duurzaam beheer van rijkdommen van de zee. Het Europese verbod voor het op de markt brengen van zeehondenproducten is van toepassing met ingang van 20 augustus 2010. Implementatie zal uiterlijk op die datum moeten plaatsvinden. Op dit moment wordt op Europees niveau uitvoeringsregelgeving tot stand gebracht. Tegelijkertijd wordt de nationale implementatie voorbereid.

6.9 Dutch Wildlife Health Centre (NAD 55, 56, 57)

Het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC) is sinds eind 2008 bij de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht ondergebracht. Het DWHC heeft als doel om de kennis over de gezondheid van in het wild levende dieren en van gehouden exotische dieren te vergroten en daarnaast een goed gebruik van die kennis te bevorderen bij het beleid aangaande de volksgezondheid en de gezondheid van (gedomesticeerde) dieren. Belangrijke aanvulling is de pijler ecologie, naast dier- en volksgezondheid.

In 2009 is gewerkt aan het creëren van naamsbekendheid bij terreinbeheerders, faunabeheereenheden en wildbeheereenheden en bij Vogelbescherming en Vogelwerkgroepen en aan het logistiek verbeteren van het proces rondom het pathologisch onderzoek van kadavers (aanleveringmethode en de terugrapportage). Er zijn 146 casussen onderzocht. Met dezelfde vindernetwerken is gestart met het uitzoeken van manieren om surveillance voor specifieke ziekten in werking te stellen of te verbeteren. In dit kader is eind 2009 met het Centraal Veterinair Instituut een pilot project gestart dat het voorkomen van Epizootic Hemorrhagic Disease Virus (EHDV) bij reeën onderzoekt, met extra financiering van LNV.

Er zijn samenwerkingsovereenkomsten gemaakt met het Rijks Instituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en de Gezondheidsdienst voor Dieren Deventer (GD-Deventer). Verder heeft het DWHC voor LNV gefungeerd als helpdesk, en het wildlife gedeelte van het Office Internationale des Epizoöties (OIE) rapport 2009 opgesteld.

Het jaar 2010 zal in het teken staan van het uitbreiden van deze kennisinfrastructuur naar reptielen, amfibieën, knaagdieren en insectivora netwerken, en het voor zetten van de dienst verlenende activiteiten.

6.10 Inrichtingsplannen per robuuste verbinding (NAD 58, 59)

Het Bureau CLM Onderzoek en Advies heeft in juni 2008 advies gegeven over de samenwerking tussen het ministerie van LNV en de provincies inzake de hoefdieren in ecologische netwerken. Naast een ambtelijk overlegplatform is ook geadviseerd om een onderzoek te doen naar de veterinaire risico's van de edelherten ten opzichte van de huidige risico's van reeën. Dit aanvullend onderzoek is in 2009 uitgevoerd door het Centraal Veterinair Instituut (CVI) van Wageningen UR. Hieruit blijkt het huidige veterinaire risico gevormd door de aanwezigheid van reeën gering is en verder wordt geconcludeerd dat het risico voor de veehouderijsector klein zal blijven indien de herten gebruik gaan maken van de verbindingen.

Hiermee wordt voldaan aan de doelstelling van het verbeteren van de afstemming van het diergezondheid- en natuurbeleid wat betreft de inrichting van de robuuste verbindingzones. De provincies zijn verantwoordelijk voor de inrichting van de robuuste verbinding. Daarbij is het voor de provincies duidelijk dat deze verbindingen, in het geval van een uitbraak of dreiging van een besmettelijke dierziekte, afgesloten kunnen worden (compartmentering).

6.11 Nulstand zwijnen

(NAD 60)

Er zijn door LNV twee leefgebieden aangewezen voor wilde zwijnen: de Veluwe en de Meinweg. Buiten deze gebieden geldt het nulstandbeleid. Dit betekent dat een zo laag mogelijke dichtheid van de wilde zwijnen wordt nagestreefd. Dit is nodig omdat wilde zwijnen diverse ziektes zouden kunnen verspreiden (waaronder de klassieke varkenspest) en omdat wilde zwijnen schade kunnen toebrengen aan flora en fauna en kunnen leiden tot economische schade (landbouw en recreatieterreinen). Ook vanuit het oogpunt van verkeersveiligheid is het van belang dat de populaties zoveel mogelijk worden beperkt tot de genoemde leefgebieden. De uitvoering van het beleid ligt in handen van de provincies en faunabeheereenheden.

In de Nationale Agenda Diergezondheid staat dat in 2010 de handhaving van het nulstandbeleid voor wilde zwijnen moet zijn verbeterd. Op 7 december 2009 is overeenstemming bereikt tussen LNV en de Productschappen voor Vee en Vlees (PVV), Pluimvee en Eieren (PPE) en Zuivel (PZ) over de aanpassing van het convenant Financiering bestrijding besmettelijke dierziekten voor de periode 2010-2014. De wilde zwijnen als risicofactor speelde ook een rol bij de convenant onderhandelingen. LNV zal zich maximaal inspannen, voor zover dit binnen de verantwoordelijkheid van LNV valt, om het bestaande beleid met betrekking tot monitoring van dierziekten onder wilde zwijnen uit te voeren.

6.12 CITES

In november 2008 is de interventiestrategie CITES ondertekend door LNV, het Openbaar Ministerie, de Douane en de politie. De interventiestrategie geeft aan welke verbeteringen nodig zijn in de randvoorwaarden voor een effectieve en efficiënte handhaving. De strategie bevat een groot aantal actiepunten om deze doelen te bereiken. Een van de actiepunten uit de interventiestrategie heeft betrekking op het verbeteren van de informatie-uitwisseling tussen handhavende diensten, door het ontwikkelen van een digitaal ketendossier. Zoals gerapporteerd in de beantwoording van Kamervragen over het Convenant nalevingstrategie natuurwetgeving heeft Dienst Regelingen het project DUIN (digitaliseren uitwisseling informatie natuurwetgeving) gestart met als doel om het ketendossier te ontwikkelen (zie TK 2008-2009, nr. 3089). De verwachting is dat het digitale ketendossier in 2011 is gerealiseerd.

Voor de AID is inmiddels een digitaal dossier ontwikkeld waarmee controleurs op locatie regelgeving en soortenkennis kunnen raadplegen en foto's uitwisselen met wetenschappelijke instellingen zoals Naturalis.

De contracten om in beslag genomen, beschermde uitheemse dieren op te mogen vangen, worden herzien en opnieuw afgesloten. Voor het afsluiten van de contracten worden dit jaar administratieve controles uitgevoerd bij de opvangcentra door de AID. Tijdens de controles zal er ook aandacht zijn voor dierenwelzijnsaspecten van de opgevangen dieren.

7 Vissen

7.1 **Diervriendelijkere dodingsmethode van paling en meerval (NDW 61)**

In 2011 dient het merendeel van de kweek- en verwerkingsbedrijven van paling en meerval gebruik te maken van meer diervriendelijke slachtapparaten. Het systeem dat nu in ontwikkeling is maakt gebruik van een elektrische stroom. Wageningen IMARES werkt samen met het bedrijfsleven en ontwerpers van slachtapparaten aan het praktijkrijp maken van dit systeem. De ontwerpeisen voor het apparaat voor het bedwelmen van meerval is kort geleden afgerond. Een eerste ontwerp van een apparaat wordt momenteel in de praktijk beproefd en de eerste resultaten van de praktijktest zijn hoopgevend. De ontwerpeisen voor paling en tilapia zijn onlangs afgerond. Voor paling zal binnenkort het eerste apparaat in de praktijk worden getoetst.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.6

7.2 **Maatlat voor duurzame kweek van vissen (NDW 62)**

LNV, VROM, Stichting Milieukeur en SenterNovem hebben criteria ontwikkeld voor een maatlat duurzame aquacultuur (kweekvis). In de maatlat zijn aspecten opgenomen als dodingsmethode, transport, het sorteren van vissen en leefcondities in de bassins. De maatlat is een instrument om verduurzaming van de viskwekerijen te stimuleren en maakt gebruik van de fiscale regelingen MIA (Milieu-investeringsaftrek) en Vamil Willekeurige afschrijving Milieu-investeringen en Groen beleggen. De maatlat, certificatieschema Duurzame aquacultuur, is per 1 januari 2010 van kracht.

7.3 **Fundamenteel onderzoek naar natuurlijk gedrag van vissen (NDW 63, 64, 65 en NAD 80)**

Er wordt op een aantal terreinen fundamenteel onderzoek uitgevoerd door Wageningen-UR. Eind december 2009 is een onderzoek naar effecten van ammonia in het kweekwater op meerval afgerond. Ammonia wordt door vis afgescheiden en komt zo in het water terecht. Bij een te hoge concentratie ammonia neemt de bewegingspatroon van vis af. Belangrijkste conclusie uit dit onderzoek is dat voeropname en groei goede indicatoren zijn voor ammoniaconcentraties in het kweekwater. De onderzoekers hebben een grenswaarde voor ammoniaconcentratie in het kweekwater geadviseerd.

In 2009 is ook een preferentiekamer ontwikkeld waarmee verder onderzoek gedaan kan worden naar de waterkwaliteitsvoorkeuren van vissen, o.a. tong. Voorts wordt onderzoek gedaan naar microbiota in tarbot om het effect te bezien van microbiota op hun gezondheid in recirculatiesystemen.

De universiteiten Nijmegen en Utrecht zijn eind 2009 gestart met fundamenteel onderzoek naar het gedrag van meerval.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7 en 2.4.2

7.4   Praktijkonderzoek naar het huidige transport van levende kweekvissen (NDW 66)

Het praktijkonderzoek naar het transport van levende kweekvissen is eind 2009 van start gegaan en loopt door tot eind 2010. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door Wageningen-UR. Het is de bedoeling om de huidige transportmethoden te onderzoeken en te bezien of en hoe deze verbeterd kunnen worden, zodat het ongerief van vissen tijdens het transport tot het minimum beperkt blijft.
? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

7.5   Terugdringen van bijvangsten en selectievere vangstmethoden (NDW 67)

De huidige visserijwetgeving voorziet in regels om selectiviteit te bevorderen en bijvangsten te verminderen. Voorts bestaan onder het Europese Visserij Fonds (EVF), innovatie- en investeringsregelingen gericht op het verduurzamen van de visserij en het stimuleren van selectievere vangstmethoden. Het kan hierbij gaan om heel concrete zaken als tijdelijk gesloten gebieden, minimum maaswijdten of het aanbrengen van ontsnappingspanelen en roosters, maar bijvoorbeeld ook om de ontwikkeling van alternatieven voor de boomkorvisserij. Hierbij kan gedacht worden aan vismethoden zoals de pulskor of sumwing, waardoor de bodem minder beroerd wordt. In 2010 is in de Europese regelgeving het systeem van 'fully documented fisheries' geïntroduceerd, waarbij vissers extra worden gestimuleerd om ondermaatse kabeljauw te mijden. Om bijvangsten van dolfinachtigen, haaien, zeevogels en andere kwetsbare soorten te voorkomen zullen van geval tot geval passende maatregelen genomen worden. Zo wordt er bijvoorbeeld vanaf 2010 in de staandwantvisserij met pingers gevist en is de omvang van deze visserij begrensd. Het gaat hier om maatwerk en samenwerking met de sector en onderzoekers staat voorop. Met deze partijen wordt in het kader van het maatschappelijk convenant in 2010 een plan van aanpak voor de reductie van discards ontwikkeld. In de komende periode wordt het Europees gemeenschappelijk visserijbeleid herzien. De visie op dit beleid is in december 2009 tijdens een Algemeen Overleg met de Tweede Kamer besproken. In de herziening wordt ook aandacht besteed aan bijvangsten en selectievere vangstmethoden. Deze is voorzien in 2012.

7.6   Evaluatie huidige gedragscode sportvisserij (NDW 69)

Het bureau Research voor Beleid is eind 2009 gestart met de evaluatie van de nationale gedragscode van Sportvisserij Nederland. De evaluatie wordt in het voorjaar van 2010 afgerond.

7.7   Visgezondheid (NAD 76, 77, 78, 79)

In 2009 is het actieplan Visgezondheid afgerond. Dit werkdocument is een gezamenlijke actie van LNV en de viskweeksector. Het werkplan bestaat uit drie hoofdonderdelen: 1) geneesmiddelen, 2) kennisuitwisseling en 3) visexpertise bij dierenartsen. De nadruk ligt op kennisuitwisseling en preventie van visziekten. In de Nota Diergeneesmiddelen die in november 2009 aan de Tweede Kamer is gestuurd (zie TK 29 683, nr 39) is een onderdeel geneesmiddelen voor de aquacultuur meegenomen. De komende periode zullen de andere activiteiten in het document ter hand worden genomen.

8 Gezelschapsdieren

8.1 **Communicatie en voorlichting over dierenwelzijn en diergeneeskundige zorg** (NDW 70, 71, 72)

Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren (LICG) (NDW 70)

Sinds de oprichting van het LICG door LNV en andere organisaties en de lancering van de website is er veel werk verzet om kopers en houders van dieren goede en betrouwbare informatie te verstrekken over het op verantwoorde wijze houden van dieren. In 2009 is er ook ingezet op een grotere bekendheid van de website bij het publiek. Dit heeft geresulteerd in een fikse toename van het aantal unieke bezoekers van de website in 2009 ten opzichte van het voorgaande jaar. In hebben meer dan 160.000 unieke bezoekers de websites van het LICG bezocht.

Met het oog op het voorkomen van bijtincidenten met honden heeft het LICG in 2009, met ondersteuning van LNV, een publiekscampagne ontwikkeld. Op de website van het LICG staat informatie over bijvoorbeeld het belang van een goede opvoeding, een goede match tussen hond en baas en over de omgang met kinderen en honden. Deze campagne is mede van start gegaan in het verlengde van de intrekking van de Regeling agressieve dieren per 1 januari 2009. In 2010 en 2011 krijgt deze campagne een vervolg.

Dierenbijsluiters (NDW 71)

Goed geïnformeerd zijn over bijvoorbeeld het gedrag, de juiste voeding, maar ook over de kosten die een dier met zich mee brengt en zijn gezondheid, kan veel welzijnsproblemen voorkomen. De huisdierenbijsluiters op de website van het LICG bieden voor verschillende dieren betrouwbare informatie over deze en andere belangrijke onderwerpen. Inmiddels is op de website van het LICG de 100^e huisdierenbijsluiter te vinden. Deze bijsluiter over het houden van konijnen is op 25 november 2009 door het LICG aan LNV uitgereikt bij de dierenambulance in Den Haag. Ook in 2010 zal er bijzondere aandacht zijn voor de bekendheid van de huisdierenbijsluiters. Een publiekscampagne over het aanschaffen van dieren moet hieraan bijdragen.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.12

Gidsen voor goede praktijken (NDW 72)

De Stichting Platform Verantwoord Huisdierenbezit heeft in 2009 voor een aantal diersoorten, in overleg met het Ministerie, de aanwezige kennis met betrekking tot het houden van deze dieren, hun gedrag en gezondheid uitgebreid vastgelegd in zogenaamde Gidsen voor Goede Praktijken (GGP's). Een GGP gaat met betrekking tot het vastleggen van kennis verder dan de dierenbijsluiter en moet eerder als naslagwerk worden gezien. De diepgang moet zodanig zijn dat de bijsluiters er direct uit zijn te extraheren. In 2010 zal, eveneens in overleg met LNV, met het opstellen van GGP's worden verder gegaan. Deze gidsen zijn te vinden op de vernieuwde website van het Platform Verantwoord Huisdierenbezit www.huisdieren.nu.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.12

- 8.2 Zelforganisatie van de gezelschapsdierensector (NAD 3, 8)**
- De Stichting Platform Verantwoord Huisdierenbezit (PVH) komt op voor de belangen van de houder van gezelschapsdieren en bevordert het verantwoord houden van het gezelschapsdier. In 2009 heeft de Stichting PVH gewerkt aan het verduurzamen van bestaande en nieuwe relaties. De Stichting PVH manifesteert zich in de dialoog rond het huisdier, onder andere door het organiseren van symposia. In 2009 organiseerde zij het goed bezochte symposium met de titel 'Is de fokkerij Darwin voorbij'? Het PVH heeft voor de periode 2009-2010 opnieuw subsidie van LNV gekregen. Op 27 maart 2010 organiseert PVH een symposium over het scheiden van jonge dieren van hun moeder.
- 8.3 Onderzoeksprogramma Welzijn Gezelschapsdieren**
- In het najaar van 2009 is het vierjarige onderzoeksprogramma naar het welzijn van gezelschapsdieren. LNV heeft hiervoor een budget van € 1.680.000,- beschikbaar gesteld. De zes onderzoeksprojecten uit dit programma worden vanuit de Universiteit Utrecht en de Faculteit Diergeneeskunde in samenwerking met Wageningen UR Livestock Research uitgevoerd.
? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7
- 8.4 Positieflijst (NDW 73 en NAD 6, 7)**
- Bij de behandeling van het wetsvoorstel dieren is toegezegd dat er een positieflijst voor zoogdieren komt onder de Wet dieren. Ondersteund door Wageningen UR Livestock Research zijn de beoordelingscriteria ontwikkeld voor de selectie van soorten die op de lijst kunnen worden geplaatst. Deze zullen worden opgenomen in de AMvB houden van dieren die tot stand wordt gebracht onder de Wet dieren. Bij de beoordeling van zoogdieren voor al dan niet plaatsing op de positieflijst wordt tevens met andere aspecten dan welzijn en gezondheid van dieren rekening gehouden. Zo wordt ook het risico op zoönosen bij deze beoordeling afgewogen. Hiervoor is eind 2008 het onderzoeksprogramma "infecties van gezelschapsdieren en risico's op zoönosen" uitgezet bij het Institute for Risk Assessment Sciences van de Universiteit van Utrecht. De afronding hiervan is voorzien in de eerste helft 2010.
? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7
- 8.5 Certificatiesysteem voor honden en katten en dierenpeciaalzaken (NDW 74)**
- LNV faciliteert de ontwikkeling van een vrijwillig certificeringssysteem voor dierenpeciaalzaken, de import- en groothandel van dieren en van personen en organisaties die, al dan niet beroepsmatig, met honden en katten te maken hebben, zoals fokkers, handelaren, pension- en asielhouders, trimmers en uitlaatdiensten. Ter ondersteuning van het certificeringssysteem wordt een AMvB opgesteld. Deze AMvB zal bij inwerkingtreden van het certificeringssysteem het Honden- en Kattenbesluit gaan vervangen.
- Het was de bedoeling om het certificeringstraject eind 2008 af te ronden en in 2009 met de invoering hiervan te starten. Vooral in de 'honden- en kattengroep' is er echter een groot verschil in voortgang ten opzichte van de dierenpeciaalzaken en groothandels opgetreden. De thematiek, de grotere diversiteit van de deelnemers en de uiteenlopende belangen spelen daarbij een belangrijke rol. Het betreft ook

sectoren waarin veelal maar op beperkte schaal bedrijfsmatig gewerkt wordt, het grootste deel van de sector is hobbymatig actief.

Een goede afronding van het traject en het bewerkstelligen van voldoende draagvlak voor de certificering vergt dan ook zorgvuldigheid en meer tijd. Het ligt echter wel in de lijn der verwachtingen dat in 2010 zowel de certificering als de AMvB in werking zullen gaan treden.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.10

8.6 Verplichte Identificatie & Registratie voor honden (NDW 75)

Het beleidstraject om te komen tot verplichte identificatie & registratie voor honden is in november 2009 opgepakt. Met betrokken partijen is inmiddels een goede samenwerking tot stand gekomen. De intentie is om in 2010 de voorbereidingen af te ronden om zodoende per januari 2011 de identificatie en registratie van honden verplicht te kunnen stellen.

8.7 Erfelijke problemen bij rashonden (NDW 76)

De Raad van Beheer op Kynologisch gebied in Nederland vertegenwoordigt als overkoepelende vereniging van de afzonderlijke rasverenigingen voor honden een belangrijk deel van de Nederlandse rashondenpopulatie. De Raad en de rasverenigingen zijn daarom door LNV als eerstverantwoordelijke aangewezen om de welzijnsproblemen ten gevolge van fokbeleid aan te pakken.

De Raad van Beheer heeft onder de verschillende aangesloten rasverenigingen in 2008 een enquête uitgezet. Doel was om inzicht te krijgen welke maatregelen noodzakelijk zijn om de problemen van een eenzijdig fokbeleid aan te pakken. De enquête is door 88 van de 157 aangesloten rasverenigingen beantwoord. Daarmee zijn de antwoorden representatief voor de Nederlandse kynologie en vormen zij voldoende draagvlak voor beleidsvoorstellen.

Opmerkelijk is de hoge score (96,6%) in de antwoorden binnen de enquête bij de stelling dat de kwaliteit van leven belangrijker is dan het uiterlijk van de hond.

Andere belangrijke conclusies zijn:

- Er moet een plan van aanpak komen om van schadelijke raskenmerken te voorkomen;
- De inzet van fokdieren moet worden verbreed, er moet minder gefokt worden met dieren die nauw aan elkaar verwant zijn en reuen dienen beperkt te worden in hun aantal dekkingen;
- Keurmeesters en tentoonstellingsorganisaties hebben een belangrijke rol te vervullen in de strijd tegen schadelijke raskenmerken;
- Het is van belang om sociaal wenselijke gedragskenmerken te stimuleren;
- De Raad van Beheer moet meer verantwoordelijkheden krijgen om maatregelen te nemen.

Mede op basis van deze resultaten is in 2009 een "Plan van Aanpak Duurzaam fokbeleid" met een stappenplan voor concrete maatregelen in de komende 5 jaar afgerond. Het bestuur van de Raad van Beheer dient het plan nog wel formeel goed te keuren.

In samenwerking met de Vereniging van Keurmeesters heeft de Raad van Beheer een gedragscode ontwikkeld voor exterieur keurmeesters. In deze code is opgenomen dat de keurmeesters acht dienen te geven op welzijnsschadelijke raskenmerken als te korte neuzen, open oogleden en knikstaarten en deze dienen te bestraffen. De invoering van de gedragscode dient op de Algemene Ledenvergadering (ALV) van de Raad van Beheer ter stemming te worden gebracht. Daarom is eerst draagvlak gecreëerd binnen de kynologie in het algemeen en de

exterieur keurmeesters in het bijzonder. Er bestaat nu voldoende draagvlak en alle noodzakelijk procedurele stappen zijn genomen om de gedragscode op de komende ALV in maart 2010 te kunnen agenderen.

8.8 Regeling Agressieve Dieren (NDW 77)

Na het intrekken van de Regeling agressieve dieren (RAD) is geconstateerd dat bestaande juridische middelen als het Wetboek van Strafrecht en APV's voldoende aanknopingspunten zouden kunnen bieden ingeval van bijtincidenten met honden. De VNG heeft, in nauw overleg met LNV, een ledenbrief uitgegeven d.d. 22 juni 2009 waarin de gemeenten worden geïnformeerd over welke consequenties verbonden zijn aan de intrekking van de RAD per 1 januari 2009 en welk instrumentarium de gemeenten ter beschikking staat indien er zich incidenten met agressieve honden voordoen. Daarnaast wordt begin 2010 een bijeenkomst georganiseerd door LNV met het Openbaar Ministerie, waarvoor tevens de vier grootste gemeenten en de VNG worden uitgenodigd. Tijdens deze bijeenkomst zullen de juridische instrumentaria voor de aanpak van agressie bij honden nader worden besproken.

Verder voert het Landelijke Informatiecentrum Gezelschapsdieren, ondersteund door LNV, zoals eerder aangegeven, een publiekscampagne uit met het oog op preventie van hondenbeten.

Van de 200 honden die nog in de opvang zaten na het afschaffen van de RAD zitten er nog zes in de opvang. Drie honden zijn in afwachting van het oordeel van het Openbaar Ministerie. Drie jonge honden worden op kosten van LNV opgevangen bij een opslaghouders voor honden waar onder toezicht van de Dierenbescherming wordt gewerkt aan een resocialisatietraject met het oog op plaatsing van deze honden bij een eigenaar.

8.9 Professionalisering dierenambulances (NDW 78, 79)

Het Cursuscentrum Dierversorgung Barneveld heeft in opdracht van LNV in 2008 een basiscursus ontwikkeld voor het personeel van dierenambulances over het bieden van eerste hulp aan dieren en een goede communicatie voor meldkamerpersoneel. Inmiddels hebben 72 vrijwilligers de cursus gevolgd. De cursus is in 2009 vier keer (inclusief try-out) gehouden.

De dierenambulances die zijn gelieerd aan de Federatie Dierenambulances Nederland en de Dierenbescherming participeren actief in het certificeringstraject (zie paragraaf 8.5 'Certificatiesysteem voor honden en katten en dierenspecialzaken').

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.1

8.10 Lokale initiatieven (NDW 80)

In oktober 2009 heeft de tweede conferentie voor gemeenten over dierenwelzijn plaatsgevonden. Doel van deze conferentie is om het onderwerp dierenwelzijnsbeleid op de lokale agenda's van gemeenten te krijgen en de kennis over concrete mogelijkheden te vergroten. Vier thema's stonden tijdens de conferentie centraal: hertenkampen en kinderboerderijen, schuilstallenbeleid, hondenbeleid en paardenbeleid. De conferentie is georganiseerd door de Dierenbescherming, het Lectoraat Welzijn van Dieren en LNV. Steeds meer gemeenten krijgen oog voor het welzijn van dieren. In Nederland zijn nu meer dan 40 wethouders die dierenwelzijn in hun portefeuille hebben. De conferentie was dan

ook zeer goed bezocht door onder meer regionale bestuurders, beleidsmedewerkers van gemeenten en dierenbeschermingsorganisaties.

8.11 Handhavingscapaciteit (NDW 81)

LNV stelt voor de komende jaren een extra bijdrage van 1.8 miljoen euro aan de Landelijke Inspectiedienst (LID) ter beschikking. Dit budget zal in een 4-jarig project extra inzet ten behoeve van controle en handhaving met betrekking tot welzijn van gezelschapsdieren mogelijk maken.

Het budget is gekoppeld aan het certificeringssysteem dat ontwikkeld wordt voor onder andere dierenwinkels en groothandels in dieren, maar ook pensions, asielen, fokkers en handelaren (zie paragraaf 8.5 'Certificatiesysteem voor honden en katten en dierspecialzaken'). Handhaving zal zich vooral richten op degenen die niet meedoen aan het certificatiesysteem. Zodra dat systeem in werking treedt, zal de LID een handhavingstrategie ontwikkelen en zal zij deze afstemmen met de AID om een goede aansluiting bij de handhaving van de AID op dit gebied te waarborgen.

8.12 Rol en verantwoordelijkheid overheid, sector, eigenaar (NAD 4, 5)

De Raad voor Dieraangelegenheden is door LNV om advies gevraagd over de vraag of de huidige denkwijze met betrekking tot de verantwoordelijkheidsverdeling en rolverdeling tussen houders, overheid en overige partijen ten aanzien van dierenwelzijn en diergezondheid voldoende ontwikkeld en consistent is of dat er aanpassingen nodig zijn. Dit heeft geresulteerd in een zienswijze van de Raad 'Verantwoord houden – Wie is verantwoordelijk voor het welzijn en de gezondheid van gehouden dieren in Nederland' die eind december aan LNV is aangeboden. Het advies wordt momenteel bestudeerd en begin maart zal hier een reactie op volgen.

8.13 Scheiden van konijnen

De minimum leeftijd waarop jonge konijnen mogen worden gespeend is opgenomen in het Besluit scheiden van dieren en is vastgesteld op 4 weken. In 2009 is door Wageningen UR Livestock Research een literatuurstudie uitgevoerd naar de leeftijd waarop jonge konijnen van hun ouderdier kunnen worden gescheiden, om te bepalen of de speenleeftijd zou moeten worden aangepast. Er is gekeken naar de voortplanting van konijnen in het wild en naar het spenen van konijnen in zowel de commerciële als de hobbyhouderij. Naast de literatuurstudie zijn ook betrokkenen benaderd om inzicht te krijgen in de wijze waarop konijnen in de praktijk worden gespeend en de gevolgen hiervan voor het dier.

Het rapport geeft inzicht in factoren die een belangrijke rol spelen bij het spenen van konijnen, te weten: het moederzorggedrag en de ontwikkeling van het spijsverteringsstelsel. Op basis van dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat het verhogen van de speenleeftijd niet nodig is. In de uitvoeringsregelgeving onder het wetsvoorstel dieren zal deze leeftijd dan ook niet worden gewijzigd. De eerste weken na het spenen is het wel van belang dat de jonge konijnen kunnen wennen aan vast voer. Ze zijn dan gevoelig voor rantsoenveranderingen. Het advies blijft daarom om jonge konijnen niet voor 6 weken weg te laten gaan bij de houder waar de dieren zijn geboren.

9 Dierentuindieren

9.1 Evaluatie Dierentuinbesluit

(NDW 84)

De evaluatie van het Dierentuinenbesluit door Research voor Beleid inclusief de opvolgende acties op de aanbevelingen in het rapport zijn in april 2009 naar de Tweede Kamer gestuurd (zie TK 31700 XIV, nr. 139). In de brief van november 2009 aan de Tweede kamer (zie TK 32123 XIV, nr. 28) zijn de acties nogmaals opgenomen. De gedane toezeggingen zijn bijna allemaal uitgevoerd; enkele toezeggingen betreffen wijzigingen in de uitvoeringsregelgeving in de Wet Dieren. De toezegging om goede voorbeelden van dierentuinen op de LNV-website te plaatsen teneinde dierentuinen attent te maken op goede praktijkvoorbeelden van hoe bepaalde diersoorten worden gehouden zal in 2010 worden uitgevoerd. Hiermee wordt dan openbaar wat de visitatiecommissie dierentuinen een goed niveau van voorzieningen vindt.

In bovengenoemde brief van april 2009 staat dat de AID de voor een vergunning afgewezen inrichtingen zal controleren. Deze controles van de AID hebben de volgende uitkomsten opgeleverd: De AID heeft 23 inrichtingen of particulieren bezocht. Eén inrichting met meer dan 20 diersoorten bleek het bedrijf te hebben voortgezet zonder de vereiste vergunning. Hiertegen wordt bestuursrechtelijk opgetreden. Zeven inrichtingen waren niet vergunningplichtig. Vijftien particulieren of inrichtingen zijn de dierentuin niet gestart. Bij geen van de 23 controles werden overtredingen vastgesteld op basis van artikel 36 en 37 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren.

10 Circusdieren

10.1 **Onderzoek naar welzijn circusdieren** **(NDW 85)**

Het onderzoek naar het welzijn van circusdieren door WUR-ASG en het onderzoek naar de intrinsieke waarde van dieren in performance praktijken door WUR en RUG zijn in het voorjaar van 2009 opgeleverd. De rapporten zijn inclusief de vervolgacties in juli 2009 naar de Tweede Kamer gestuurd (zie TK 28 286, nr. 311). In 2010 wordt de inhoud van de regelgeving om het welzijn van dieren in circussen te verbeteren aan de Tweede Kamer voorgelegd en zal bij de Europese Commissie worden bepleit om het optreden van uit het wild verworven dieren in circussen te verbieden. Dit zal moeten gelden voor dieren die thans nog niet in het circus optreden.

? Staat van het dier: paragraaf 2.3.7

11 Proefdieren

11.1 **Wet op de dierproeven** (NDW 92)

Tijdens het AO Dierproeven op 24 september 2009 is door de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) een stand van zaken gegeven van de ontwikkelingen rond dierproeven. Na dit AO heeft de minister van VWS op een aantal punten de Tweede Kamer verder schriftelijk geïnformeerd (zie TK 30 168, nr. 15 en 16).

11.2 **Herziening Europese dierproevenrichtlijn** (NDW 93)

De Europese Commissie heeft op 5 november 2008 het voorstel tot wijziging van de huidige Europese dierproevenrichtlijn naar de Europese Raad en het Europees Parlement gestuurd. De minister van VWS heeft de Tweede Kamer schriftelijk geïnformeerd over het Nederlandse standpunt (zie TK 30 168, nr. 12).

In de tweede helft van 2009 zijn onder het Zweedse voorzitterschap veel vorderingen gemaakt in de behandeling van deze richtlijn door de Raad. Tijdens de Landbouw- en Visserijraad van 14-16 december 2009 heeft het voorzitterschap een stand van zaken gegeven. De Tweede Kamer is hierover op 7 januari 2010 per brief door LNV geïnformeerd (zie TK 21 501, nr. 375). Verwacht wordt dat onder het Spaanse voorzitterschap tot een politiek akkoord kan worden gekomen.

11.3 **Kabinetsvisie alternatieven voor dierproeven** (NDW 94)

Ook over de voortgang van de kabinetsvisie alternatieven voor dierproeven is tijdens het AO Dierproeven op 24 september uitgebreid gesproken (zie TK 30 168, nr. 15 en 16).

12 Diergezondheid en dierenwelzijn: horizontale thema's

12.1 EU-strategie voor diergezondheid

Nederland is nauw betrokken bij de uitwerking van de EU-strategie voor diergezondheid (Community Animal Health Policy, CAHP) die op 19 september 2007 door de Europese Commissie is aangenomen. De uitwerking vindt plaats onder leiding van het Directoraat-Generaal voor Gezondheids- en Consumentenbescherming van de Europese Commissie in een aantal stuur- en werkgroepen. Deze zijn in 2009 van start gegaan. Nederland participeert in twee werkgroepen: de werkgroep categorisatie van dierziekten (zie verder paragraaf 12.3) en de stuurgroep Europese Diergezondheidswet.

De stuurgroep Europese Diergezondheidswet focust zich op de structuur van de nieuwe wet en mogelijkheden voor vereenvoudiging. Een optie is om een algemene verordening te maken, waaronder specifieke wetgeving opgehangen kan worden, die makkelijk gewijzigd moet kunnen worden. In 2009 zijn door de Europese Commissie twee enquêtes verstuurd naar lidstaten en stakeholders over respectievelijk de te maken beleidskeuzes in het kader van de Europese Diergezondheidswet, en over administratieve lasten en nalevingskosten.

De Europese Commissie heeft verder plannen om met het concept 'placing on the market' te werken. Dit houdt in dat een bepaald product pas vermarkt kan worden als het voldoet aan bepaalde standaarden. Deze standaarden zijn hetzelfde voor nationale en Europese handel. Hierdoor kan intracommunautaire handel vergemakkelijkt worden. Hiervoor moeten wel basiseisen worden opgesteld voor het herkomstbedrijf en de producten. Goede standaarden voor bedrijven en een goede controle hierop, is hiervoor erg belangrijk.

Door de voorzitter van afgelopen half jaar (Zweden) is extra nadruk gelegd op preventie van dierziekten. Preventie van dierziekten op basis van risico-analyse en biosecurity, en met behulp van vaccinatie, is voor Nederland een belangrijk punt. De belangrijkste stuurgroep waar Nederland geen zitting in heeft is Revisie van het financieringssysteem. Deze stuurgroep zal waarschijnlijk begin 2010 bij elkaar komen. De huidige voorzitter, Spanje, heeft al aangegeven te willen discussiëren over de kostenverdeling van monitoring en bestrijding van dierziekten. Discrepancies in kostenverdeling tussen verschillende lidstaten kunnen marktverstoring veroorzaken. Voor Nederland is harmonisatie van de kostenverdeling een belangrijke inzet.

12.2 Risicogebaseerd beleid

(NAD 81 t/m 86)

Het project risicoanalyse diergezondheid heeft als doel de samenwerking en onderlinge verantwoordelijkheidsverdeling tussen de verschillende betrokken partijen te beschrijven (een transparante structuur voor risicoanalyse), en deze waar nodig te versterken. Het project zal naar verwachting medio 2010 worden afgerond.

Risicoanalyse behelst het hele proces van risicosignalering, risicobeoordeling en risicomangement, inclusief de risicocommunicatie. Het project brengt in kaart wat bij risicoanalyse rondom dierziekten aan vragen en activiteiten aan de orde is, wie daarbij worden betrokken en hoe een en ander gebeurt. Ook de aspecten procesmanagement en risicocommunicatie worden hierin betrokken.

Nieuw-Zeeland heeft op basis van het OIE-model en inzichten uit de voedselveiligheid een "biosecurity-framework" ontwikkeld voor de eigen nationale

zetten voor het afdekken van gevolgschade door dierziekten (bijvoorbeeld kanalisatiekosten in verband met de inzet van vaccinatie en schade door afwaardering van broedeieren tijdens een uitbraak van vogelgriep). LNV heeft aangegeven dergelijke initiatieven te willen ondersteunen en haakt hierbij actief aan bij de opties die de Health Check van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid hiertoe kan bieden (bijvoorbeeld instellen waarborgfonds). In het kader van het plan van aanpak gezondheid paarden dat de Sectorraad Paarden aan het opstellen is, worden de opties verkend voor de publiek-private kostenverdeling ingeval een paardenziekte moet worden bestreden. De paardensector valt niet onder de huidige convenantafspraken. Zie paragraaf 5.5 'Plan van aanpak gezondheid'.

12.5 Veterinaire organisatie en infrastructuur (NAD 94, 95, 97 t/m 100)

Veterinaire organisatie (NAD 94, 95)

De verschillende veterinaire instellingen besteden continue aandacht aan technologische ontwikkeling en gericht actie nemen om op deze veranderingen in te spelen. Zie ook paragraaf 12.6 'Kennis, research en development', actie NAD 104 en 109.

Rol van de dierenarts (NAD 98)

In de verkenning naar de rol van de dierenarts als poortwachter zijn verschillende stappen gezet. De Raad voor Dieraangelegenheden heeft haar zienswijze gegeven op dit vraagstuk in het rapport "Zichtbaar Beter, de rol van de dierenarts voor het algemeen belang". Een aantal betrokken partijen is gevraagd om een reactie op deze zienswijze te geven. In het kader van de antibioticaresistentie problematiek wordt er tevens een onderzoek uitgevoerd naar de haalbaarheid, het effect en de kosten van een maatregel waarbij de dierenarts niet meer mag verdienen aan de diergeneesmiddelen die hij/zij voorschrijft. Dit onderzoek is begin 2010 gereed en van invloed op de rol van de dierenarts als poortwachter. Deze verschillende rapporten zullen gebruikt worden in de verdere verkenning van mogelijkheden voor versterking van de rol van de dierenarts.

Verder is er een project gaande waarin het publiekrechtelijke register voor dierenartsen en paraveterinair verbeterd wordt en ondergebracht wordt bij het agentschap CIBG (Centraal Informatiepunt Beroepen Gezondheidszorg). Door de aanpassingen wordt de inschrijfprocedure eenvoudiger en is het voor een ieder eenvoudig na te gaan of een dierenarts op dat moment bevoegd is en wordt vervuiling van het register in de toekomst beter voorkomen. De minister van LNV blijft eindverantwoordelijke.

Daarnaast loopt er een rijksbreed traject ter harmonisatie van het tuchtprocesrecht, waarin ook het veterinair tuchtrecht meegenomen wordt. Onder leiding van het Ministerie van Justitie is een wetsvoorstel hiertoe in ontwikkeling. Het Veterinair Tuchtcollege is nu aangesloten op de website <http://tuchtrecht.overheid.nl>

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.1

Huidige crisisorganisatie (NAD 97, 100)

Uit de analyse van de crisisorganisatie die in 2008 is uitgevoerd, is gebleken dat de huidige crisisorganisatie goed op orde is. Er zijn een aantal aanbevelingen uit de analyse voortgekomen voor verdere verbetering van de crisisorganisatie. Deze aanbevelingen hebben betrekking op verschillende onderdelen en zijn in 2009 door verschillende partijen opgepakt.

Laboratoria stimuleren tot EU-samenwerking (NAD 99)

Zie paragraaf 12.7 "Kennis, research en development" actie NAD 104 en 109.

12.6 Diergeneesmiddelen

(NAD 101)

Nota Diergeneesmiddelen

Op 3 november 2009 is de nota Diergeneesmiddelen (TK 29683, nr. 39) naar de Tweede Kamer gestuurd. Deze nota schetst de hoofdlijnen van en ontwikkelingen in het diergeneesmiddelenbeleid.

Taskforce Antibioticaresistentie (NAD 101)

Na de ondertekening van het Convenant Antibioticaresistentie Dierhouderij op 3 december 2008 is de stuurgroep antibioticaresistentie dierhouderij, onder leiding van de heer Werner, gevraagd een vervolg te geven aan haar activiteiten betreffende de implementatie van het convenant. Het afgelopen jaar zijn de geplande acties in het kader van het convenant serieus opgepakt. Hierover, alsmede over het streven om te komen tot vermindering van het gebruik van antibiotica is op 7 december 2009 een brief aan de Tweede Kamer gestuurd (zie TK 29 683, nr. 40).

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.5

12.7 Kennis, research en development

(NAD 103 t/m 105, 107 t/m 111)

Onderzoek naar antibioticagebruik en -resistentie in de veehouderij

In de brief over antibioticaresistentie in de dierhouderij van 17 december 2007 (zie TK 29 683, nr. 16) wordt een pakket aan maatregelen beschreven om een vermindering van antibioticagebruik en antibioticaresistentie te bereiken. Een belangrijk spoor daarin is het vergroten van kennis en inzicht. Er is divers onderzoek gaande.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

MRSA

Het onderzoekprogramma naar de karakterisering, de epidemiologie in dierlijke productieketens en de transmissie naar de mens van de zgn. veegerelateerde MRSA-bacterie dat in 2007 is gestart in opdracht van LNV met medefinanciering van VWS, is in december 2009 afgesloten. De Tweede Kamer is op 7 december 2009 geïnformeerd over de resultaten en de conclusies die de departementen hieraan verbinden (zie TK 29 683, nr. 40).

Vooruitlopend op een analyse van eventueel resterende behoefte aan kennis met betrekking tot MRSA is een longitudinaal onderzoek in gang gezet naar risicofactoren en interventie maatregelen vanuit de optiek van vermindering van het antibioticagebruik.

Programma ABRES

In december 2007 is door de vleeskalversector in samenwerking met de Faculteit voor Diergeneeskunde een "Masterplan Rationeel Gebruik Antibiotica kalverhouderij" opgesteld. LNV heeft toegezegd de lasten van de uitvoering van het in dit kader benodigde onderzoek mede te zullen dragen. Hiertoe is in 2008 het programma ABRES van start gegaan dat zich richt op:

- Monitoring van therapeutisch gebruik van antibiotica en van resistentie in de sector;
- Onderzoek naar risicofactoren voor voorkomen en mate van resistentie;
- Onderzoek naar moleculaire epidemiologie van multiresistente stammen;
- Voorkomen van resistentieontwikkeling via zogenoemde ESBL's (aanpassing programma 2010);
- Risico en schade voor de humane gezondheidszorg;

- Economische en maatschappelijke effecten van resistentieontwikkeling en interventies voor de veehouderij.
- De eerste resultaten worden medio 2010 verwacht.

In aansluiting op dit programma wordt een project uitgevoerd (ABRES Kwantitatief) waarin in eerste instantie op laboratoriumschaal de relatie wordt onderzocht tussen de verwerving van resistentie en dosering van antibiotica.

Convenantgerelateerde projecten

In aansluiting op het onderzoek in het kader van de programma's MRSA en ABRES kunnen kennisprojecten genoemd worden, die ter ondersteuning van de uitvoering van het Convenant Antibioticaresistentie Dierhouderij, gefaciliteerd worden met een substantiële financiële ondersteuning vanuit LNV. In 2009 is gestart met projecten om een preciezer beeld te krijgen van het gebruik van antibiotica in de onderscheiden sectoren: varkens, vleeskalveren, vleeskuikens en melkvee/vleesvee. Het gaat hierbij om de ontwikkeling respectievelijk verbetering van digitale databanken en registratie van antibioticagebruik en aan de opzet van benchmarking. Ook is een start gemaakt met projecten, via welke veehouders gestructureerd aan diergezondheid op hun bedrijf kunnen gaan werken, onder meer via diergezondheids- en behandelplannen en via intervisiegroepen.

Kennis en innovatie impuls Alternatieven voor Antibiotica

Beleidsmatig gebaseerd op dezelfde brief over antibioticaresistentie van 17 december 2007 (TK 29 683, nr. 16) is ook een spoor ingezet om door het vergroten van kennis en inzicht een impuls te geven aan innovatieve alternatieven voor antibiotica, met als doel het gebruik en de afhankelijkheid van antibiotica op termijn sterk te verminderen. In dat kader is in 2008 de aanzet gegeven tot de kennis- en innovatie impuls Alternatieven voor Antibiotica. De doelstelling van deze impuls is om in samenwerking met universiteiten, onderzoeksinstituten en het farmaceutische bedrijfsleven in de diergezondheid en de humane gezondheidszorg perspectiefvolle, kansrijke en toepasbare alternatieven voor antibiotica te ontwikkelen die op redelijke termijn beschikbaar komen voor therapeutische toepassing in primair de veterinaire gezondheidszorg. Bij deze impuls zal nauwe afstemming plaatsvinden met een onderzoeksprogramma antibioticaresistentie van ZonMW dat in 2009 is gestart.

In 2008 is een verkenning uitgevoerd naar perspectiefvolle alternatieven die op redelijk korte termijn beschikbaar kunnen komen ter voorkoming of ter behandeling van bacteriële infectieziekten door een verzoek aan een 8 -tal deskundigen vanuit diverse disciplines om hierover een essay te schrijven. De essays zijn begin 2009 door LNV gebundeld en uitgegeven.

Mede op basis van deze essays is in eind 2008/ begin 2009 aan het consortium Immonovalley een subsidie verleend van 3 miljoen euro voor de periode 2008-2010 om een 'proof of potential' te doen uitvoeren. Hierin wordt voor een viertal geselecteerde ontwikkelingslijnen door (deel)consortia van kennisinstellingen en bedrijfsleven een dossier onderbouwd waarin de wetenschappelijke validiteit (proof of principle) van de ontwikkelingslijn moet worden aangetoond. Daarnaast moet inzicht worden gegeven in marktperspectieven en bijdrage aan een reductie van het antibioticumgebruik. LNV heeft de intentie deze fase te laten volgen door een precompetitieve onderzoeksfase waarin perspectiefrijke onderzoekslijnen worden doorontwikkeld tot een toepasbaar alternatief voor antibiotica, waarbij beoogd wordt dat het bedrijfsleven minimaal 50% meefinanciert. In de daaropvolgende fase, te financieren door het bedrijfsleven, zal een alternatief zodanig geoptimaliseerd moeten worden dat het praktijkrijp is en in voldoende mate geproduceerd kan worden.

Innovatieprogramma Antibioticavrije productieketens

Begin 2009 is InnovatieNetwerk gestart met het uitwerken van concepten voor antibioticavrije productie in de varkenshouderij. LNV heeft het InnovatieNetwerk medio 2009 verzocht om een programma te ontwikkelen (CLEAR) waarin de aanpak wordt verbreed naar de vleeskuikens- en vleeskalverhouderij. Het inmiddels voorliggende CLEAR-programma heeft een ambitie die aanzienlijk verder gaat dan de nu gemaakte afspraken met de sectoren: het streeft naar het tot het uiterste beperken van antibioticagebruik door innovatieve maatregelen, met inachtneming van het welzijn van de dieren, de economische positie van de sectoren en de maatschappelijke acceptatie. Dit om een wenkend perspectief te ontwikkelen voor de sectoren en daarmee een trendbreuk in denken en doen op gang te brengen. Voorwaarde voor financiering door LNV is een substantiële medefinanciering van deze systeeminnovatie door het betrokken bedrijfsleven.

Benutten en vergroten kennis bij het bedrijfsleven (NAD 103, 105)

Zie paragraaf 3.14 'Bedrijfsgebonden dierziekten', actie NAD 21, 31, 32.

ERANET Diergezondheid (NAD 104)

Nederland neemt deel aan het European Research Area Network (ERANET) Emerging and Major Infectious diseases in livestock (EMIDA) dat op 1 april 2008 is gestart. Doel van dit netwerk is om op het gebied van de diergezondheid een aanzet te geven tot een duurzaam netwerk van nationale onderzoeksfinanciers gericht op het delen van informatie, het coördineren van activiteiten en het geven van een aanzet tot een gezamenlijke onderzoeksagenda en transnationale onderzoeksfinanciering. Het ERANET richt zich daarbij op opkomende en ernstige infectieziekten bij productiedieren, inclusief vis en bijen, en op niet via voedsel overdraagbare zoönosen. Activiteiten van het ERANET, dat vooralsnog voor een periode van 3 jaar is ingericht, zijn:

- het in kaart brengen van lopende onderzoeksprojecten (en ontsluiting via een database), van kennisbehoefte en van programmerings- en financieringsprocedures in de deelnemende landen (grotendeels uitgevoerd in 2008 en 2009);
- het uitvoeren van pilots voor transnationale aanbesteding van onderzoeksprogramma's (de eerste call is geopend in september 2009, waarop 77 internationale consortia een voorstel hebben ingediend waarvan 21 met deelname van een Nederlandse kennisinstelling);
- het ontwikkelen van een transnationale strategische onderzoeksagenda voor diergezondheid (in uitvoering onder leiding van Bureau Risicobeoordeling van de VWA).

In 2009 zijn voorstellen geformuleerd en besproken om in vervolg op EMIDA een ERANET in te richten met een bredere scope, waarbinnen de transnationale kennisprogrammering op het gebied van dierenwelzijn een plaats krijgt die gelijkwaardig is aan die van diergezondheid. Verder is momenteel, naar aanleiding van een oproep van de Europese Commissie in het 7^e kaderprogramma, met actieve betrokkenheid vanuit LNV een voorstel in ontwikkeling voor een "Global ERANET" voor infectieuze dierziekten en niet primair via voedsel overgedragen zoönosen.

Kennisagenda Diergezondheid (NAD 107, 108)

In april 2008 is de laatste kennisagenda Diergezondheid opgeleverd. Deze agenda stuurt momenteel het onderzoek op het gebied van diergezondheid aan. Het geeft de richting en prioriteiten aan voor alle kennisinstrumenten op het gebied van diergezondheid. Eind 2009 is in kaart gebracht welke onderwerpen uit de agenda nog niet zijn uitgewerkt in kennisprojecten, maar nog wel actueel zijn. Een soortgelijke analyse wordt uitgevoerd voor de kennisagenda dierenwelzijn. Deze analyses zullen, samen met een uitwerking van de strategische lijnen die in de

kenniskamers worden ontwikkeld, worden verwerkt in een herziene versie van de kennisagenda's waarvan de oplevering gepland is voor eind 2010. Hierin moet ook de programmering van kennisverspreiding en kennisbenutting meer vorm gaan krijgen. Hier is samenhang met enkele actiepunten die de verspreiding van kennis en vergroting van kennis bij de beroepsgroepen nastreven, onder meer via het onderwijs, aan de orde.

Samenwerking tussen onderzoeksinstituten (NAD 109)

Sinds 1 februari 2006 bestaat de Kennisketen Infectieziekten Dier. Dit is een officieel samenwerkingsverband tussen het Centraal Veterinair Instituut (WUR-CVI), de Faculteit der Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht en de Gezondheidsdienst voor Dieren. Binnen het onderzoeksterrein van de dierinfectieziekten wordt wetenschappelijk-fundamenteel, strategisch-uitvoerend en praktijkgericht onderzoek sterk gekoppeld. De samenwerking binnen de partijen in de Kennisketen Infectieziekten Dier wordt van LNV-zijde gestimuleerd door op dit terrein voorwaarden te stellen bij het gunnen van onderzoeksprojecten. In het verlengde hiervan wordt, in lijn met de "one medicine" gedachte, ook de onderzoekssamenwerking met kennisinstellingen op het gebied van de humane gezondheidszorg, zoals het RIVM en de Erasmus Universiteit sterk bevorderd. Te noemen valt het, zojuist afgeronde, onderzoek naar de MRSA-bacterie, het onderzoeksproject *Emerging Zoonoses*, het onderzoeksprogramma op het gebied van de antibioticaresistentie (ABRES) en onderzoek rond de Q-koorts. Tevens wordt door een consortium van onderzoeksinstituten onder leiding van IRAS onderzoek gedaan naar de relatie tussen volksgezondheid en intensieve veehouderij.

Kenniskringen (NAD 110)

De wens bestaat om de contactstructuur tussen maatschappij-bedrijfsleven en onderzoek-beleid te versterken, met name op beleidsthema's waar werkelijk dan wel vermeend sprake is van tegengestelde opvattingen. Inzet van het instrument "kenniskring" zou daarbij, mits gericht ingezet, dienstig kunnen zijn. In 2009 is begonnen met een verkenning om te bezien welke aandachtspunten op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn zich lenen voor het inzetten van het instrument kenniskring. Hierbij wordt tevens een initiërende rol voor de lectoraten Diergezondheid (HAS Den Bosch) en Welzijn van Dieren (VHL Leeuwarden) overwogen en wordt een afweging gemaakt tegen de effectiviteit van inzet van het overige kennisinstrumentarium.

Diergezondheid en onderwijs (NAD 111)

Diergezondheid is een integraal onderdeel van dierenwelzijn: een dier dat niet gezond is, heeft een verminderd welzijn. Een eerste verkenning van de mogelijkheden om met name via het onderwijs diergezondheid meer onder de aandacht te krijgen bij dierhouders en beroepsgroepen, leert dat het lectoraat Welzijn van Dieren (VHL Leeuwarden) en het groene plus lectoraat Diergezondheid (HAS Den Bosch) een leidende rol kunnen spelen in de actualisering en vernieuwing van het diergezondheidsonderwijs zoals dat op de hogescholen plaatsvindt. Aanvullend biedt het programma Welzijn van Dieren van de Groene Kenniscoöperatie (GKC) mogelijkheden voor landelijke doorwerking, ook richting MBO, en de ontwikkeling van een prominentere rol voor diergezondheidszorg in de lesprogramma's van het onderwijs. Vanuit dit GKC-programma zullen ondermeer de Nationale Agenda Diergezondheid en de Nota Dierenwelzijn "vertaald" en ontsloten worden voor gebruik in het onderwijs. Voor HBO en MBO zal echter allereerst onderzocht gaan worden welke strekking en breedte dit onderwerp zou moeten krijgen. Één en ander zal zeker zoonosen bestrijken alsmede besmettelijke dierziekten.

12.8 **Klimaatverandering, globalisering en emerging diseases (NAD 112 t/m 118)**

Bewuste reizigers (NAD 112, 113)

Er is een werkgroep geformeerd waarin LNV, VWA, de Douane, de belastingdienst, en andere departementen die voorlichting aan reizigers geven om samen een loket in de vorm van een internetportaal op te richten voor reizigersinformatie. Daarin worden ook de risico's voor insleep van dierziekten en zoonosen meegenomen.

Investeren in de insectenkunde (NAD 114)

Op 1 juli 2009 is het Centrum Monitoring Vectoren (CMV) gestart. Vectoren zijn insecten, zoals muggen en knutten, die humane en dierziekten kunnen overbrengen. Vanuit het CMV worden gegevens verzameld over het voorkomen en de verspreiding van vectoren binnen Nederland. Met behulp van deze gegevens en informatie uit het buitenland kan worden ingeschat welke kansen er zijn op introductie en verspreiding.

Voor humane en dierziekten is een groot aantal ziektes bekend waarbij de belangrijkste overdracht van ziekteverwekkers door vectoren plaatsvindt. Door de wereldwijde handel en de veranderende klimatologische omstandigheden kunnen vectoren van deze ziekten nu op plaatsen voorkomen waar ze voorheen niet werden aangetroffen. Kennis van vectoren binnen Nederland is verspreid over verschillende organisaties. Binnen Nederland is gewenst dat bestaande kennis wordt uitgebreid over het voorkomen van de verschillende vectoren en de bedreigingen die daaruit kunnen voortkomen voor mens en dier.

Het CMV wordt geëquipeerd binnen het Nationaal Referentielaboratorium van de Plantenziektenkundige Dienst. De aansturing van het CMV vindt plaats door het ministerie van LNV, ook namens het ministerie van VWS. De inhoudelijke koers wordt mede bepaald door instellingen uit het veterinaire en medisch domein.

Emerging diseases (NAD 1115)

De emerging diseases zijn onder te verdelen in emerging animal diseases oftewel nieuwe dierziekten en de emerging zoonosen oftewel nieuwe dierziekten die ook een bedreiging vormen voor de mens. Ter voorbereiding van LNV en de sector op deze nieuwe dierziekten zal een plan van aanpak opgesteld worden door LNV. Hierin wordt o.a. voorgesteld om op basis van risicoanalyses tot een prioritering van deze nieuwe dierziekten te komen. Ook zal daaruit blijken voor welke dierziekten meer kennisopbouw nodig is en voor welke dierziekten LNV en de sector preventie- en bestrijdingsmaatregelen moet nemen. Het plan van aanpak is vertraagd.

Wel worden signalen van emerging diseases die mogelijk een gevaar voor de Nederlandse veestapel zouden kunnen zijn in een vroeg stadium opgepakt, zoals de Mexicaanse griep bij varkens en pluimvee en west Nile fever bij paarden.

Emerging zoonosen (NAD 116)

De ministeries van VWS en LNV delen het One health-concept. Dit concept is een wereldwijd breed gedragen strategie voor uitgebreide, interdisciplinaire samenwerking en communicatie in alle aspecten van de gezondheidszorg voor mensen en dieren. De gedachte is dat alleen zo'n aanpak in staat zal zijn de bedreigingen van dier- en volksgezondheid door opkomende zoonosen adequaat het hoofd te bieden. Bestrijding van zoonosen is daarmee een gezamenlijke aangelegenheid van de veterinaire sector en de humane gezondheidszorg. Het ministerie van VWS en LNV werken momenteel samen aan een verbeterde aanpak op het gebied van opkomende zoonosen, waarbij als leidraad de internationaal

geaccepteerde risicoanalysebenadering is, zoals ook opgenomen in de NAD. Punten van deze aanpak zijn:

- het integreren van de veterinaire en humane signalering van zoönosen waardoor een beter early warning ontstaat. Hiervoor is het EmZoo-programma, dat eind juni 2010 zal worden afgerond met een symposium over de bevindingen;
- een mogelijkheid tot gezamenlijke risicobeoordelingen door het instellen van een deskundigengroep met humane en veterinaire experts;
- een gezamenlijke aanpak door beide ministeries van zoönosen op basis van de risicobeoordeling;
- het opzetten van een gezamenlijk draaiboek voor de bestrijding van Rift Valley Fever, een potentiële, opkomende zoönose;
- het gezamenlijk programmatisch financieren van onderzoek naar zoönosen. Hiervoor heeft o.a. ZonMW de opdracht gekregen om een 2-jarig programma te schrijven voor Q-koortsonderzoek;
- het gezamenlijk invullen van hiaten in kennis en surveillance. Voorbeelden hiervan zijn de oprichting van een Centrum voor Monitoring van Vectoren bij de Plantenziektenkundige Dienst dat zich richt op vectoren (muggen, teken, knutten) die ziektes kunnen overdragen naar dier en mens en de oprichting van het Dutch Wildlife Health Center bij de Universiteit Utrecht dat zich richt op surveillance van ziektes in wilde dieren.

? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

Verkleinen kans insleep buitenlandse dierziekten (NAD 117)

Voor het veterinair toezicht vanuit zowel diergezondheid als volksgezondheid aan de Nederlandse buitengrenzen waren in 2009 landelijk 67,5 fte ingezet (dierenartsen en controleurs) in de commerciële handelsketens. Daarnaast heeft LNV afspraken gemaakt met Financiën voor aanvullende controle en toezicht in het passagiersverkeer. Hierbij stelt LNV € 2 miljoen beschikbaar aan de douane, waarvoor ca 25 fte ingezet, die ca. 100.000 controles uitvoerden. Gedurende 2008 is door de Douane ca. 15.000 kg aan dierlijke producten ingenomen bij passagiers uit niet-EU-landen. Een nog grotere hoeveelheid, ca. 25.000 kg werd door passagiers vrijwillig afgegeven, o.a. onder invloed van de voorlichting over de illegale invoer van dierlijke producten, die tegenwoordig wordt gegeven.

Beleidsdraaiboeken voor emerging diseases (NAD 118)

Het beleidsdraaiboek Rift Valley Fever is in concept gereed voor wat betreft het veterinaire deel. De opzet is te komen tot een gemeenschappelijk draaiboek waarin ook de volksgezondheidskant wordt meegenomen (inbreng van VWS en RIVM). Realisatie is niet eerder te verwachten dan medio 2010.

Het beleidsdraaiboek Afrikaanse Paardenpest is nog niet definitief gemaakt. Veel van de reacties zijn al wel verwerkt. De afronding zal niet lang meer op zich laten wachten. Het draaiboek wordt vervolgens aan de Tweede Kamer aangeboden.

12.9 Bestrijden aan de bron

(NAD 119 t/m 127)

Technische assistentie aan o.a. Turkije, Indonesie en Egypte (NAD 119)

In 2009 is de samenwerking met Indonesië op het gebied van dierziektebestrijding voortgezet (zie NAD 121). In Turkije zijn samenwerkingsactiviteiten gestart op het gebied van de bestrijding van rundertuberculose en – brucellose. Op verzoek van Turkije is de Nederlandse inzet in eerste instantie gericht op het ontwikkelen van nationale bestrijdingsbeleid en op het uitvoeren van regionale activiteiten in Thracië.

Er is inzet vanuit verschillende kennisinstellingen (WUR, gezondheidsdienst voor Dieren) en VWA.

De samenwerking met Egypte is nu gefocused op de versterking van de veterinaire infrastructuur onder leiding van de VWA. De specifieke inzet op vogelgriep komt niet goed van de grond, omdat Egypte nog geen keuze heeft gemaakt welke technische assistentie gevraagd wordt.

De WUR organiseerde met inbreng van LNV en VWA de jaarlijkse EMTEC cursussen over diergezondheid voor landen rondom de Europese Unie (50 deelnemers). In deze cursussen worden de deelnemers getraind in aspecten van Europese regelgeving en nationale invulling hiervan in Nederland. Hierdoor kunnen deze landen hun veterinaire infrastructuur beter harmoniseren met EU-regelgeving.

Kennisoverdracht door sector (NAD 120)

In het kader van verschillende projecten (LNV, EVD, EU) dragen Nederlandse instellingen en bedrijven kennis over aan buitenlandse instellingen ter bestrijding en preventie van dierziekten. LNV is hierbij initiatiefnemer of ondersteuner. Enkele lopende projecten zijn vaccinontwikkeling voor Rift Valley Fever in Zuid Afrika (WUR en Universiteit Utrecht), bestrijding van Afrikaanse Paardenpest Zuid Afrika en vaccinontwikkeling voor Vogelgriep Indonesië (WUR met Indonesisch bedrijfsleven).

Projecten gericht op bestrijding van hoogpathogene aviaire influenza (NAD 121)

De internationale samenwerking van LNV op het gebied van vogelgriep is nu gefocused op Indonesië. Het land is de meest besmette regio, en telt ook het grootste aantal humane slachtoffers. Andere Aziatische landen (zoals China, Thailand, Vietnam) hebben in het afgelopen jaar hun situatie beter onder controle gekregen. De decentrale structuur en armoede dragen bij aan het voortduren van vogelgriep problemen in Indonesië.

Het lopende project van de ministeries van LNV, BuZa en VWS voor de bestrijding van vogelgriep in Indonesië heeft vertraging opgelopen in de uitvoering en daarom is besloten om de einddatum op te schuiven van eind 2010 naar eind 2011. Het Project is nu meer gefocused op een regionale aanpak (regio Subang), het versterken van de communicatie naar de gebruikers (small holders), het meer betrekken van de grote pluimveeindustrieën, het verbeteren van vaccins en dierziekte-monitoring. Daarbij richt het Nederlandse project zich op de bestrijding in kleine commerciële bedrijven inclusief het diertransport, waar de verspreidingsproblemen van het virus het grootst zijn. Deze aanpak krijgt algemeen waardering en wordt door andere donoren en Indonesië overgenomen.

De onderzoekssamenwerking tussen Universiteit Utrecht en Bangkok over risicofactoren bij vogelgriepuitbraken in Thailand hebben nieuwe onderzoeksresultaten opgeleverd. In 2010 wordt deze samenwerking afgerond. De samenwerking met Egypte is voorlopig gestopt omdat er geen duidelijke vragen kwamen voor technische assistentie

Bestrijding van klassieke varkenspest in Roemenië en Bulgarije (NAD 122)

De samenwerking op veterinair gebied met Roemenië en Bulgarije is afgerond. De EU heeft het voortouw bij nieuwe initiatieven.

Reguliere samenwerking met andere landen op het gebied van emerging diseases (NAD 123)

LNV onderhoudt nauwe contacten met de buurlanden, in het bijzonder Duitsland, België/Luxemburg, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk over dierziektedreigingen. Dit betreft het afstemmen van bestrijdingsstrategieën en in bepaalde gevallen het houden van gezamenlijke bestrijdingsoefeningen.

Met het Duitse Bondsministerie en de deelstaten Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen is hierover in 2009 technisch overleg geweest in het kader van het

Dreiländertreffen en de Voedselveiligheidstop. Met België/Luxemburg wordt een bestrijdingsoefening voorbereid te houden in 2010 (zie ook NAD actie nr. 53).

Samenwerking met multilaterale organisaties (NAD 124) en andere landen op het gebied van emerging diseases (NAD 125)

LNV hecht veel belang aan goede preventie en een goede voorbereiding bij eventuele insleep van nieuwe dierziekten, via de handel, insecten, wild, personenverkeer of anderszins. Draaiboeken en kennis worden voortdurend verbeterd en aangepast aan nieuwe situaties. Hierbij zoekt LNV naar internationale en multilaterale samenwerkingspartners om kennis te vergaren en technische assistentie te verlenen. LNV werkt op dit terrein nauw samen met het ministerie van VWS.

In 2009 heeft LNV een deskundige gedetacheerd voor 3 jaar bij de Wereld Diergezondheidsorganisatie (OIE) in Parijs, om deze organisatie te versterken op het gebied van dierziektebestrijding en dierwelzijn. Verder heeft LNV de samenwerking met FAO op het gebied van de bestrijding en monitoring van "emerging animal diseases en zoonoses" verder uitgewerkt en op 1 december 2009 is het Nederlandse FAO Trustfund voor de bestrijding van Dierziekten opgericht. Het Trustfund voorziet in wereldwijde activiteiten ter bestrijding van Mond- en Klauwzeer, hoogpathogene vogelgriep, Rift Valley Fever, West Nile Virus en andere opkomende dierziekten. Enkele Nederlandse onderzoeksprojecten (WUR-CVI en ASG) worden aan deze detachering en Trustfund gekoppeld vanuit het beleidsondersteunend onderzoek. De resultaten van deze samenwerking kunnen worden gebruikt bij de versterking van het nationale beleid rond bestrijding en preventie van opkomende dierziekten.

Rift Valley Fever (NAD 126)

De samenwerking met Zuid Afrika op het gebied van Rift Valley Fever wordt voortgezet. Deze samenwerking is gericht op de ontwikkeling van goede werkzame vaccins.

Capacity building en technische assistentie (NAD 127)

LNV versterkt de capaciteit van cruciale internationale organisaties op het gebied van dierziektenbestrijding. De eerder genoemde bilaterale projecten dragen bij aan de capaciteit voor dierziektebestrijding in de betreffende landen. In 2009 heeft LNV een deskundige gedetacheerd voor 3 jaar bij de Wereld Diergezondheidsorganisatie (OIE) in Parijs, om deze organisatie te versterken op het gebied van dierziektebestrijding en dierwelzijn.

In 2009 heeft LNV de samenwerking met FAO op het gebied van de bestrijding en monitoring van "emerging animal diseases en zoonoses" verder uitgewerkt en op 1 december 2009 is het Nederlandse FAO Trustfund voor de bestrijding van Dierziekten opgericht. Het Trustfund voorziet in wereldwijde activiteiten ter bestrijding van Mond- en Klauwzeer, hoogpathogene vogelgriep, Rift Valley Fever, West Nile Virus en andere opkomende dierziekten.

12.10 NWO-onderzoek dierenwelzijn

Een flinke kennis-impuls op het gebied van dierenwelzijn is in 2009 gerealiseerd door de start van het programma van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) "Waardering van Dierenwelzijn". Voor dit vierjarig programma is in totaal een budget van ca € 4 miljoen beschikbaar gesteld door NWO (1/3 deel) en LNV (2/3 deel). Bij de selectie van ingediende projecten is behalve op de wetenschappelijke kwaliteit o.a. ook gelet op spreiding over meerdere relevante sectoren/diersoorten, op aandacht voor de gamma-kant, met name de perceptie van de consument en samenleving, en op de ingeschatte mogelijkheden

voor toepassing van de verwachte resultaten (de kennisvalorisatie). Daardoor zijn uiteindelijk vijf projecten gehonoreerd waarvan de strekking goed is te duiden met de titels:

1. Seeking sociable swines?
  2. Preventing feather pecking in laying hens, from principle to practice.
  3. Mobilizing the latent consumer demand for animal friendly products.
  4. Agression in catfish aquaculture.
  5. Novel, roughage-based feeding strategies to improve welfare of veal calves.
- ? Staat van het dier: paragraaf 2.4.2

13 Openstaande moties

Motie Van Velzen (SP) TK 28 286, nr. 108 (4 februari 2008)

- *Verzoekt de regering de import van vossen- en chinchillabont in Nederland te verbieden; en*
- *Verzoekt de regering tevens in Europa het debat over vossen en chinchilla's te intensiveren met als eerste doel een Europees verbod op fokken van vossen en chinchilla's voor bont.*

Een regeling inzake een importverbod van vossen-en chinchillabont is opgenomen in het ontwerp-besluit dierlijke producten dat om commentaar bij belangenorganisaties voorligt. Na behandeling van dit besluit door de ministerraad in de loop van dit jaar zullen de notificatieprocedures worden gestart. Eventuele inwerkingtreding van het verbod is gekoppeld aan het moment van inwerkingtreding van de Wet dieren en het betreffende besluit.

Motie Van Velzen (SP) TK 28 286, nr. 109 (4 februari 2008)

- *Verzoekt de regering te onderzoeken welke diersoorten in Nederland gehouden worden voor dierlijke producten en voor deze soorten onderzoek te doen naar welzijnsaspecten;*
- *Verzoekt de regering tevens regelgeving op te stellen om er zorg voor te dragen dat het welzijn van de dieren in deze sectoren ook gegarandeerd is.*

Eind 2008 is de quickscan (WUR-ASG) van het welzijn in de kleine dierlijke sectoren (konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten) opgeleverd. Over de ambities en inzet van LNV is de Tweede Kamer in april 2009 geïnformeerd (zie TK 28286, nr. 286). In 2009 is ook de quickscan (WUR-ASG) voor waterbuffels, herten en struisvogels opgeleverd. Begin 2010 wordt de Tweede Kamer geïnformeerd over de ambities en inzet op deze kleine sectoren.

Motie Van der Vlies (SGP) c.s TK 28 286, nr. 170 (4 februari 2008)

- *Verzoekt de regering het voornemen om per 2009 rubberen matten verplicht te stellen in stallen waar vleeskalveren anders dan op stro gehuisvest worden, op te schorten;*
- *Verzoekt de regering grootschalig praktijkonderzoek te faciliteren waarin alternatieve vloertypen vergeleken worden op de effecten op loop- en ligcomfort, infectiedruk en stalklimaat, dit onderzoek te koppelen aan de welzijnsmonitor voor vleeskalveren en op basis van de resultaten een besluit te nemen over verplichte toepassing van rubberen matten of andere vloertypen.*

De ambitie uit de nota Dierenwelzijn is op basis van deze motie bijgesteld. Zie paragraaf 3.7 'Kalverhouderij', actie NDW 29.

Motie Thieme en Ouwehand (PvdD) 28 286, nr. 172 (12 februari 2008)

- *Verzoekt de regering binnen twee maanden over te gaan tot ratificering van de Europese overeenkomst ter bescherming van kleine huisdieren (ETS-125, 1987)*

Na inwerkingtreding van de Wet dieren kan de Europese overeenkomst ter bescherming van kleine huisdieren worden geratificeerd. In de uitvoeringsregelgeving bij die wet worden daarvoor de nodige voorzieningen getroffen.

Motie Van Velzen (SP) 28 286, nr. 198 (12 februari 2008)

- *Verzoekt de regering het toezicht op juiste toepassing van de elektrische bedwelmingsmethode te verscherpen*

De VWA heeft in 2007 een audit uitgevoerd naar het elektrisch bedwelmen. De resultaten zijn gebruikt om het toezicht verder te optimaliseren. Voor een goede naleving is het tevens van belang per diersoort (leggen, vleeskuiken, eend) parameters vast te stellen die, naast een afdoende bedwelmingsmethode, tevens geen nadelige invloed hebben op de vleeskwiteit. In 2009 is het WUR-ASG onderzoek naar de juiste parameters afgerond. Dit onderzoek heeft aangetoond dat de multi-pele waterbadverdooving van pluimvee het welzijn van de dieren tijdens het bedwelmen onvoldoende kan garanderen. Dit is de reden dat met de sector is afgesproken dat per 1 januari 2011 alle bij Nepluvi aangesloten pluimveeslachterijen het multi-pele waterbad hebben uitgefaseerd. In de tussenliggende periode wordt het toezicht door de VWA aangescherpt.

Het CO2 onderzoek bij varkens heeft aangetoond dat het aanpassen van de CO2 gasconcentraties geen wezenlijke bijdrage levert voor het verbeteren van het dierenwelzijn (zie ook paragraaf 3.11 'Doden van dieren, actie NDW 53).

Motie van der Vlies (SGP) TK 31700 XIV, nr. 113 (16 december 2008)

- *Verzoekt de regering te onderzoeken hoe ten aanzien van vergunningverlening en innovatiebeleid meer prioriteit gegeven kan worden aan de opschaling van innovatieve en duurzame (stal)concepten, en binnen een jaar met voorstellen te komen*

In aanvulling op mijn brieven van 12 februari 2009 (zie TK 31700 XIV nr. 126) en 6 oktober 2009 (zie TK 32 123 XIV nr. 21) kan worden gemeld dat er knelpunten kunnen zijn bij de financiering van risicovolle innovaties in integraal duurzame stalconcepten. Op dit moment worden de mogelijkheden onderzocht van een gerichte inzet van de module "Garantstelling landbouwondernemingen" uit de Regeling LNV-subsidies voor investeringen in risicovolle innovaties in stallen en de mogelijkheden van een risicokapitaalfonds. Wanneer dit tot concrete resultaten heeft geleid, zal de Tweede Kamer hierover worden geïnformeerd. Voor de ontwikkeling en investering in innovatieve en duurzame stallen is in het kader van het aanvullend beleidsakkoord 'Werken aan toekomst' in april jl. € 20 miljoen extra middelen beschikbaar gesteld. Daarnaast wordt de mogelijkheid benut om vanaf 2010 via artikel 68 van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid investeringen in integraal duurzame stallen te stimuleren (zie ook paragraaf 3.1 'Integraal duurzame stallen').

Motie Ouwehand (PvdD) TK 30826 nr. 21 (18 juni 2009)

- *Verzoekt de regering zich in te zetten voor een Europees verbod op de Nertsenfokkerij*

Momenteel is het initiatiefwetsvoorstel van de kamerleden Van Velzen/Waalkens over een verbod op de pelsdierhouderij in behandeling bij de Eerste Kamer. De behandeling hiervan wordt afgewacht. Daarna zal de Tweede Kamer worden geïnformeerd over de uitvoering van deze motie.

Motie Van Velzen (SP) C.S. 31 389 XIV nr. 48 (7 oktober 2009)

- *Verzoekt de regering zo spoedig mogelijk, maar in ieder geval voor de zomer 2010, te komen met een positieflijst voor te houden zoogdieren*

Zie paragraaf 8.4 'Positieflijst', actie NDW 73 en NAD 6 en 7.

Motie Thieme (PvdD) en Dibi (GL) 31 389 nr. 55 (7 oktober 2009)

- *Verzoekt de regering onverkort verder te gaan met de uitvoering van beleidsvoornemens op het gebied van dierenwelzijnregelgeving en hiermee niet te wachten tot de Wet dieren van kracht is.*

Deze motie is aangenomen en er wordt overeenkomstig gewerkt.

Motie Ouwehand (PvdD) TK 32 123 XIV nr. 59 (16 november 2009)

- *Verzoekt de regering vissenwelzijn als een van de voorwaarden in het werkprogramma Visserij Innovatie Platform (VIP) op te nemen en daarmee de ontwikkeling van humanere vangst- en dodingmethoden te stimuleren*

De Tweede Kamer wordt hierover binnenkort per brief geïnformeerd.

Motie Atsma (CDA) C.S. TK 32 123 XIV nr. 89 (3 december 2009)

- *Verzoekt de regering een overgangstermijn voor bestaande verrijkte en te verrijken kooien van 1 januari 2017 te verlengen naar 1 januari 2021*

Zie paragraaf 3.9 'Pluimvee'

14 Bijlage 1: Totaaloverzicht acties NDW en NAD

Acties uit de Nota Dierenwelzijn

Burger en consument, het publieke debat (hoofdstuk 4)

1. De landbouwsector opent de deuren; uiterlijk in 2015 is de productiewijze van alle bedrijven transparant.
2. Primaire sector, ketenpartijen, retail, maatschappelijke organisaties en overheid ondertekenen uiterlijk 1 mei 2008 een convenant ten behoeve van een substantieel tussensegment voor varkens en kippenvlees.
3. De overheid zorgt voor gerichte campagnes om duurzame consumptie te stimuleren.
4. De overheid zet zich in voor etikettering op dierenwelzijn via het Europese spoor.
5. De overheid stelt een programma van activiteiten op ten behoeve van een open en eerlijke dialoog over dierenwelzijn.

Landbouwhuisdieren (hoofdstuk 5)

Integraal en diergericht ontwerpen (paragraaf 5.2)

6. De overheid zet zich in voor de ontwikkeling van integraal duurzame stallen.

Integraal beoordelingskader (paragraaf 5.3)

7. De overheid geeft wetenschappers opdracht een afwegingskader te ontwikkelen op basis waarvan de verschillende belangen gewogen kunnen worden. Eind 2008 is dit gereed.
8. De overheid zal vanaf dat moment zorgdragen dat in besluitvorming over belangrijke thema's, de effecten op alle waarden worden getoetst waardoor de afweging transparant wordt.

Robuuste dieren (paragraaf 5.4)

9. De overheid maakt onderzoek naar meer robuuste dieren mogelijk (NWO-LNV onderzoeksprogramma).
10. De sector zet de komende jaren in op het gebruik van meer robuuste dieren.

Internationale inzet (paragraaf 5.5)

11. De overheid zorgt voor een actieve coalitievorming met lidstaten die een voorhoede positie in willen nemen.
12. De overheid zorgt voor een betere bundeling en samenwerking op het terrein van (internationaal) wetenschappelijk onderzoek.
13. De overheid zorgt samen met wetenschappers voor feitelijke en wetenschappelijke gegevens teneinde te komen tot een aanscherping van de Vleeskuikenrichtlijn.
14. De overheid zet zich in voor het behoud van het Europees verbod op de legbatterij per 2012.
15. De overheid zet zich in om in EU-verband uiterlijk 2015 te komen tot het stoppen met castratie.
16. De overheid zet zich in voor een aanscherping van de Transportverordening bij de eerstvolgende evaluatie (transportcondities op de wagen en transportduur).
17. De overheid zet zich op EU-niveau in voor Europese welzijnsregeling voor (opfok) vleeskuikenouderdieren, kalkoenen, nertsen en konijnen.

Sector melkveehouderij (paragraaf 5.6.1)

18. De overheid zet samen met andere partijen in op de introductie van een integraal duurzaam stalsysteem (2010).
19. Hierna ondersteunt de overheid de proefversies van nieuwe integraal duurzame stallen financieel (innovatiemodule uit de LNV -regeling subsidies).
20. De overheid zorgt voor een subsidierегeling voor investeringen door early adopters in integraal duurzame stallen.
21. De overheid stimuleert via het fiscale spoor investeringen in bovenwettelijke welzijns- en milieumaatregelen in stallen (Maatlat duurzame veehouderij/MIA en Vamil).
22. Sectoren en maatschappelijke organisaties zetten o.a. via de activiteiten van Stichting Weidegang in op het bevorderen van de weidegang.
23. De overheid stelt regelgeving op met welzijnseisen voor de huisvesting van melkvee.
24. De overheid onderzoekt en dringt in EU-verband aan op een alternatief (chip of transponder in het oor) voor de huidige grote oorflappen.

25. Met ingang van 1 juni 2008 is het vriesbranden bij koeien een verboden ingreep.

Sector kalverhouderij (paragraaf 5.6.2)

26. De sector draagt zorg voor een verbetering van de transportcondities op de wagens.
27. De sector wordt opgeroepen de mogelijkheden te onderzoeken om minder afhankelijk te worden van de import van kalveren over lange afstand.
28. De sector wordt uit een oogpunt van een verbetering van het dierenwelzijn en ter vermindering van de risico's op insleep van dierziekten opgeroepen een plan op te stellen om te komen tot een vermindering van het aantal verzamelslagen in binnen- en buitenland (gereed 1 juli 2008).
29. De overheid stelt per 2009 de rubber matten verplicht in stallen waar vleeskalveren anders dan op stro worden gehuisvest.
30. De overheid besluit aan de hand van de uitkomsten van de 'welzijnsmonitor vleeskalveren' of verdergaande maatregelen nodig zijn.

Sector Dikbilhouderij (paragraaf 5.6.3)

31. De sector onderzoekt samen met wetenschappers de mogelijkheden om te komen tot een forse vermindering van het aantal keizersnedes.

Sector Varkenshouderij (paragraaf 5.6.4)

32. Afspraken tussen primaire varkenshouderij, maatschappelijke organisaties, verwerkende industrie en de retail over de afzet van varkensvlees van verdoofd gecasteerde biggen voor de Nederlandse markten per 1 januari 2009.
33. De overheid zet zich op EU-niveau in op acceptatie per 2015 van varkens en vlees van varkens die niet gecasteerd zijn.
34. De overheid verbiedt per 2009 het knippen van de hoektanden, enkel vijlen is toegestaan.
35. Op basis van de evaluatie, zet de overheid in op verhoging van de welzijnseisen in de Europese Varkensrichtlijn en het vasthouden aan de Europese verplichting van de groepshuisvesting voor dragende zeugen vanaf 2013.
36. De primaire varkenshouderijsector, maatschappelijke organisaties, de slachterijsector, de veehandel en de veevervoerders stellen een plan op dat gericht is op vergroting van de export van biggen naar Duitsland en het zoeken naar alternatieven voor het lange afstand transport van slachtvarkens (zeugen, vleesvarkens) (gereed 1 maart 2008).
37. De overheid zorgt met alle partijen voor herontwerp van integraal duurzame en diervriendelijke stal- en houderijsystemen voor kraamzeugen, dragende zeugen en gespeende biggen.
38. De overheid ondersteunt de proefversies van nieuwe integraal duurzame stallen financieel (innovatiemodule uit de LNV -regeling subsidies).
39. De overheid zorgt voor een subsidieregeling voor investeringen door early adopters in integraal duurzame stallen.
40. De overheid stimuleert via het fiscale spoor investeringen in bovenwettelijke welzijns- en milieumaatregelen in stallen (Maatlat duurzame veehouderij/MIA en Vamil).
41. Convenant met primaire varkenshouderijsector, verwerkende industrie, retail, horeca, catering, maatschappelijke organisaties en overheid over het ontwikkelen en op de markt brengen van een tussensegment varkensvlees (gereed 1 mei 2008).

Sector pluimveehouderij (paragraaf 5.6.5)

42. Op basis van de resultaten van het Plan van aanpak ingrepen van het bedrijfsleven wordt in 2011 de regelgeving met betrekking tot snavelbehandeling bij legpluimvee aangepast.
43. De overheid draagt zorg voor de implementatie van de Vleeskuikenrichtlijn in nationale regelgeving.
44. De overheid agendaert op EU-niveau de gevolgen van de genetische aanleg voor het welzijn van vleeskuikens (op basis van het onderzoeksrapport van de Commissie in 2010).
45. De overheid zet op EU-niveau in op aanscherping en aanvulling van de normen in de Vleeskuikenrichtlijn ten aanzien van sterfte, voetzoolaandoeningen, borstblaren en bezettingsgraad (bij de evaluatie van de richtlijn in 2012).
46. Samen met andere partijen zet de overheid in op integraal herontwerp van houderijsystemen voor vleeskuikens.
47. De overheid ondersteunt financieel proefversies van nieuwe integraal duurzame pluimveestallen (innovatiemodule uit de LNV -regeling subsidies).
48. De overheid stelt een subsidieregeling open voor investeringen door early adopters in integraal duurzame pluimveestallen.

49. Fiscale stimulering van investeringen in bovenwettelijke welzijns- en milieumaatregelen in pluimveestallen (Maatlat duurzame veehouderij/MIA en Vamil).
50. Convenant met primaire pluimveehouderijsector, verwerkende industrie, retail, horeca, catering, maatschappelijke organisaties en overheid over het uitrollen van bestaande en nieuw te ontwikkelen tussensegmenten pluimveevlees (gereed 1 mei 2008).

Hobbydierhouderij (paragraaf 5.6.8)

51. De overheid zorgt samen met de sector voor gerichte informatievoorziening aan hobbydierhouders over dierenwelzijn.

Verwaarlozing landbouwhuisdieren (paragraaf 5.9)

52. De overheid vraagt de leden van de Werkgroep verwaarlozing landbouwhuisdieren te komen met nieuwe impulsen in de aanpak en preventie van verwaarlozing.

Doden van dieren (paragraaf 5.10)

53. De overheid financiert onderzoek naar bedwelmingsmethoden van eendagskuikens, pluimvee en varkens (eind 2008 gereed).
54. De overheid laat onderzoek uitvoeren naar het maatschappelijk draagvlak voor gentechnologie bij kuikens (1e kwartaal 2008 gereed).
55. Debat met Tweede Kamer over ethisch te kiezen richting rond eendagskuikens (medio 2008).
56. De overheid gaat in overleg met betrokken organisaties om te komen tot meer reversibel bedwelmen van met name runderen (gereed medio 2009).

Transport van dieren (paragraaf 5.11)

57. De sector heeft per 1 januari 2008 geborgde kwaliteitssystemen voor het transport van dieren.
58. De Nederlandse overheid komt in EU-verband met voorstellen tot aanscherping van de Transportverordening.
59. De sector komt uiterlijk op 1 juni 2008 met een plan om te komen tot verbetering van de condities op de wagen voor lange afstandstransporten.
60. De overheid draagt zorg voor de aanpassing van een handhavingsstrategie zodat het nalevingspercentage omhoog gaat en het aantal incidenten sterk wordt teruggebracht.

Vis (hoofdstuk 6)

61. Kweekbedrijven en verwerkingsbedrijven van paling en meerval in Nederland, waar levende vis wordt geslacht, zullen binnen 4 jaar gebruik maken van een diervriendelijkere dodingsmethode.
62. De overheid ontwikkelt een maatlat voor duurzame kweek van vissen, inclusief welzijn. Deze zal worden ingezet voor stimuleringsbeleid.
63. De overheid zorgt voor de ontwikkeling van operationele indicatoren waarmee ongewenste effecten van waterkwaliteit in recirculatiesystemen op welzijn en diergezondheid, geïnventariseerd kunnen worden.
64. De overheid voert vervolgonderzoek uit naar het natuurlijk gedrag en de fysiologie van enkele in Nederland gekweekte vissoorten in relatie tot houderijomstandigheden.
65. De overheid stelt op basis van de uitkomsten van voorgaand onderzoek, randvoorwaarden op voor de aquacultuur.
66. De overheid ondersteunt praktijkonderzoek naar het huidige transport van levende vissen en indien nodig naar mogelijke verbeterpunten.
67. De overheid bevordert met het oog op een duurzame visstand, het terugdringen van bijvangsten en selectievere vangstmethoden.
68. De sector ontwikkelt een internationale gedragscode voor de sportvisserij.
69. Samen met de sportvisserij sector zal de overheid een traject inzetten om de huidige gedragscode, de voorlichting en het toezicht hierop, te evalueren.

Gezelschapsdieren (hoofdstuk 7)

70. Het LICG lanceert in oktober 2007 de website en de eerste campagne.
71. Het LICG zorgt in 2008 voor een 'Dierenbijsluiter'.
72. De overheid verkent in 2008 met het Platform Verantwoord Huisdierbezit de mogelijkheid te komen tot gidsen voor goede praktijken (nadere invulling zorgplicht gezelschapsdieren).
73. De overheid hangt begin 2008 de AMvB inzake de positieflijst voor.
74. Overheid en bedrijfsleven zorgen er voor dat eind 2008 een certificatiesysteem voor honden en katten operationeel is.

75. De overheid stelt met ingang van 2011 een I&R voor honden verplicht. Met de sector wordt gesproken over de opzet van de uitvoering.
76. De Raad van Beheer op Kynologisch Gebied komt uiterlijk september 2008 met een plan van aanpak voor de aanpak van erfelijke problemen bij rashonden.
77. De overheid voert de evaluatie van de Regeling agressieve dieren (RAD) uit en besluit voor de zomer 2008 over de uitkomsten en vervolgstappen.
78. De overheid vraagt RUU, faculteit diergeneeskunde een cursusmodule op te zetten voor personeel op dierenambulances.
79. De overheid overlegt met brancheorganisaties van dierenambulances om te komen tot verdergaande professionalisering.
80. Rijksoverheid overlegt met andere overheden om te bezien hoe goede lokale initiatieven breder navolging kunnen krijgen.
81. De overheid breidt de handhavingcapaciteit voor gezelschapsdieren per 2008 uit met 3 fte.

Paarden (hoofdstuk 8)

82. De sector komt binnen een jaar met een plan van aanpak om te komen tot de noodzakelijke welzijnsverbeteringen (huisvesting, voeding, transport en trainingsmethoden), waarbij ik inzet op een realisatie binnen 3 jaar. Wanneer dit niet gebeurt zal de overheid regels stellen.
83. De sector wordt gevraagd zijn verantwoordelijkheid te nemen en het couperen van paardenstaarten te beëindigen. Tevens zet de overheid zich in voor agendering binnen de EU.

Dierentuinen en circussen (hoofdstuk 9)

84. Evaluatie Dierentuinenbesluit (afgerond eind 2008).
85. Onderzoek naar het dierenwelzijn van circusdieren (gereed december 2008), waarna besluitvorming.

Dieren in de natuur (hoofdstuk 10)

Populatiebeheer en schadebestrijding

86. Ontwikkeling van alternatieve preventieve middelen om faunaschade aan landbouwgewassen te voorkomen. Hierdoor kan het afschot van dieren worden verminderd.

Opvang gewonde dieren

87. De opvangsector heeft in 2007 een opvangprotocol ontwikkeld dat door LNV is goedgekeurd. LNV gaat hierop handhaven waardoor de kwaliteit van de opvang verbetert.

In het wild levende grazers

88. Betere inbedding van het aspect dierenwelzijn in het beheer van de in het wild levende grazers door onnodig lijden te voorkomen door het hanteren van duidelijke afschotcriteria en via de inrichting van het leefgebied.
89. Vervreemding van de natuur verminderen, met name bij de jeugd. Verhoging ecologische kennis, rol van dieren in het ecosysteem en het belang van duurzame populaties.
90. Maatschappelijk besef van 'wildheid' natuurdieren groeit. Voorlichting door met name terreinbeherende organisaties.

Plaagdieren

91. Bij het toestaan van nieuwe bestrijdingsmethoden wordt het aspect van dierenwelzijn zorgvuldig meegenomen.

Proefdieren (hoofdstuk 11)

Evaluatie van de Wod

92. Nederlandse discussie over de 3 thema's van de evaluatie Wod. De evaluatie van de Wet op de dierproeven (Wod), "Een noodzakelijk kwaad" 1 heeft geleid tot een aantal aanbevelingen. De belangrijkste onderwerpen kunnen worden ingedeeld in drie verschillende thema's: a) openheid en openbaarheid; b) ethische aspecten; en c) toezicht. De ministers van VWS en LNV sturen een brief aan de Tweede Kamer (beleidsvoornemens dierproeven en biotechnologie bij dieren) over de uitkomsten van de Nederlandse discussie met betrekking tot de hierboven genoemde thema's. Samen met de betrokken partijen zal worden gestreefd naar aanpassingen in het beleid aan de hand van de drie thema's.

Herziening Europese dierproevenrichtlijn (86/609/EEG)

93. De overheid zal de uitkomsten van de discussie in Nederland zoals genoemd staat onder 9.1.1 inbrengen bij het proces van herziening van 86/609/EEG.

Acties uit de Nationale Agenda Diergezondheid

Gezelschapsdieren (hoofdstuk 3.2)

1. De eigenaren van gezelschapsdieren informeren zich over de consequenties van de aanschaf van een gezelschapsdier en de juiste diergeneeskundige zorg.
2. De eigenaren van gezelschapsdieren verlenen aan hun dier de juiste (diergeneeskundige) zorg.
3. De eigenaren van gezelschapsdieren en de gezelschapsdierensector zorgen zelf voor een goede organisatie van hun belangengroepen en voor zover deze al ontwikkeld zijn, breiden ze deze uit.
4. 2008-2009: er wordt een verkenning uitgevoerd om de rollen en verantwoordelijkheden met betrekking tot de gezondheid van gezelschapsdieren voor overheid, eigenaar en sector inzichtelijk te krijgen.
5. 2009-2010: aansluitend op de verkenning en de uitkomst hiervan wordt een communicatiestrategie opgezet specifiek gericht op houders van gezelschapsdieren. Deze communicatiestrategie wordt opgezet, samen met de dierenartsen (KNMVD), wetenschappers (FD), dierenwinkels en aanverwante sectoren, zoals hondenscholen en het Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren (LICG) opgezet.
6. 2007-2008: de risico's van dierziekten voor dier en mens die bij gezelschapsdieren kunnen voorkomen, worden geïnventariseerd. Hierbij wordt vooral aandacht besteed aan de *emerging diseases* en *emerging zoonosen*.
7. 2007-2008: de diersoorten op de positieflijst worden geïnventariseerd op het voorkomen en mogelijke insleep van dierziekten en zoonosen.
8. 2008-2009: faciliteren van de zelforganisatie van de houders van de gezelschapsdieren en de gezelschapsdierensector in het kader van diergezondheid.

Hobbydieren (hoofdstuk 3.3)

9. 2007-2009: hobbydierhouders kunnen zelf de organisatie van hun belangengroep op zich nemen en, voor zover deze al ontwikkeld is, uitbreiden.
10. 2007-2015: hobbydierhouders kunnen zichzelf scholen daar waar kennis ontbreekt over de zorg voor hun dieren en over de gezondheidsrisico's van hun dieren.
11. 2007-2015: van de hobbydierhouders mag verwacht worden dat ze hun dieren optimaal verzorgen en dat ze zelf de nodige hygiëne- en andere preventiemaatregelen nemen bij hun dieren om te proberen dierziekten te voorkomen.
12. In 2008 zal de overheid in overleg met hobbydierhouders een communicatiebeleid opzetten dat specifiek is afgestemd op hobbydierhouders. Hierbij wordt extra aandacht besteed aan het ontwikkelen van nieuwe communicatiemiddelen. Verder zal er een verkenning plaats vinden of het begrip hobbydierhouder nader gedefinieerd kan of moet worden.
13. Faciliteren van de zelforganisatie van hobbydierhouders. Vanaf 2008 zal worden verkend wat daarvoor de beste manier is.
14. 2007-2009: internationaal lobbyen om het gedifferentieerde beleid ten aanzien van de bestrijding internationaal geaccepteerd te krijgen (inbreng in het kader van CAHP).
15. 2009-2010: alternatieven onderzoeken voor de identificatie van hobbydieren. Daar waar hobbydierhouders bezwaar hebben tegen de gebruikte identificatiemiddelen wordt gekeken naar alternatieve identificatiemogelijkheden zoals bijvoorbeeld injectaattransponders.
16. 2011: het door de overheid uitgevoerde communicatiebeleid voor hobbydierhouders evalueren.
17. 2015: onderzoek uitvoeren naar de mate waarin hobbydierhouders zich bewust zijn van diergezondheidsrisico's.
18. 2008-2009: verbetering van risico-analyse voor beleidsbeslissingen om maatwerk mogelijk te maken (zie hoofdstuk 4.2, Risicoanalyse).
19. Differentiatie is één van de kernpunten die Nederland in Brussel uitdraagt bij de ontwikkeling en implementatie van de Europese strategie diergezondheid 2007-2013 (CAHP).
20. 2008-2010: aanpassen van eigen regelgeving om maatwerk mogelijk te maken.

Commercieel gehouden dieren (hoofdstuk 3.4)

Bedrijfsgebonden diergezondheidsproblemen (acties sector)

21. 2007-2015: vermindering van belangrijke bedrijfsgebonden dierziekten, onder meer ter uitvoering van een door de betrokken sector opgesteld plan hiervoor.

22. 2007-2015: bij de ontwikkeling van nieuwe houderijsystemen wordt nadrukkelijk rekening gehouden met diergezondheid. Zie ook het hoofdstuk integraal ontwerpen in de Nota Dierenwelzijn.

Preventie (acties sector)

23. 2008-2010: het opzetten van kwaliteitssystemen met daaraan gekoppeld preventiemaatregelen, om een hoog niveau van dierziektepreventie te garanderen en risicobewust ondernemerschap te stimuleren.
24. 2008-2010: ontwikkelen van systemen voor de reiniging en ontsmetting van veewagens die verder worden verwezenlijkt.
25. 2008-2009: ontwikkelen van een plan om in het binnen- en het buitenland het aantal verzamelslagen te verminderen, uit oogpunt van diergezondheid en dierenwelzijn (zie ook Nota Dierenwelzijn).

Bestrijding (acties sector)

26. 2008-2015: communicatie naar de achterban over de dierziektebestrijding en de maatregelen in tijden van een crisis.
27. 2008-2015: input leveren aan overheid voor het vormgeven van de maatregelen in tijden van een crisis.

Vaccinatie (actie sector)

28. 2007-2008: afspraken maken over de afzet van producten van dieren die in het kader van bestrijding of preventie zijn gevaccineerd.

Natuurlijke weerstand (actie sector)

29. 2007-2015: onderzoeken hoe de natuurlijke weerstand ingezet kan worden in het verbeteren van de gezondheid van de dieren.

Structuur veehouderij (actie sector)

30. 2007-2015: de structuur van de houderij wordt op onderdelen ter discussie gesteld om de diergezondheid te verbeteren en om de huidige risico's van dierziekte-insleep te verminderen.

Bedrijfsgebonden diergezondheidsproblemen (acties sector samen met de overheid)

31. In 2008 samen met de rundvee-, pluimvee-, varkens-, schapen- en geitensectoren een verkenning uitvoeren naar de rol van de overheid bij bedrijfsgebonden ziekten.
32. In 2008 samen met de rundvee-, pluimvee-, varkens-, schapen- en geitensectoren een plan opstellen over de vermindering van belangrijke bedrijfsgebonden diergezondheidsproblemen.

Preventie (acties sector samen met de overheid)

33. In 2008 maken de overheid en het bedrijfsleven afspraken over het zelfstandig invoeren van preventiemaatregelen door de sector. De uitvoering van deze afspraken geschiedt in 2009-2011.
34. In 2012 een evaluatie uitvoeren van de werking van de nieuwe preventieregelgeving en preventiemaatregelen.
35. 2008-2009: onderzoeken in hoeverre diercontacten, die een gevaar vormen voor insleep en verspreiding van dierziekten, verder beperkt kunnen worden
36. 2008-2009: het systeem van identificatie en registratie van schapen en geiten op orde brengen middels een elektronisch I&R systeem.
37. 2008-2015: het systeem van identificatie en registratie actueel houden en mogelijk uitbouwen.

Bestrijding (acties sector samen met de overheid)

38. 2008-2009: categoriseren van dierziekten waarmee de verantwoordelijkheidsverdeling duidelijk wordt voor de bestrijding van dierziekten, zie hoofdstuk 4.3.
39. 2008: bedrijfsleven en overheid brengen met behulp van een pilot de consequenties van OIE-compartimentering in kaart.
40. 2009-2013: bedrijfsleven en overheid geven ieder invulling aan hun respectievelijke aandeel in OIE-compartimentering.
41. 2008-2010: verkennen hoe de *early warning* systematiek verder kan worden verbeterd.
42. 2009-2010: verkennen in hoeverre de inbreng van de stakeholders in tijden van dierziekte-uitbraken beter kan worden benut in de besluitvorming over de bestrijding.

Vaccinatie (acties sector samen met de overheid)

43. 2007-2015: bij landen binnen en buiten de EU lobbyen voor het wegnemen van belemmeringen voor de afzet van producten van dieren die in het kader van bestrijding of preventief zijn gevaccineerd.

44. 2007-2015: samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven om nieuwe en betere vaccins en diagnostische middelen op de markt te brengen.
45. 2007-2015: blijvende inzet voor de verbetering van de internationale standaarden in OIE-verband en relevante wetgeving in EU-verband op het gebied van vaccinatie.

Natuurlijke weerstand (acties sector samen met de overheid)

46. 2009-2015: één of meer pilotstudies en praktijkleernetwerken (zgn. communities of practice) starten, waarin onderzoekers en veehouders een lerende innovatiecyclus doorlopen en beschikbare kennis gecommuniceerd wordt.
47. 2015: de balans over de kennis over basale (natuurlijke) weerstand wordt opnieuw opgemaakt en – indien mogelijk - ontwikkelt het bedrijfsleven vervolgens in samenwerking met de overheid een plan van aanpak om deze mogelijkheden in de praktijk te brengen. Als planvorming niet mogelijk is, wordt de noodzaak van verder onderzoek in beeld gebracht.

Structuur van de veehouderij (actie sector samen met de overheid)

48. 2008-2015: bij maatschappelijke en politieke discussies over de structuur van de veehouderij het aspect diergezondheid sterk en krachtig inbrengen als één van de centrale thema's waar over gepraat moet worden.

Preventie (acties overheid)

49. 2007: De herziening van de preventiereggeving wordt afgerond.
50. 2008: De herziening van het handhavingsbeleid van preventieregels wordt afgerond.

Bestrijding (acties overheid)

51. 2008-2015: het bestrijdingsbeleid via de beleidsdraaiboeken geactualiseerd houden. Dit beleid afstemmen op de maatschappelijke behoeftes. Dit houdt in: meer maatwerk, meer alternatieven voor (preventief) ruimen en het opbouwen van een brede maatschappelijke steun.
52. 2008-2015: regelmatig blijven oefenen van de beleidsdraaiboeken met de crisisorganisatie.
53. 2007-2015: er worden goede afspraken gemaakt over de aanpak van de bestrijding van besmettelijke dierziekten met de buurlanden en andere relevante lidstaten. Waar nodig wordt er samen geoefend.
54. 2007-2015: voortdurende inzet in internationaal verband om de Nederlandse visie zoveel mogelijk geaccepteerd te krijgen

Dieren in de natuur en bedreigde gehouden dieren (hoofdstuk 3.5)

55. In 2008 afronden van een verkenning naar de uitbreiding van de monitoring en de coördinatie. Een coördinatierol van het Dutch Wildlife Health Centre, in samenwerking met kennisinstituten op het gebied van ecologie, epidemiologie en diergeneeskunde, wordt hierbij onderzocht.
56. In 2009-2010 opstellen van een monitoringsplan en een communicatieplan om de bestaande monitoring van de mate van voorkomen van besmettelijke dierziekten in wilde populaties en vogels uit te breiden.
57. In 2010-2011 stelt de overheid, samen met commerciële dierhouders en natuurorganisaties een communicatieplan op om op basis van risico-analyse en monitoring de werkelijke risico's in beeld te krijgen, het maatschappelijk beeld ten aanzien van de rol van wilde dieren bij de verspreiding van dierziekten meer in evenwicht te krijgen en hierdoor de communicatie tussen de partijen te verbeteren.
58. 2007-2015: provincies maken samen met de veehouderijsector een gezamenlijk inrichtingsplan per robuuste verbinding om mede op basis van risico-analyse de risico's op de verspreiding van dierziekten door wilde dieren tegen te gaan. Mogelijke maatregelen zijn: voorkomen van directe contacten tussen wilde dieren en landbouwhuisdieren door zonering of afscherming (varkens met vrije uitloop tijdelijk binnen; tijdelijk opstallen koeien, afrasteren agrarische bedrijven of natuurgebieden). Deze plannen en de daarbij behorende verantwoordelijkheidsverdeling wordt op bestuurlijk niveau tussen terreinbeheerders, agrariërs, rijk en provincies vastgelegd.
59. 2007-2015: de beheersbaarheid van een uitbraak van een dierziekte wordt meegenomen bij de inrichting van de ecologische hoofdstructuur.
60. 2007-2015: aandacht voor een verhoogde inzet van provincies bij de realisatie van het nulstandbeleid wilde zwijnen. Uitgezonderd zijn de leefgebieden voor wilde zwijnen, de Veluwe en de Meinweg.

Paarden (hoofdstuk 3.6)

61. 2007-2008 werkt de Sectorraad Paarden aan een verdere professionalisering van de vertegenwoordiging van de paardensector.

62. 2007-2015: voor communicatie over en het betrekken van de volledige achterban bij diergezondheidsonderwerpen wordt een communicatieplan ontwikkeld.
63. 2007-2008: de sector zorgt dat ze goed voorbereid is op de rollen en verantwoordelijkheden die ze zelf heeft ten tijde van een dierziektecrisis
64. 2008-2010: de diergezondheidsproblemen op individueel niveau worden meegenomen in de acties die genomen worden in het kader van welzijnsverbetering van paarden.
65. In 2008 zorgt de sector samen met LNV voor educatie en voorlichting over paardenziekten die een probleem kunnen geven op populatieniveau of een gevaar voor de volksgezondheid met zich mee kunnen brengen. Doelgroep is hier de paardeneigenaren.
66. Eind 2007 begint de Groep Gezondheidszorg Paard van de KNMvD met het ontwikkelen van leidraden voor besmettelijke paardenziekten voor dierenartsen. LNV ondersteunt dit initiatief. Dit zal bijdragen aan een betere en snelle herkenning van paardenziekten.
67. In 2008-2009 gaat LNV samen met de Sectorraad Paarden kijken naar de mogelijkheden die aanpassing van het huidige I&R systeem voor dierziektebestrijding kan bieden.
68. In 2008-2009 gaat de Sectorraad Paarden samen met LNV kijken wat de doelstellingen van een monitoringssysteem naar ziekten bij paarden moeten zijn en of het nodig is een monitoringssysteem te ontwikkelen.
69. In 2008 zal voor bepaalde ziekten verduidelijkt en geëxpliciteerd worden hoe rollen en verantwoordelijkheden met betrekking tot die ziekten liggen. Hiervoor sluiten we aan bij de voorgenomen actie voor de categorisatie van dierziekten, zoals beschreven in hoofdstuk 4.3.
70. In 2007-2008 zorgt de Sectorraad Paarden samen met LNV voor bewustwording van de sector over de risico's van de vele transportbewegingen van paarden, onder andere door communicatie over zeer besmettelijke ziekten. Waar mogelijk en nodig wordt actie ondernomen om risico's te beperken. Speerpunt hierbij is het voorkomen van insleep van dierziekten.
71. In 2008-2009 doen we samen met de paardensector een verkenning naar de mogelijkheden om ook voor de paardensector te komen tot een systeem van privaat-publieke kostenverdeling bij bestrijding van een paardenziekte.
72. In 2007-2008 geeft LNV opdracht voor onderzoek naar vectorgebonden ziekten.
73. 2008-2010: LNV zal daar waar mogelijk onderzoek voor het ontwikkelen van een paardenpest vaccin faciliteren.
74. In 2007-2008 maakt LNV een beleidsdraaiboek voor Afrikaanse paardenpest en betreft de paardensector in de ontwikkeling van dit beleid.
75. In 2007-2008 wordt in opdracht van LNV in beeld gebracht welke zoönosen in de toekomst voor Nederland van belang kunnen zijn en wat de risico's zijn.

Vissen en schaal- en schelpdieren (hoofdstuk 3.7)

76. Kennisniveau van viskwekers verbeteren door een betere ketenorganisatie.
77. Een groter draagvlak creëren bij de viskwekers voor de noodzaak binnen de gedragscode te opereren zodat de gedragscode door alle bedrijven wordt erkend en nageleefd.
78. LNV zal met de sector nader inventariseren welke aspecten van visgezondheid prioriteit hebben en een gezamenlijk actieplan opstellen. Onderdeel daarvan is in ieder geval voorlichting over visziekten en preventie.
79. LNV gaat met de KNMvD na op welke wijze de kennis over visziekten bij dierenartsen kan worden verbeterd.
80. LNV laat onderzoek doen naar de effecten van het houden van vis in gesloten recirculatiesystemen op de gezondheid vissen.

Risicogebaseerd beleid (hoofdstuk 4.2)

81. 2008-2015: verder ontwikkelen van het instrument risico-analyses als beleidsinstrument en optimaliseren van de toepassing.
82. 2008-2010: ontwikkelen van een heldere structuur en organisatie voor risicoanalyse. Met 'organisatie' wordt hier bedoeld het proces van vraag tot advies en implementatie. De overheid (LNV, VWA) neemt hiervoor het initiatief, in samenwerking met CIDC, RIKILT, RIVM, WUR/ASG en andere relevante organisaties. Bovendien zullen er relaties worden ontwikkeld met andere landen die risicoanalyse-units hebben ingesteld (Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Zwitserland, Nieuw-Zeeland, Canada, USA). Dit helpt de eigen structuren beter te ontwikkelen en beter gebruik te maken van de ervaringen omtrent organisatie en kennis. Gegevens- en informatiekkanalen die nodig zijn voor het kunnen uitvoeren van risico-analyses zullen worden ontwikkeld. Ook hier zou dat waar nodig en nuttig internationaal moeten plaatsvinden.
83. 2008-2010: goede protocollen/afspraken maken om vragen, resultaten en adviezen op de juiste manier en tijdig op de juiste plek te krijgen. Daarmee bereiken we dat het proces voor iedere betrokkene helder en transparant wordt.
84. In 2008 wordt een communicatieplan ontwikkeld waarin is aangegeven welke mogelijkheden er zijn om bekendheid te geven aan de resultaten van risicoanalyses (bijvoorbeeld via internet).

85. Nederland zal in 2008 het onderwerp risicoanalyse ook Europees agenderen, in het kader van EFSA en in het kader van herziening van het Europees diergezondheidsbeleid. Er wordt gestreefd naar een Europees netwerk voor risicobeoordeling. De Nederlandse overheid kan daarbij voortborduren op stappen die al zijn gezet op dit gebied in het kader van het EU Network of Excellence EPIZONE. Enerzijds kan hierdoor expertise tussen landen worden uitgewisseld en anderzijds stimuleert dit de toepassing van risicoanalyse bij ontwikkelen van diergezondheidsmaatregelen. Voor nieuw opkomende risico's is het bijvoorbeeld heel nuttig gebruik te kunnen maken van expertise uit landen waar men ervaring met het risico of het gevaar heeft. Een sterkere rol voor de EFSA wordt gecreëerd.
86. In 2007-2008 zal worden verkend welke rol het bedrijfsleven zelf kan spelen in relatie tot de risico-analyses voor diergezondheid.

Categorisatie van dierziekten (hoofdstuk 4.3)

87. 2007-2008: categorisatie van dierziekten in overleg met het bedrijfsleven.
88. 2007-2008: de categorisatie van dierziekten zal door Nederland worden ingebracht bij de ontwikkeling van de Europese diergezondheidsstrategie 2007-2013 (CAHP).

Kostentoedeling dierziektebestrijding (hoofdstuk 4.4)

89. 2008 - 2010: voorbereiden verlenging en aanpassing convenant financiering bestrijding besmettelijke dierziekten LNV - PVV- PPE- PZ.
90. 2008 - 2010: actieve rol in EU-verband voor de uitwerking van de harmonisatie van de kostentoedeling volgens het Nederlandse model.
91. 2008 - 2010: de overheid ondersteunt initiatieven van de sector om instrumenten te ontwikkelen voor het afdekken van ondernemersrisico, bijvoorbeeld via verzekeringen.
92. 2008 - 2010: de overheid ondersteunt initiatieven van de sector bij het ontwikkelen van instrumenten voor de differentiatie naar risicoprofiel.
93. In 2008-2009: een verkenning naar de mogelijkheden om ook voor de paardensector te komen tot een systeem van private-publieke kostenverdeling bij bestrijding van een paardenziekte.

Veterinaire organisatie en infrastructuur (hoofdstuk 4.5)

94. Gaan mee met de tijd en technologische ontwikkeling, en nemen gericht actie om op deze veranderingen in te spelen.
95. Zoeken naar samenwerking in binnen- en buitenland ter versterking van de positie.
96. Verkenning naar rollen en verantwoordelijkheden binnen de veterinaire organisatie, passend bij de tijd en technologische ontwikkeling.
97. Samen met betrokken partijen past LNV de crisisorganisatie waar nodig aan, rekeninghoudend met veranderende omstandigheden.
98. Samen met KNMvD en Faculteit Diergeneeskunde wordt een verkenning gedaan of de rol van de dierenarts als poortwachter en als eerste schakel in de veterinaire infrastructuur verdere ondersteuning verdient vanuit het publieke domein.
99. Laboratoria stimuleren tot EU-samenwerking, zowel voor expertiseuitwisseling als voor verdere specialisatie in bepaalde ziekten.
100. 2008: de huidige crisisorganisatie wordt tegen het licht gehouden om te kijken waar verbeteringen mogelijk zijn in relatie tot technologische ontwikkeling en de wens tot efficiency verhoging. Hierbij kijken we ook hoe we (nog) beter gebruik kunnen maken van de samenhang tussen de veterinaire kennisinfrastructuur en de crisisorganisatie.

Diergeneesmiddelen (hoofdstuk 4.6)

101. Om tot een daadwerkelijke vermindering van antibioticumresistentie en antibioticumgebruik en verantwoord gebruik van diergeneesmiddelen te komen, zal ik voorafgaand aan de in te stellen maatregelen met de diverse stakeholders afspraken maken over realistische maar ambitieuze targets.
102. Uiterlijk eind van dit jaar verstuur ik de Beleidsstrategie antibioticumresistentie naar de Tweede Kamer met een pakket van maatregelen om de boven beschreven doelen te realiseren.

Kennis, research en development (hoofdstuk 4.7)

103. De komende jaren wil ik samen met dierhouders nadenken over oplossingen voor diergezondheidsproblemen en daarbij gebruik maken van kennis bij het bedrijfsleven.
104. 2007-2015: versterken van de internationale samenwerking en afstemming tussen kennisinstellingen door samen met andere overheden een ERA-net Diergezondheid op te zetten en hieraan deel te nemen. Eind 2007 vindt de oprichting ERA-net Diergezondheid plaats.
105. 2007-2010: ontwikkeling van een instrumentarium om de kennis op het gebied van diergezondheid bij (toekomstige) dierhouders en beroepsgroepen te vergroten.

106. 2007: actualiseren van Kennisagenda Diergezondheid op basis van de Nationale Agenda Diergezondheid. Hierbij kijken we met name naar de nieuwe aandachtsvelden in het toekomstige diergezondheidsbeleid:
- Nieuwe diercategorieën gezelschapsdieren en paarden
  - Verbreding naar bedrijfsgebonden ziekten
  - Preventie gebaseerd op risico-analyses
  - Versterken samenwerking tussen overheid en maatschappelijke groepen
  - Versterking inzet 'zachte' instrumenten (o.a. faciliteren/communiceren) in plaats van wet- en regelgeving
  - Ontwikkeling nieuwe financieringsinstrumenten
107. 2008-2015: het actueel houden van de Kennisagenda Diergezondheid (jaarlijkse update vanaf 2007).
108. 2007-2015: vanuit de Kennisagenda Diergezondheid sturen op kennisontwikkeling en meer dan voorheen op kennisverspreiding en kennisbenutting.
109. 2008-2015: Het bevorderen van meer en bredere samenwerking tussen onderzoeksinstituten. Dit doen we door de Kennisketen Infectieziekten Dier meer te benutten, en door uitbreiding van samenwerking met instituten op het gebied van humane gezondheidszorg. Vooral onderzoek aan (potentiële) zoönosen, nieuwe bedreigingen en antibiotica lenen zich goed voor deze samenwerking.
110. 2007-2010: de contactstructuur tussen praktijk-bedrijfsleven, beleid en onderzoek versterken door het starten van kenniskringen.
111. 2008-2015: Een grotere rol voor diergezondheidszorg in de lesprogramma's van het algemeen middelbaar en beroepsonderwijs; nascholingscursussen voor dierhouders en beroepsgroepen.

Paragraaf 4.8 Klimaatverandering, globalisering en emerging diseases (hoofdstuk 4.8)

112. Ik doe een dringend beroep op burgers om geen risicovolle planten, dieren en producten uit derde landen mee te nemen.
113. In 2009 wordt een informatiecampagne georganiseerd door de reisbrancheorganisatie (bv. ANVR) in samenwerking met de overheid zodat de reiziger zich bewust is van risico's op insleep en verspreiding van dierziekten door reizen en weet hoe deze risico's te beperken.
114. Om kennis over emerging diseases te vergroten, wordt verder geïnvesteerd in de insectenkunde (entomologie) en de diagnostiek van door insecten overgebrachte dierziekten en hun vectoren. Daarnaast zal er samenwerking worden gezocht met andere laboratoria in de EU op het gebied van emerging diseases.
115. Vanaf 2008 zullen de effecten van klimaatverandering en de kans op emerging diseases nadrukkelijk worden meegenomen in risicoanalyses (zie hoofdstuk 4.2, Risico-analyses).
116. Om integraler te werk te kunnen gaan, zal in 2008 een verkenning worden uitgevoerd hoe de overheidsorganisatie op het gebied van de bestrijding van emerging diseases optimaal vorm kan worden gegeven. Afstemming hierover zal plaatsvinden tussen de verschillende ministeries (VWS, LNV), onderzoeksinstituten (WUR, RIVM, CIDC, CIB, FD en GD) en uitvoeringsorganisaties (VWA, AID).
117. De kans op insleep van buitenlandse dierziekten zal in 2008 verkleind worden door de controles aan de grens (bijvoorbeeld Schiphol) op de insleep van dierlijke producten verder te perfectioneren. Dit gebeurt onder andere door risicogebaseerd te werken, gericht te intensiveren en het gebruik van nieuwe methoden, zoals de inzet van honden.
118. Het beleid voor een aantal emerging diseases wordt vanaf 2007 verder uitgewerkt in een aantal beleidsdraaiboeken, te weten een beleidsdraaiboek voor Afrikaanse paardenpest en exotische ziekten die op de mens kunnen overslaan.
119. Om dierziekten aan de bron te bestrijden worden een aantal programma's opgezet waarbij we technische assistentie leveren aan onder andere Turkije, Indonesië en Egypte (zie hoofdstuk 4.9, Bestrijden aan de bron).

Bestrijden aan de bron (hoofdstuk 4.9)

120. Het is ook in het belang van de sector om relevante diergezondheidsproblemen bij belangrijke handelspartners op te lossen. Ik doe daarom een beroep op de sector om in andere landen activiteiten te ontplooiën op het gebied van kennisoverdracht.
121. Tot 2010 worden projecten ontwikkeld gericht op de bestrijding van hoogpathogene aviëre influenza (Indonesië, Vietnam, China, Egypte, Roemenië, Turkije). In het kader van de bilaterale samenwerking levert LNV vanuit kennisinstellingen technische assistentie bij de opbouw van bestrijdingscapaciteit.
122. LNV levert in 2007, 2008 en 2009 technische assistentie bij de bestrijding van klassieke varkenspest in Roemenië en Bulgarije.
123. LNV gaat door met de reguliere bilaterale samenwerking met buurlanden (en bepaalde andere relevante EU-landen) op het gebied van preventie en bestrijding.

124. 2008-2015: Nederland organiseert en stimuleert samenwerking tussen 'donorlanden' in organisaties als FAO, EU en OIE om ontwikkelingsprojecten op het gebied van diergezondheid te starten. Daarnaast zal Nederland deze multilaterale organisaties aanzetten tot ondersteuning van getroffen landen.
125. 2007-2015: de wetenschappelijke samenwerking met andere landen (o.a. Zuid-Afrika) op het gebied van opkomende dierziekten wordt verstevigd.
126. 2008-2015: Het verlenen van technische assistentie en het uitwisselen van kennis tussen Nederlandse en buitenlandse instituten rond emerging diseases, zoals blauwtong, Rift Valley Fever, Afrikaanse varkenspest.
127. LNV-activiteiten richten zich op bilaterale samenwerking met Aziatische en Afrikaanse landen. In deze projecten wordt tot 2010 het hoofddoel nagestreefd de insleep van dierziekten in Nederland te beperken om een hogere veterinaire veiligheid in Nederland te kunnen bereiken. Dit wordt aangepakt door meer zicht te krijgen op de infectiehaarden in Azië en Afrika en hierover meer kennis uit te wisselen. Nederland levert hiertoe, vanuit de kennisinstellingen, veterinaire-technische expertise aan deze landen. De Nederlandse inzet zal bijdragen aan een verbeterde veterinaire controle, een functionerend monitoringssysteem en de aanwezigheid van operationele draaiboeken voor de dierziektebestrijding in 2010. Voor Indonesië loopt tot 2010 al een groot project. Daarnaast zullen vergelijkbare activiteiten geïnitieerd worden, onder andere voor Egypte, Turkije, en Roemenië en Bulgarije op het gebied van respectievelijk AI en KVP.

Bijlage 2: Samenhang tussen Voortgangsrapportage Nota Dierenwelzijn en Nationale Agenda Diergezondheid & meetpunten in Staat van het Dier

Hoofdstuk in Voortgangsrapportage	Meetpunt in Staat van het Dier
2 Burger en consument	? Percentage van de Nederlandse bevolking, dat zich realiseert dat men door de keuze voor bepaalde producten invloed heeft op het welzijn van dieren in de veehouderij ? Percentage consumenten, dat dierenwelzijn meeweegt bij aankoopbeslissingen van dierlijke producten
3 Landbouwhuisdieren	? Ongeriefanalyses c.q. inschattingen door experts ? Aantal meldingen en bevindingen van verwaarlozing of mishandeling van dieren ? Percentage integraal duurzame stallen ? Transport van levende dieren van en naar Nederland ? Voortgang in vermindering van ingrepen ? Voortgang in verbetering bedwelmingmethoden ? Aantal zichtstallen, aantal bedrijven met weidegang, aantal bedrijven met een publiekstak ? Aanwezigheid van bestrijdingsplichtige en van bedrijfsgebonden dierziekten ? Gebruik van diergeneesmiddelen ? Niveau van naleving van het preventiebeleid
4 Hobbydieren	? Ongeriefanalyses c.q. inschattingen door experts ? Aantal meldingen en bevindingen van verwaarlozing of mishandeling van dieren ? Investerings van de overheid in kennisbevordering bij houders van hobbydieren ? Aantal hits op de websites van LKLH
5 Paarden	? Ongeriefanalyses c.q. inschattingen door experts ? Aantal meldingen en bevindingen van verwaarlozing of mishandeling van dieren
6 Dieren in de natuur	Maken geen onderdeel uit van Staat van het dier
7 Vissen	? Voortgang in verbetering bedwelmingmethoden
8 Gezelschapsdieren	? Ongeriefanalyses c.q. inschattingen door experts ? Aantal meldingen en bevindingen van verwaarlozing of mishandeling van dieren ? Aantal dieren in asiels en opvang ? Investerings van de overheid in kennisbevordering bij houders van gezelschapsdieren ? Aantal hits op de websites van LICG en PVH
9 Dierentuindieren	Zie 'alle diercategorieën'
10 Circusdieren	Zie 'alle diercategorieën'
11 Proefdieren	Maken geen onderdeel uit van Staat van het dier
12 Diergezondheid horizontale thema's	? Kwaliteit en beschikbaarheid van diergezondheidszorg

Alle diercategorieën	? Ontwikkeling in nationale wet- en regelgeving & mate
----------------------	--

	<p>waarin Nederland in wet- en regelgeving in de EU voorloopt</p> <ul style="list-style-type: none"> ? Het aandeel bedrijven dat voldoet aan alle wettelijke eisen op het gebied van dierenwelzijn ? Het aandeel bedrijven dat bovenwettelijke, welzijnsbevorderende maatregelen neemt ? Beschikbaarheid en deelname aan kwaliteits- en certificeringssystemen ? Investerings door de overheid in onderzoek op het gebied van dierenwelzijn, dierziekten en diergezondheid ? Investerings door de overheid in onderwijs op het gebied van dierenwelzijn, dierziekten en diergezondheid
--	---

16 Bijlage 3: Afgeronde acties in 2008 en 2009

In onderstaande tabel zijn de acties uit de Nota Dierenwelzijn (NDW) en Nationale Agenda Diergezondheid (NAD) opgenomen die in 2008 en 2009 zijn afgerond. Sommige van deze acties hebben een vervolg gekregen. Daar waar dit het geval is, zijn ze nog in de voortgangsrapportage opgenomen.

Thema	2008		2009	
	NDW	NAD	NDW	NAD
Burger en consument			2/41/50	
Landbouwhuisdieren	22, 25, 28, 34, 53-1, 54	25, 49, 50 (24, 35 vervallen)	7, 11, 14, 32, 52, 53-2	23, 27, 31, 36, 42
Hobbydieren		9, 13		
Paarden	83		82	66, 72
Dieren in de natuur		55	87	
Vissen	68		62	
Gezelschapsdieren	70, 71, 77, 78, 81	1, 2, 3	79	4, 8
Dierentuindieren			84	
Circusdieren			85	
Proefdieren	92, 94			
Diergezondheid horizontale thema's		96, 97, 100, 102, 106		94, 95, 122